

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

VIEŠOSIOS POLITIKOS ANALIZĖS MAGISTRO PROGRAMA

RUGILĖ EREMINAITĖ

II kurso studentė

**GYVENTOJŲ TAUPYMO KULTŪRA LIETUVOJE: KAS LEMIA VIENĄ
ŽEMIAUSIŲ TAUPYMO RODIKLIŲ EUROPOJE?**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: dr. doc. Egidijus Barcevičius

Vilnius, 2022

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (dalyko rašto darbo, *semestrinio, bakalauro, magistro darbo pavadinimas*) yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą naudotos literatūros sąrašą.

Rugilė Ereminaitė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Ereminaitė Rugilė, Gyventojų taupymo kultūra Lietuvoje: kas lemia vieną žemiausių rodiklių Europoje?: Viešosios politikos analizės specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas dr. doc. Egidijus Barcevičius. - 2022 – 121 p.

Reikšminiai žodžiai: Lietuva, gyventojai, namų ūkis, taupymo rodiklis, taupymas, nekilnojamasis turtas, investavimas, ES, kokybinis interviu, finansų ekspertai, finansiniai įrankiai.

Šiame darbe, atsiremiant į žemą Lietuvos namų ūkių taupymo rodiklį ES valstybių kontekste, nagrinėjami Lietuvos gyventojų finansinės elgsenos ir taupymo įpročiai. Tyrimui atlikti pasitelkiami finansų ekspertų ir skirtingo amžiaus grupių Lietuvos gyventojų kokybinius interviu: pateikiamos profesionalios išsigilinsiu į tematiką asmenų įžvalgos bei jų įvardijami taupymą apibūdinantys kriterijai bei analizuojami šalies gyventojų elgesio su asmeniniais finansais ypatumai, jų finansinio racionalumo suvokimas. Gyventojų taupymo kultūra (pasirinkimai) aiškinami remiantis riboto racionalumo teorija, ryšį tarp finansinio raštingumo ir išsilavinimo aiškinančiomis teorijomis, taip pat vertinamos sociokultūrinės aplinkybės.

Tyrimu nustatyta, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų nėra linkę išnaudoti aukštos rizikos taupymo būdų, visose amžiaus grupėse populiariausia taupymo priemonė – nekilnojamojo turto įsigijimas. Vyresni darbingo amžiaus Lietuvos gyventojai vis dar yra linkę taupyti grynaisiais ir mažiau pasitiki finansų institucijomis, vidutinio amžiaus tiriamųjų grupė yra labiau linkusi pasitikėti bankais ir išnaudoti jų teikiamas paslaugas (paskolas), tačiau dėl didelių vartojimo poreikių ir/ar investicijų į nuosavą NT, dažniausiai nėra linkę taupyti reguliariai. Jauniausia tiriamųjų grupė mažiausiai kvestionuoja pasitikėjimą bankais, išnaudoja rizikingesnius taupymo įrankius, taupo pakankamai disciplinuotai, nėra linkę skolintis, tačiau taip pat akcentuoja NT kaip saugiausią investiciją ir saugiausią finansinio rezervo kaupimo senatvei priemonę.

Turinys

Įvadas.....	6
1. Tyrimų literatūroje apžvalga	8
2. Teorinis pagrindas	10
2.1. Taupymas ir finansinis raštingumas	11
2.2. Taupymas pajamų lygio atžvilgiu ir Gyvenimo ciklo teorija	13
2.3. Ribotas racionalumas ir taupymas pereinamosios rinkos ekonomikos sąlygomis	14
2.4. Tyrimo hipotezės	18
3. Metodologija.....	18
3.1. Kokybiniai interviu ir turinio analizė.....	19
3.2. Duomenų rinkimas.....	20
3.3. Duomenų interpretacija ir analizė.....	21
3.4. Duomenų kodavimas	22
3. Lietuvos gyventojų finansinė elgsena: duomenys, ekspertų įžvalgos, taupymo kriterijai	23
4.1. Bendrieji duomenys ir ekspertų įžvalgos.....	23
4.2. Taupymas ir finansinis raštingumas (sietinas su gyventojų amžiumi)	27
4.3. Taupymas ir nekilnojamojo turto nuosavybė.....	29
4.4. Gyventojų taupymą apibrėžiantys kriterijai.....	31
4. Gyventojų finansinė elgsena: informantų interviu analizė ir rezultatai	33
5.1. Vartojimo ir taupymo logika.....	34
5.2. Taupymo kriterijų atitikimas pagal amžiaus grupes	37
5.3. Finansinio raštingumo situacija	43
5.4. Požiūris į nuosavo būsto įsigijimą	45
5.5. Empirinių rezultatų apibendrinimas.....	47
Išvados	50
Literatūros sąrašas	51
Summary.....	55
1 priedas.....	56
2 priedas.....	59
3 priedas.....	79

Įvadas

Remiantis pastarųjų dešimtmečių ekonominės politikos tyrimų išvadomis, pasaulyje vyrauja mažėjančio namų ūkių taupymo tendencija. Ši tendencija tiek JAV, tiek, Europoje aiškinama vartotojiškumo augimu, per dideliu pasitikėjimu arba, priešingai, nepasitikėjimu valstybių Socialinės apsaugos sistemomis, ekonominių krizių įtaka žmonių finansų valdymo įpročiams arba tiesiog atskirų gyventojų socialinių grupių finansinio išprusimo lygiu. Paradoksas, tačiau visame pasaulyje augant asmeninio taupymo ir įvairių finansinių priemonių pasirinkimui ir panaudojimo galimybėms, gyventojams daugėja galimybių investuoti asmeniškai taip susikuriant papildomą finansinį saugumą bei nepriklausomybę nuo valstybės socialinės apsaugos sistemos.

Tačiau nepaisant bendros neigiamos pasaulinės tendencijos, lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis, *Eurostat*¹ duomenys rodo, Lietuvos namų ūkių taupymo rodiklis eilę metų yra vienas žemiausių ES. 2018 m. duomenimis², 27-ių Europos valstybių namų ūkių taupymo rodiklio vidurkis (angl. *Household saving rate – Namų ūkių taupymo norma apibrėžiama kaip bendras namų ūkio santaupų skaičius, padalintas iš bendrųjų disponuojamų pajamų, kai pastarosios koreguojamos, atsižvelgiant į namų ūkių pensijų pokyčius*³) buvo 11,7 proc., o 19-kos euro zonos valstybių namų ūkių taupymo vidurkis – 12,5 proc. Palyginimui, Lietuvos taupymo rodiklis 2018 m. buvo ne tik, kad žymiai žemesnis už visų 27-ių ES narių vidurkį, buvo netgi neigiamas, siekė –1,2 proc. Tuo tarpu, tais pačiais metais kaimyninių euro zonos valstybių Estijos ir Latvijos vidurkiai buvo gerokai aukštesni – Latvijos siekė 6,3 proc., o Estijos – net 11,5 proc., kas beveik atitinka bendrą EU27 ir EA19 rodiklį. Statistika taip pat rodo, kad nuo 2012-2013 m. Latvijos ir Estijos namų ūkių taupymo rodikliai tik augo, o Lietuvos namų ūkių taupymo rodiklio reikšmė nuo 2010 m. tik mažėjo (trumpam rodiklis buvo išaugęs 2016 m.).

Naujausios pastarųjų metų Lietuvos gyventojų apklausos taip pat rodo, kad gyventojai ir toliau nėra linkę taupyti. „Šeši iš dešimties Lietuvos gyventojų supranta, kad jiems pensijoje reikės papildomo pajamų šaltinio be „Sodros“, vis dėlto, kas penktas teigia, kad iš kur gaus papildomų pinigų senatvėje, nėra pasirūpinęs“⁴, – teigiama remiantis statistikos kompanijos „Spinter“ 2019 m.

¹ Eurostat, *EU household saving rate: trends between 2000 and 2016*, 2018 m. rugpjūčio 30 d. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/WDN-20180830-1>>.

² Ten pat.

³ Eurostat, *Statistic Explained, Glossary: Household saving rate*, paskutinį kartą redaguota 2017 m. rugsėjo 6 d. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Household_saving_rate>.

⁴ Karaliūnaitė Ugnė, Delfi.lt, *Iš ko mes gyvensime senatvėje: dalį teks gelbėti vaikams?*, Delfi, 2019 m. vasario 18 d. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/multimedija/mano-finansine-ateitis/is-ko-gyvensime-senatveje-dali-teks-gelbėti-vaikams.d?id=80383571>>.

atliktais tyrimais. Kitame, tais pačiais metais paskelbtame „Spinter“ tyrime, konstatuojama, kad jaunesni Lietuvos gyventojai taupyti rinkosi rečiau, o taupančiųjų tarp jų buvo vos keturi iš dešimties. Tokia tendencija pastebima jau kelerius metus. Ekspertų vertinimu, „skatinant jaunas žmones taupyti, itin svarbus yra tėvų vaidmuo, o mokyti taupyti ir planuoti finansus vertėtų nuo mažų dienų⁵“. Taigi Lietuvos viešajame diskurse keliamos šios su taupymo rodikliu susijusios problemos: viena vertus, gyventojai supranta, jog taupymas norint užsitikrinti orią senatvę yra būtinas, tačiau dėl to nesiima jokių veiksmų dėl trūkstamų finansinių įgūdžių stokos, kita vertus, dėl prioriteto vartojimui, gaunamų pajamų taupymui tiesiog neužtenka.

Žvelgiant plačiau, iš viešosios politikos perspektyvos, mažėjant namų ūkių taupymo rodikliui, mažėja ir gyventojų finansinis stabilumas arba kitaip, auga priklausomybė nuo valstybių socialinės apsaugos sistemos („Sodros“). Dėl to kyla dvi reikšmingos problemos: viena vertus, išauga finansinis krūvis valstybei ekonominio nuosmukio laikotarpiais, kita vertus, gyventojams kyla grėsmė, kad sulaukus pensinio amžiaus, pagal turimą darbo stažą ir tuometinius valstybės išdo pajėgumus išmokėti pensijas, gali nepakakti pinigų patenkinti visiems būtiniesiems poreikiams.

Tačiau analizuojant šią problematiką, matomi keli su taupymo tendencija susiję paradoksai. Viena vertus, apklausų duomenys rodo, kad gyventojai supranta, jog „Sodros“ mokamos pensijos gali nepakakti visiems poreikiams pensiniame amžiuje patenkinti, tačiau vis tiek prioritetą teikia vartojimui. Kita vertus, nors remiantis ES statistika lietuvių namų ūkiai vieni iš kelių mažiausiai taupančių, indėlių krepšelis pastaraisiais metais Lietuvoje yra augantis. Būtent šie aspektai plačiau nagrinėjami tolimesniuose skyriuose.

Taigi, šio tyrimo **objektas** yra *Lietuvos gyventojų (namų ūkių) taupymas*. Siekiant praplėsti viešosios politikos formuotojų kompetenciją valstybės ekonominio augimo kontekste, yra aktualu išsiaiškinti, kaip skatinti ekonomikos augimą ir vartojimą pasitelkiant gyventojų taupymą ir investavimą – didesnis taupymas įvairiais metodais darbingame amžiuje ir didesnė galimybė patenkinti savo vartojimo poreikius pensiniame amžiuje, užtikrintų didesnę lietuvių perkamąją galią, o taip pat ir, didesnę finansinį stabilumą ateityje. Pagrindinis šio kokybinio tyrimo **tikslas** yra išsiaiškinti, kodėl būtent Lietuvos gyventojai, lyginant su kitomis ES valstybėmis, taupo labai mažai. Siekiant šio tikslo bus bandoma atsakyti į **klausimą**: kas lemia žemą Lietuvos namų ūkių taupymo rodiklį? Todėl šio **tyrimo uždaviniai** yra išsiaiškinti:

- Kaip Lietuvos namų ūkiai/gyventojai suvokia taupymą ir finansinį racionalumą;

⁵ Spinter Research, Taupo du trečdaliai Lietuvos gyventojų, bet jaunimas tai daro rečiau, 2019 m. birželio 14 d. Prieiga per internetą: <https://spinter.lt/site/lt/vidinis_noslide/menutop/9/home/publish/MTE2NDs5Ozsw>.

- Kaip Lietuvos namų ūkių/gyventojų taupymo rodiklis yra susijęs su finansinio raštingumo lygiu.

1. Tyrimų literatūroje apžvalga

Įvairiose mokslinėse publikacijose pateikiamos skirtingos priežastys, kodėl gyventojai yra labiau linkę taupyti arba nėra linkę priimti sudėtingesnių finansinių sprendimų apskritai (kaupiti indėliuose, investuoti ir pan.). Esminiais faktoriais gali būti ekonominių, politinių, socialinių, demografinių ar net kultūrinių faktorių kompleksas⁶. Kita vertus, gerai veikianti socialinės apsaugos sistema arba, elementarus finansinio išprusimo trūkumas lemia gyventojų polinkį pasikliauti gerovės valstybės sistema. Siekiant iširti Lietuvos taupymo kultūros formavimąsi ir dabartinę būseną, pravartu atsižvelgti į kitus pasaulio bei Lietuvos mokslininkų atliktus tyrimus, apimančius tiek išsilavinimo rodiklį, tiek kitus rodiklius, aiškinančius, kokie viešosios politikos ar aplinkos veiksniai lemia gyventojų vartojimo ir taupymo įpročius.

Kad taupymo iniciatyvai pakanka mažų sąlygų, parodė 1998 m. J. M. Hogarth ir Ch. E. Anguelov atlikta mažas pajamas uždirbančių JAV namų ūkių finansinė analizė. Darbe keliami prielaida, kad viena pagrindinių taupymo sąlygų yra pakankamas atlyginimo dydis. Tyrimas parodė, kad taupančiųjų skaičius auga proporcingai su gyventojų augančiomis pajamomis⁷, tačiau buvo nustatyta, kad nepaisant žemų pajamų, beveik 60 proc. vargingai gyvenančių (esančių ties nustatyta skurdo riba) sugeba nuolat taupyti – taupymo stimulais nurodytos demografinės ir socioekonominės namų ūkių charakteristikos, pavyzdžiui, vidurinis išsilavinimas ir diplomas pozityviai veikia gyventojų polinkį taupymo tradicijai. Tyrime apie gyventojų taupymą Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos šalyse (OECD) nustatyta, kad įtakos mažam gyventojų taupymo reitingui turi ne tik aukštas pajamų mokestis, bet ir socialinės apsaugos sistema⁸: kuo valstybė geriau užtikrina socialinę gerovę (sveikatos apsauga, senatvės pensija, nedarbingumo pašalpos), tuo labiau mažėja gyventojų poreikis taupyti ir akumuliuoti papildomas santaupas.

⁶ Browning Martin, Lusardi Annaaria, *Household saving: Micro Theories and Micro Facts*, Journal of Economic Literature, Vol. XXXIV, (December 1996), pp. 1797-1855. Prieiga per internetą: https://pdfs.semanticscholar.org/3fc3/3e21501c42b6fc5d2048d27985f762f80432.pdf?fbclid=IwAR1QaI-cwgO_Rxvc_55XZqb4Av3wFBp_dwkJ4iJjQREJCpsv1Cbq1RP8DPk.

⁷ Hogarth Jane M., Anguelov Cris E., *Can the Poor Save?*, Financial Counseling And Planning, Volume 14 (1), 2003, 9 p.

⁸ Callen Tim, Felman Joshua, *Empirical Determinants of Household Saving*, 1997 m. gruodis, International Monetary Fund, Asia and Pacific Department. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97181.pdf?fbclid=IwAR22cSMIZkSDETSIle6myTpOqlh20ThKEBXOJIdMHyBILIV8WmHq8GaDYqw>.

Tyrimai taip pat rodo, kad gyventojų taupymo elgsena keičiasi ir kriziniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, amerikiečiai G. Levanon ir L. Franco moksliniame darbe teigia, kad 2008 m. įvykusi ekonominė krizė turėjo didžiausią įtaką JAV gyventojų ekonominei elgsenai – santaupų procentas nuo atlyginimo recesijos laikotarpiu nuo 1-2 proc. išaugo net iki maždaug 6 proc.⁹ Dar kiti tyrimai rodo, kad bent jau JAV vyraujanti mokesčių politika ir socialinės apsaugos sistema nesukuria motyvo gyventojams papildomai taupyti ir investuoti. Anot Daniel J. Mitchell¹⁰, gyventojus investuoti turėtų paskatinti individualių sąskaitų sistema, leidžianti darbuotojams dalį savo darbo užmokesčio mokesčių investuoti individualiai. Kaip ir pastaroji, 2017 m. prasidėjusi ekonominė krizė, turėjo įtakos įpročiams – parodė 15 euro zonos valstybių tyrimas¹¹, kuriame analizuojama informacija apie turimą turtą, pajamas ir išlaidas. Remiantis juo, labiausiai paplitusi taupymo kategorija yra paremta pasiruošimu nenumatytiems gyvenimo atvejams, po to seka taupymas kaip pasiruošimas vyresniam amžiui. Remiantis tyrimu, pažymėtina, kad Pirmosios (valstybinės pensijos) pakopos bendrojo pakeitimo norma žymiai sumažina kaupimo senatvei svarbą, taip pat pastebėta, kad taupant netikėtiems gyvenimo atvejams yra reikšmingas finansinio raštingumo lygio dėmuo¹².

Vertinant artimojo regiono situaciją, įdomūs 2014 m. publikuoto Centrinę ir Vidurio Europą apimančio tyrimo rezultatai¹³, parodantys, kas lemia taupymą būtent postsovietinio regiono namų ūkiuose. Tyrimas patvirtino hipotezę, kad postsovietinių valstybių gyventojų taupymo ekonominiai veiksniai nesutampa su išsivysčiusių valstybių santaupas lemiančiais ekonominiais veiksniais – infliacijos mažėjimas neskatina taupymo, o palūkanų norma neturi statistiškai reikšmingo poveikio. Taip pat nustatyta, kad BVP augimas neigiamai veikia taupymą ir netgi lemia padidėjusį vartojimą, o priešingai, recesijos laikotarpiu, namų ūkių taupymo rodiklis išauga. Dar viena itin svarbi šio tyrimo išvada, kad žemo taupymo rodiklio šalyse (Latvija, Rumunija), ekonominis neapibrėžtumas (nestabilumas) riboja taupymą.

⁹ Levanon Gad, Franco Lynn, *The Great Recession and Household Savings*, 2011 m. vasaris, The Conference Board. Prieiga per internetą: <<https://www.conference-board.org/publications/publicationdetail.cfm?publicationid=1905>>.

¹⁰ Mitchell Daniel, *How Government Policies Discourage Savings*, 1998 m. birželio 2 d., The Heritage Foundation. Prieiga per internetą: <https://www.heritage.org/political-process/report/how-government-policies-discourage-savings?fbclid=IwAR2egHT3BzX3QLODqhCik2mP8QJ_-JpQrsRanghPpvLxNP81W2E15mU497Y>.

¹¹ Le Blanc, Julia, Propiglia Alessandro, Teppa Federica, Zhu Junyi, Ziegelmeier Michael, *Household Saving Behavior in the Euro Area*, International Journal of Central Banking, 2016 m. birželis. Prieiga per internet: <https://www.ijcb.org/journal/ijcb16q2a2.pdf?fbclid=IwAR3xaY-xplcy-YHJ6iFyU3ul4h-TMW62R96AvbnvanSkz_cu7ExFPouRK5k>.

¹² Le Blanc, Julia, Propiglia Alessandro, Teppa Federica, Zhu Junyi, Ziegelmeier Michael, *Household Saving Behavior in the Euro Area*, International Journal of Central Banking, 2016 m. birželis, 61 p. Prieiga per internetą: <https://www.ijcb.org/journal/ijcb16q2a2.pdf?fbclid=IwAR3xaY-xplcy-YHJ6iFyU3ul4h-TMW62R96AvbnvanSkz_cu7ExFPouRK5k>.

¹³ Niculescu-Aron Ileana, Mihaescu Constanta, *Modelling the impact of economic, demographic and social determinants on household saving rate in the former socialist countries (Central and Eastern Europe)*, 7th International Conference on Applied Statistics, Procedia Economics and Finance, 10 (2014), p. 104-113. Prieiga per internetą: <<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2212567114002834?token=D83C9DC51F2A8C10CB0C7A5CA0479CB35EF4AC4A326300DDC504288340D986765BFA2C2877D81B9A69634CCD0CFC8580>>.

2013 m. lietuvių mokslininkų atliktas tyrimas¹⁴ (sistemine, loginė ir lyginamoji analizė) parodė, kad jaunų Lietuvos gyventojų finansinis raštingumas turi itin didelę įtaką asmeniniam finansų valdymui (taupymui ir investavimui). Vytauto Didžiojo universiteto tyrėjos 2017 m. tyrė 11-12 klasių Lietuvos moksleivių finansinio raštingumo situaciją, jų tyrimas¹⁵ parodė, kad tik penktadalį moksleivių galima laikyti finansiškai raštingais, o rezultatus lyginant su kitais panašiais tyrimais, paaiškėjo, kad „Lietuvos moksleivių finansinio raštingumo lygis yra kiek žemesnis nei namų ūkių“. Turint mintyje, kad Lietuvos finansinio raštingumo lygis ir taip žemesnis nei vidutinis (aparta įvade), dar kartą patvirtinama, kad problematika turi perspektyvos tolimesniems tyrimams.

Taigi, apibendrinant, žmonių polinkio taupyti priežastis mokslinėje literatūroje analizuojamos skirtingos namų ūkių/gyventojų ekonominės elgsenos priežastys. Vienų mokslininkų teigimu, gyventojų polinkį taupyti lemia vyriausybės vykdoma socialinės draudimo politika, o priešingos teorijos šalininkai aiškina, kad žmonės taupo ekonominių krizių akivaizdoje, dar kitos teorijos teigia, kad gyventojai per ekonominę recesiją ne tik nėra linkę sutaupyti, tačiau priešingai, išieškoja prieš tai sukauptas santaupas. Yra ir nemažai mokslinių tyrimų, kurie rodo gyventojų polinkio taupyti ryšį su aplinkos įtakos ir finansiniu raštingumu (auklėjimu).

2. Teorinis pagrindas

Siekiant įvertinti gyventojų ekonominę elgseną per viešosios politikos mokslų tyrimų prieigą, galima remtis tiek klasikinėmis, tiek naujomis šiuolaikinių mokslininkų teorijomis apie žmonių taupymo ir vartojimo psichologiją. Šio tyrimo atveju, siekiant išsiaiškinti, kodėl būtent Lietuvos gyventojai nėra linkę taupyti, pirmiausia, pravartu apžvelgti, kokios gyventojų ekonominės elgsenos tendencijos vyrauja šalyje ir kaip jos atrodo kitų regiono valstybių kontekste. Vėliau aptariami keli išskirtiniai tyrimai, pristatantys taupymo kultūrą lemiančius ir tik Vidurio ir Rytų Europai būdingus veiksnius. Galiausiai, šių duomenų pagrindu bus aptartos ir kelios dominuojančios taupymo kultūrą Lietuvoje galinčios pagrįsti teorijos.

¹⁴ Navickas Mykolas, Gudaitis Tadas, Krajnakova Emilia, *Influence of Financial Literacy on Management of Personal Finances in a Young Household*, Verslas: teorija ir praktika, 2014 15(1): 32-40.

¹⁵ Gaigalienė Asta, Karpavičiūtė Agnė, *Lietuvos moksleivių finansinio raštingumo poveikis jų taupymo elgsenai*, Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, 2017.11/2. <Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/322388130_Lietuvos_moksleiviu_finansinio_rastingumo_poveikis_ju_taupymo_elgsenai>.

2.1. Taupymas ir finansinis raštingumas

Pastaraisiais dešimtmečiais atlikta nemažai tyrimų apie taupymą, kuriuose nepriklausomais kintamaisiais pasirinkti tėvų finansinės disciplinos, finansų mokymo mokykloje kriterijai. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad iš tiesų vyrauja aukšta koreliacija tarp gyventojų išsilavinimo ir jų polinkio taupyti.

Anot M. Browning ir A. Lusardi, geresnį išsilavinimą turinčios gyventojų grupės taupo kur kas daugiau nei žemą išsilavinimą turinčios gyventojų grupės¹⁶. 2008 m. paskelbtas A. Lusardi JAV gyventojų tyrimas¹⁷ parodė, kad beveik pusė vyresnio amžiaus darbuotojų nežino, kokio tipo pensijas turi, o didžioji dauguma darbuotojų mažai žino apie socialinės apsaugos išmokas reglamentuojančias taisykles. Nepaisant žemo raštingumo lygio, kurį rodo daugelis žmonių, priimdami sprendimus dėl taupymo ir investavimo labai nedaugelis pasikliauja ekspertų ar finansų patarėjų pagalba. Žemas raštingumas ir informacijos trūkumas daro įtaką gebėjimams taupyti ir užsitikrinti reikiamą pensiją. Taip pat A. Lusardi ir O. S. Mitchell 2007 m. atliktas tyrimas rodo, kad „žemo išsilavinimo žmonės, moterys, afroamerikiečiai ir ispanai, demonstruoja žemą finansinio raštingumo lygį, o tai vėliau daro įtaką priimant finansinius sprendimus. Tyrimo rezultatais nustatyta, kad šios respondentų grupės nesugeba tinkamai planuoti savo išėjimo į pensiją laikotarpio, jos nedalyvauja akcijų rinkoje ir turi blogą skolinimosi elgesį, galbūt dėl žinių apie pagrindines finansines koncepcijas stokos¹⁸“. Pažymėtina, kad dar 1997 m. JAV atliktas tyrimas parodė¹⁹, jog mokymo disciplinos, susijusios su finansais, dėstomos vidurinėse mokyklose, turi įtakos vėlesnėje gyvenimo ekonominėje gyventojų elgsenoje: gyventojai labiau linkę kaupti ir investuoti savo pinigus, tad finansinis švietimas – galinga priemonė skatinant asmeninį taupymą.

Anksčiau gana skeptiškos nuomonės apie išsilavinimo ir taupymo ryšį laikėsis B. Douglas Bernheim teigė, kad finansinio raštingumo programos greičiausiai turi tik trumpalaikį poveikį jaunų žmonių ekonominiams sprendimus²⁰. Tačiau jo vėliau kartu su kitais mokslininkais atliktas didelės

¹⁶ Browning Martin, Lusardi Annamaria, Household saving: Micro Theories and Micro Facts, Journal of Economic Literature, Vol. 34, No. 4 (Dec., 1996), 1816 p.

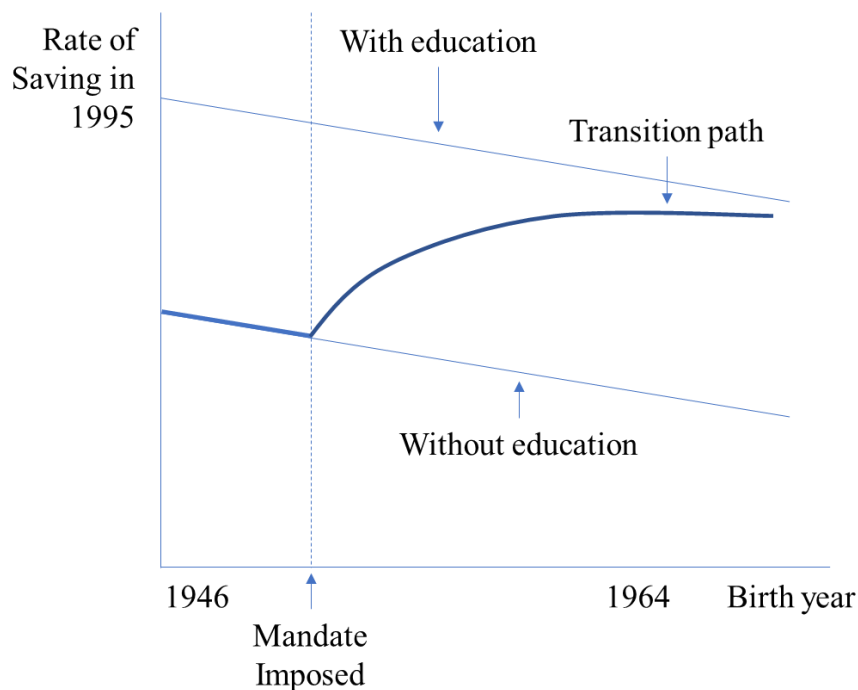
¹⁷ Lusardi, Annamaria, Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs, Dartmouth College and NBER, 2008 m. vasaris. Prieiga per internetą: <https://www.dartmouth.edu/~alusardi/Papers/Literacy_Information_Education.pdf>.

¹⁸ Mahdzan, N.S., Tabiani, S., The Impact of Financial Literacy on Individual Saving: An Exploratory Study in the Malaysian Context, Transformations in Business & Economics, Vol. 12, No 1 (28), pp. 41-55. Prieiga per internetą: <<http://www.transformations.knf.vu.lt/28/se28.pdf>>.

¹⁹ Bernheim, B. Douglas, Garrett, Daniel M., Maki, Dean M., *Education and Saving: The Long-Term Effects of High School Financial Curriculum Mandates*, 1997 m., gegužė. Prieiga per internet: <http://www-siepr.stanford.edu/workp/swp97012.pdf>.

²⁰ Bernheim, B.D., Garrett, D.M. and Maki, D.M., *Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates*, Journal of Public Economics, 80 (2001), p. 436. Prieiga per internetą:

apimties tyrimas vis tik parodė, kad ilgalaikėje perspektyvoje, asmenys, kurie savo mokymosi programose turėjo finansinio raštingumo kursus, taupo šiek tiek daugiau nei tie, kurie neturi įgiję jokie finansinio raštingumo²¹ (žr. 1. paveikslą). Kaip teigiama šiame 2001 m. paskelbtame tyrime – pirmą kartą buvo pateikti sistemingi įrodymai, kad finansinio mokymo programos turi įtakos žmonių finansiniam raštingumui ir ilgalaikėje perspektyvoje turi teigiamos įtakos žmonių taupymui bei sukaupto turto dydžiui.

1 iliustracija. Hipotetinis taupymo normos modelis.

Tačiau svarbu pažymėti, kad finansinis raštingumas nėra vienintelis argumentas, galintis paaiškinti Lietuvos gyventojų taupymo kultūrą.

https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S004727270001201?casa_token=y0Vb86on3WgAAAAA:YE49MGoWxdXO1NKwOOGzebVGjGKCTQvOWgpdSPkUFM0KDFt99alfja7srnlkjGBD5TX25gI.

²¹ Bernheim, B.D., Garrett, D.M. and Maki, D.M., Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates, *Journal of Public Economics*, 80 (2001), p. 452-453. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S004727270001201?casa_token=y0Vb86on3WgAAAAA:YE49MGoWxdXO1NKwOOGzebVGjGKCTQvOWgpdSPkUFM0KDFt99alfja7srnlkjGBD5TX25gI>.

2.2. Taupymas pajamų lygio atžvilgiu ir Gyvenimo ciklo teorija

Svarbią vietą mokslinėje diskusijoje užima Milto Friedmano *Vartojimo funkcijos teorija* (angl. *A Theory of the Consumption Function*), kuri paaiškina ryšį tarp visuminio vartojimo ir bendrųjų pajamų, taip pat ryšį tarp pajamų ir sutaupytos pajamų dalies²². Teorija aiškina: gyventojų išlaidos, nors ir susijusios su pajamomis, tačiau didėjant pajamoms, nebūtinai didėja ir vartojimo išlaidos, tiesa tai nėra pasakytina apie santaupas. Pastarosios, remiantis šia teorija, auga, augant ir atlyginimui. Tiesa, M. Friedmanui oponento Simono Kuznets, 1899 m. atlikęs skaičiavimais paremtą tyrimą, kuris parodė, kad bent jau JAV per paskutinį pusšimtį metų sutaupyta pajamų dalis niekaip nepasikeitė, nepaisant reikšmingo pajamų kilimo. Tačiau M. Friedmano teorija paaiškina žmonių elgseną ekonominių krizių laikotarpiu – anot jo, taupymo motyvą lemia netikrumas dėl būsimų darbo pajamų²³. Iš dalies M. Friedmano įžvalgas patvirtina dar 1935 m. ekonomisto J. M. Keynes paskelbta išvada²⁴, kad ribinis vartojimo polinkis yra daug didesnis esant žemam grynųjų pinigų kiekiui nei lyginant su aukštu grynųjų pinigų kiekiu – tai reiškia, kad turtingi žmonės išleidžia mažesnę dalį savo pajamų nei neturtingi žmonės, todėl turi didesnes galimybes taupyti.

Kita plačiai žinoma žmonių ekonominę elgseną aiškinanti teorija yra F. Modigliani ir R. Brumberg *Gyvenimo ciklo teorija* (angl. *Life-cycle Hypothesis*), kuri paaiškina žmonių vartojimo ir taupymo elgseną įvairiais gyvenimo laikotarpiais. Skirtinguose moksliniuose darbuose per šios teorijos prieigą yra aiškinamas tiek individualus žmonių elgesys, tiek apskritai hipotezės reikšmė viešajai politikai. Teorija padeda paaiškinti, kodėl žmonės yra linkę pasitikėti (nepasitikėti) socialinės apsaugos sistema ir kaip renkasi taupyti skirtingais gyvenimo laikotarpiais²⁵. Teorija teigia, kad individo vartojimas turi būti toks, kad vartojimas išėjus į pensiją galėtų pasiekti tokį pat ribinį naudingumą (angl. *marginal utility*), kaip ir ankstyvajame gyvenimo cikle²⁶. T.y. darbinguoju gyvenimo laikotarpiu, kada generuojama daugiausiai pajamų, sutaupyto pajamų kiekis taip pat turėtų būti didžiausias, kad pensiniame amžiuje, nesant pajamų, būtų įmanoma patenkinti bent jau būtinąjį vartojimo poreikį. Teorija paaiškina gyventojų elgesį per visą jų darbingą laikotarpį (nuo

²² Friedman Milton, *A Theory of the Consumption Function*, In „Introduction of the Consumption Function“, 1957 m., p. 3-4.

²³ Carroll, Christopher D., *A Theory of the Consumption Function, With and Without Liquidity Constraints*, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2011, p. 23-45. Prieiga per internetą: <<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.3.23>>.

²⁴ Carroll, Christopher D., *A Theory of the Consumption Function, With and Without Liquidity Constraints*, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2011, p. 23-45. Prieiga per internetą: <<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.3.23>>.

²⁵ Jappelli Tullio, *The Life-Cycle Hypothesis, Fiscal Policy, and Social Security*, Working Paper No. 140, University of Naples Federico II, 2005. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/23573861_The_Life-Cycle_Hypothesis_Fiscal_Policy_and_Social_Security>.

²⁶ Browning Martin, Lusardi Annamaria, *Household saving: Micro Theories and Micro Facts*, Journal of Economic Literature, Vol. 34, No. 4 (Dec., 1996), 1840 p.

mokyklos baigimo iki pensinio amžiaus): yra skolinamasi ir vartojama įėjimo į darbo rinką laikotarpiu, taupoma labiausiai darbingu gyvenimo laikotarpiu, o išėjus į pensiją taupymas vėl eliminuojamas ir tik vartojama²⁷ (ši procesą iliustruoja „U“ formos vartojimo lygio kreivė). Tačiau, kaip literatūroje minimi tyrimai rodo²⁸, dažnai darbinguoju gyvenimo laikotarpiu išaugus pajamoms, išauga ir vartojimas (ne didėja taupymo lygis) dėl tokių aplinkybių, kaip poreikis išlaikyti vaikus. Tad teorijoje atsiranda išimčių, dėl kurių gyventojai pensinį gyvenimo laikotarpį pradeda turėdami labai skirtingą santaupų lygį²⁹ (pažymėtina, kad pvz. NT nuosavybė ar profesinės pensijos į skaičiavimus nėra įtrauktos).

Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad aukščiau pateikta *LCH* yra mažai patikrinta Rytų Europos valstybių atžvilgiu, todėl taikant šią teoriją regionui, į kurį patenka ir Lietuva, būtina įvesti papildomus kintamuosius.

2.3. Ribotas racionalumas ir taupymas pereinamosios rinkos ekonomikos sąlygomis

Aukščiau išdėstyti teoriniai pagrindai neabejotinai yra pagrįsti daugybe mokslinių tyrimų, tačiau tiriant Lietuvą būtina nepamiršti, kad daugeliu atveju taip vadinamųjų postsovietinio bloko valstybių gyventojų elgsenai turi įtakos pereinamosios rinkos ekonomikos sąlygos ir prieš tai įgyta tam tikra sociokultūrinė patirtis. Viena vertus, sovietinės sistemos gyventojai stokojo žinių apie kapitalistinės sistemos galimybes, nes tiesiog neturėjo tokios patirties ir žinių, sistema nebuvo paremta kapitalo generavimo idėja. Kita vertus, gyventojai buvo įpratę, kad finansiniu saugumu pasirūpins ne kas kitas, o pats valstybinis aparatas (pvz. darbo vietos, būsto paskyrimai). Nors mokslinės literatūros apie priklausymo postsovietinių valstybių kategorijai ir taupymo lygio ryšį nėra apstu, tačiau randama pavienių tyrimų, kurių metu buvo nustatyta, kad tokių valstybių gyventojai yra mažiau linkę pasitikėti įvairiais finansiniais mechanizmais, alternatyviais taupymo būdais ir atliekamus pinigus mieliau taupo grynųjų pinigų forma ar kitais, jų suvokimu, racionaliais būdais.

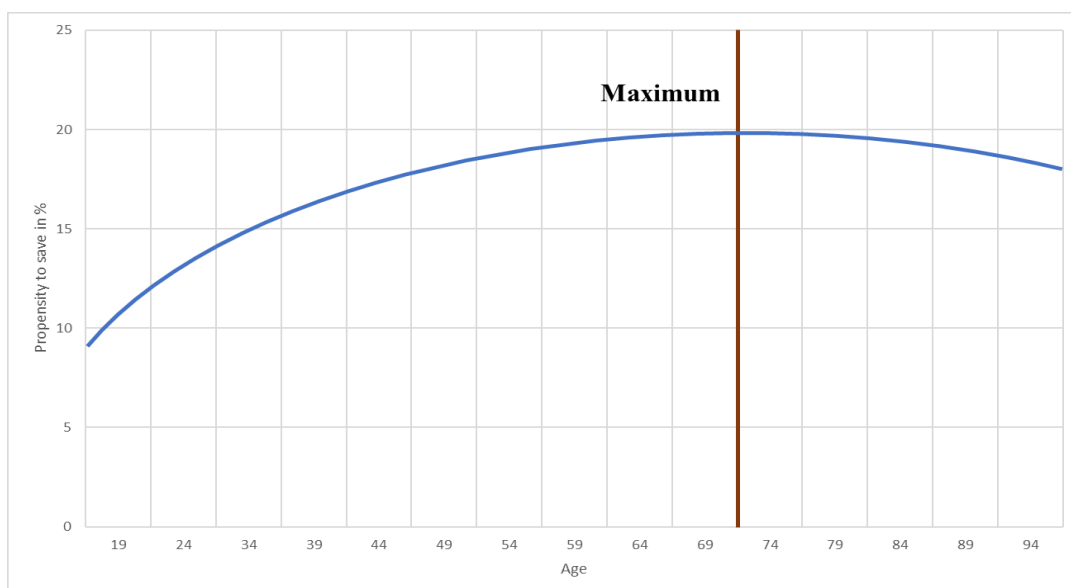
Pavyzdžiui, atliekant taupymo pagal gyvenimo ciklą tyrimą Bulgarijos, Lenkijos ir Vengrijos atžvilgiu, remiantis 1993-1995 m. duomenimis, paaiškėjo, kad taupymą lemiantys

²⁷ Browning Martin, F. Crossley, Thomas, *The Life-Cycle Model of Consumption and Saving*, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2001, p. 12. Prieiga per internetą: <<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.3.3>>.

²⁸ Browning Martin, F. Crossley, Thomas, *The Life-Cycle Model of Consumption and Saving*, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2001, p. 13.

²⁹ Browning Martin, F. Crossley, Thomas, *The Life-Cycle Model of Consumption and Saving*, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2001, p. 15.

veiksniai pereinamojo laikotarpio ir rinkos ekonomikoje iš principo yra panašūs³⁰, tačiau kiek skiriasi jų principai – VRE ir Pietryčių Europos valstybėse istorinė ir institucionalizmo perspektyva atlieka vaidmenį taupymo įpročių atžvilgiu. Vėliau, remiantis 2010-2011 m. duomenimis *OeNB* (Oesterreichische Nationalbank) tyrėjai nustatė, kad VRE ir Pietryčių Europos valstybių piliečiai dėl patirto ekonominio nestabilumo rinkos pereinamuoju laikotarpiu, yra labiau linkę taupyti grynaisiais pinigais, nei juos laikyti banke ar investuoti į kitokią neapčiuopiamą turtą, kaip pavyzdžiui, banko indėliai ar akcijos, taip pat dėl patirtų ekonominių iššūkių tokių šių šalių gyventojai (vėl) taupyti pradėjo pakankamai vėlai, o taupymui įtakos turi ne tik gaunamos pajamos atskirais gyvenimo laikotarpiais, bet ir, tuo pačiu, finansinis raštingumas³¹. Tokią tendenciją atspindi ir tyrimo autorių sudaryta diagrama (žr. 2 paveikslą), kurioje matoma, kad pereinamojo kapitalizmo valstybių gyventojų taupymą atspindinti „U“ kreivė yra plokštesnė nei tradicinė.

2 iliustracija. Sudaryta remiantis "OeNB Euro Survey" duomenimis (apima šias šalis: Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Bulgarija, Kroatija, Čekijos Respublika, Makedonija, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Serbija).

Taigi, viena vertus ši teorija suponuoja, kad VRE valstybių gyventojai taupo, tik ši statistika nėra pilnai matoma dėl pasirinkimo taupyti nesirenkant oficialių finansinių mechanizmų, t.y. taupymo grynaisiais pinigais.

³⁰ Elizabeth h Beckmann, Mariya Hake, Jarmila Urvova, *Determinants of Household's Savings in Central, Eastern, and Southern Europe*, In Focus on European Integration Q3/13, p. 10. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/303183718_Determinants_of_Households%27_Savings_in_Central_Eastern_and_Southeastern_Europe.

³¹ Elizabeth h Beckmann, Mariya Hake, Jarmila Urvova, *Determinants of Household's Savings in Central, Eastern, and Southern Europe*, In Focus on European Integration Q3/13, p. 19. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/303183718_Determinants_of_Households%27_Savings_in_Central_Eastern_and_Southeastern_Europe.

Tačiau analizuojamos problemos kontekste labai svarbus kitas tyrimas³² apie postsovietinių valstybių namų ūkių taupymo įpročius (Rumunijoje, Vengrijoje ir Lenkijoje) parodė, kad: a) taupymo rodikliai šiose valstybėse yra stipriai surišti su gaunamomis pajamomis (didėjanti pajamų nelygė gali tam daryti didelę įtaką); b) taupymo norma yra žymiai didesnė tuose namų ūkiuose, kurie neturi savo namų arba kuriems turi įsigiję nedaug ilgalaikio vartojimo prekių. Taigi, šiuo tyrimu iš principo buvo patvirtinta, kad postsovietinėse valstybėse nekilnojamojo turto faktorius neigiamai veikia taupymo statistiką (atitinka aukščiau aptartą tendenciją Lietuvoje). Taip pat verta pažymėti, kad šiuo atveju keliant klausimą dėl žemo Lietuvos gyventojų taupymo rodiklio ES ir kitų Baltijos valstybių kontekste, verta pažymėti, kad remiantis *Eurostat*³³ duomenimis, praktiškai visą pastarąjį dešimtmetį Lietuvos gyventojų grynujų metinių pajamų mediana vis atsilikdavo nuo Latvijos statistikos ir gerokai nuo estiškų atlyginimų vidurkio.

Lietuvos atvejo aiškinimą galima grįsti viena iš sprendimo priėmimo teorijų – Herbert A. Simon *Riboto racionalumo teorija* (angl. *Bounded rationality*), kuri aiškina, kad individų priimamų sprendimų racionalumas yra ribotas dėl tam tikrų faktorių, kaip ribotas sprendimo priėmimo laikas, problemos sprendimo traktavimo būdas ar kognityviniai apribojimai. Iš principo, galima teigti, kad ši teorija aiškina žmonių negebėjimą atlikti savo priimamų sprendimų kaštų ir naudos analizės dėl turimos informacijos trūkumo. Kita vertus, sprendimus priimančys individus patenkina, nors ir nėra patys optimaliausi. Pats H. A. Simons teigia, kad riboto racionalumo teorijos gali remtis subjektyvaus tikėtino naudingumo (angl. *SEU – subjective expected utility*) teorija, kuri siūlo kelis argumentus³⁴: pasirinkimai yra atliekami iš fiksuoto duotų alternatyvų skaičiaus; pasirinkimai atliekami subjektyviai žinant kiekvieno jų rezultatų pasiskirstymą; pasirinkimai taip pat atliekami taip, kad maksimaliai padidėtų numatoma tam tikros naudingumo funkcijos vertė (Savage, 1954). Tačiau H. A. Simons pasiūlė, kad taikant teoriją riboto pasirinkimo aiškinimui, ją kiek sušvelninant: vietoje fiksuotų alternatyvų rinkinio jis pasiūlė alternatyvų generavimo procesą; vietoje numanomų alternatyvos verčių įvesti jų vertinimo procedūras; galiausiai, vietoj maksimalios naudos funkcijos, postuluoti tenkinančią strategiją³⁵. Taigi neoklasicizmo ekonomikos šalininkas siūlo koncentruotis į patenkinantį rezultatą suteikiančias ekonominės elgsenos prielaidas: „Riboto racionalumo teorija siekia teoriškai ir realiame elgesyje nustatyti pasirinkimo procedūras, kurios

³² Denizer, Cevdet*Wolf, Holger C.*Ying, Yvonne, 2000. "Household savings in transition economies", Policy Research Working Paper Series 2299, The World Bank, p. 8. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/23722293_Household_Savings_in_Transition_Economies>.

³³ Eurostat, *Mean and median income by household type - EU-SILC and ECHP surveys*, Last update: 2020-12-22. Prieiga per internetą: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di04&lang=en>.

³⁴ Simon H.A. (1990), *Bounded Rationality*. In: Eatwell J., Milgate M., Newman P. (eds) *Utility and Probability*. The New Palgrave. Palgrave Macmillan, London, 15 p.

³⁵ Ten pat.

paprasciau išmatuojamos ir gali paaiškinti pastebėtus žmogaus pasirinkimo modelių neatitikimus³⁶ (iš anglų k.). Kodėl ši teorija itin aktuali taupymo elgsenos kontekste?

Atlikta daugybė tyrimų, tiek psichologijos, tiek ekonomikos mokslų lauke, kurie patvirtina, kad žmonės darydami sprendimus, nebūtinai pasirenka objektyviai teisingiausius (racionaliausius) sprendimus³⁷, o tai nutinka: neteisingai interpretuojant prieinamą informaciją, naudojant neaktualią informaciją, klaidingai prognozuojant tikimybes ir pasekmes ir panašiai. Taip pat H. A. Simons riboto racionalumo teoriją argumentuojantys mokslininkai teigia, kad žmonės, anot psichologų, apskritai atlikdami pasirinkimus yra linkę daryti „sistemines klaidas“ ir naudotis „sprendimų euristika“³⁸. Taigi, pasirinkimams turi įtakos ne tik šaltas racionalumas ir tikėtina nauda, tačiau labiau naudos ir turimų įdėtų pastangų bei jausenos atliekant sprendimus balansas. Kai kurie mokslininkai teigia, kad žmonių ekonominiai sprendimai yra tiek ribotai racionalūs, kad neatitinka standartinės Gyvenimo ciklo teorijos – žmonės neefektyviai paskirsto savo vartojimą per visą gyvenimo ciklą³⁹. Dar daugiau, teigta, kad žmonės apskritai neturi tokių mentalinių galimybių, kad galėtų elgtis pagal ekonominių modelių, tokiu kaip Gyvenimo ciklo teorija prielaidas⁴⁰, taigi tai atsispindi ir vartojimo/taupymo elgsenoje. Manoma, kad kognityvinis sprendimo priėmimo procesas gali būti pritaikytas tiek trumpalaikio taupymo, tiek taupymo pensiniam amžiui aiškinimui⁴¹: įprastai gyventojai mano, kad ilginiui galės keisti savo priimtus finansinius sprendimus, atsižvelgdami į kintančias aplinkybes, tačiau toks manymas neleidžia įvertinti kaštų ir naudos visoje ilgalaikėje perspektyvoje.

Taigi, Riboto racionalumo teorija leidžia daryti prielaidą, kad ir kokį taupymą gyventojai pasirinktų laiko ašies perspektyvoje ar kuri taupymo forma iš daugelio būtų pasirinkta, bus apribota kognityvinių gebėjimų ir nebūtinai objektyviai bus pati optimaliausia. Kitaip tariant, nebūtinai ir pats namų ūkių pasirinkimas daugiau taupyti nei vartoti dabartyje (arba konkreči taupymo forma) yra naudingiausias finansinis sprendimas.

³⁶ Simon H.A. (1990), *Bounded Rationality*. In: Eatwell J., Milgate M., Newman P. (eds) *Utility and Probability*. The New Palgrave. Palgrave Macmillan, London, 16 p.

³⁷ Conlisk John (1996), *Why Bounded Rationality?*, *Journal of Economic Literature*, Vol. 34, No 2. 670 p. prieiga per internetą: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/ConliskBdRationalJEL1996.pdf>

³⁸ Ten pat.

³⁹ Conlisk John (1996), *Why Bounded Rationality?*, *Journal of Economic Literature*, Vol. 34, No 2. 672 p. prieiga per internetą: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/ConliskBdRationalJEL1996.pdf>

⁴⁰ Jonathan Hugh Köhler (1996), *A Theory of Saving with Bounded Rationality*, in *Bounded Rationality In Savings Decisions*, Department of Economics and Related Studies, York, 52 p.

⁴¹ Jonathan Hugh Köhler (1996), *A Theory of Saving with Bounded Rationality*, in *Bounded Rationality In Savings Decisions*, Department of Economics and Related Studies, York, 59 p.

2.4. Tyrimo hipotezės

Apibendrinant ankstesnėse dalyse pateiktą teorinį pagrindą, taip pat pasitelkus žemiau tyrimo dalyje analizuojamus statistinius duomenimis (NT nuosavybės statistika, namų ūkių taupymo ir vartojimo rodikliai, finansinio raštingumo rodikliai) ir ekspertines išvalgas apie Lietuvos gyventojų finansinę elgseną, galima suformuluoti tokias hipotezes:

1) Lietuvos gyventojų taupymo ir vartojimo tendencijoms įtakos turi sociokultūriniai aspektai, gyvenimo socialistinėje sistemoje patirtis: ribotas taupymo fenomeno ir kapitalistinės rinkos suvokimo fenomenas bei pereinamosios rinkos ekonomikos patirtis, būdinga Lietuvai (nepatikima bankinė sistema, pinigų praradimo patirtis dešimtojo dešimtmečio viduryje), todėl:

H1 – Lietuvos gyventojai teikia prioritetą vartojimui dabartyje, o ne tolygiam vartojimui visą gyvenimą;

2) Lietuvos gyventojų finansinis raštingumas yra vienas žemiausių ES. Remiantis būsto nuosavybės statistika ES, Lietuva pagal šį rodiklį taip pat yra viena pirmaujančių valstybių narių. Darytina prielaida, kad iš finansinio raštingumo stokos kylantis ribotas racionalumas gyventojams neleidžia įvertinti įvairių galimų taupymo alternatyvų ir jų rizikų, todėl:

H2 – Lietuvos gyventojai NT įsigijimą prilygina taupymui, tikėdamiesi mažesnių vartojimo išlaidų ateityje;

3) Vyresni ir vidutinio amžiaus Lietuvos gyventojai taupo neefektyviais būdais, todėl santaupos nėra pastebimos bendroje namų ūkių taupymo statistikoje. Jaunesni gyventojai, augę rinkos ekonomikos sąlygomis, linkę taupyti efektyviau, tad:

H3 – Jauno amžiaus Lietuvos gyventojai yra linkę taupyti efektyviau nei vidutinio ir vyresnio amžiaus gyventojai.

3. Metodologija

Šiam tyrimui atlikti yra pasitelkiamas kokybinės turinio analizės metodas. Tyrime analizuojami keliais etapais surinkti interviu: tikslingai pasirinktų finansų specialistų ekspertinės išvalgos ir atsitiktinai pasirinktų gyventojų atsakymai apie finansinę elgseną. Žemiau šio skyriaus poskyriuose išsamiau pristatomi šie metodai, duomenų rinkimo strategija, kodavimas bei gautų duomenų analizės principai.

3.1. Kokybiniai interviu ir turinio analizė

Tyrimė pasitelkiamas kokybinės turinio analizės metodas. Kokybinių interviu analizė yra vienas iš populiariausių kokybinės turinio analizės elementų. Vienas esminių tokios analizės privalumų yra tai, kad padeda giliau suvokti žmonių patirtį ir gilumines veiksmų priežastis, įvertinti turimų duomenų kompleksiskumą. Kitaip tariant, metodas skirtas turimų kokybinių duomenų analizei ir jų reikšmei interpretuoti⁴². Kaip šio metodo pranašumą prieš kiekybinį tyrimą, turint mintyje surinktus unikalius interviu, galima įvardinti duomenų patikimumą per jų autentiškumą, šiuo argumentu remiasi ir metodą nagrinėjantys mokslininkai⁴³. Jie taip pat pabrėžia, kad vienas iš šio metodo patikimumo įrodymų yra aiškiai pateiktas duomenų rinkimo ir analizės metodas, kuris ir bus aptartas žemiau šiame skyriuje.

Atsižvelgiant į šio tyrimo dizainą ir hipotezes hipotezes, vien tik objektyviais kiekybinės apklausos parametrais šio tyrimo uždavinių įgyvendinti nepavyktų. Siekiant nustatyti išsamų ir kokybišką Lietuvos gyventojų ekonominės elgsenos paaiškinimą bei galimą viešosios politikos įtaką tokiai elgsenai, būtina atsižvelgti į gilumines priežastis (kultūrinės, psichologinės, ekonominės, politinės, socialinės), lemiančias vienokius ir kitokius Lietuvos gyventojų ekonominius sprendimus. Todėl tik toks kombinuotas kokybinis tyrimas gali padėti nustatyti realius gyventojų ekonominės elgsenos kintamuosius.

Šio tyrimo atveju svarbu išsiaiškinti ne tik statistinę informaciją apie konkrečias asmenų savybes (amžių, išsilavinimą), tačiau tyrimo esmę atspindi tiriamųjų asmenų (informantų) turimų žinių bagažas, mąstymo logika, vartojimo įpročiai, prioritetų pasirinkimas ir panašiai. Todėl empirinis tyrimas atliekamas remiantis giluminiais interviu, sudarytais iš 2 dalių: *uždarytų* ir *atvirų* klausimų dalys. *Uždarieji* klausimai skirti įvertinti objektyviasias informantų savybes (amžius, išsilavinimas), *atvirieji* orientaciniai klausimai skirti giluminei informantų finansinių pasirinkimų problematikos analizei atlikti. Bendrai ši kompleksinė apklausa leidžia įvertinti informantų turimas žinias arba apskritai domėjimosi finansais faktą, jų vartojimo ir taupymo įpročius, praktikuojamą asmenų finansų valdymo/taupymo strategiją.

⁴² Satu Elo, Maria Kääriäinen, Outi Kanste, Tarja Pölkki, Kati Utriainen, and Helvi Kyngäs, *Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness*, Sage Open, Volume: 4, Issu: 1, 2014 February 11. p. 1. Prieiga per internetą: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244014522633>>.

⁴³ Satu Elo, Maria Kääriäinen, Outi Kanste, Tarja Pölkki, Kati Utriainen, and Helvi Kyngäs, *Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness*, Sage Open, Volume: 4, Issu: 1, 2014 February 11. p. 2-3. Prieiga per internetą: <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244014522633>>.

Svarbu apibrėžti, kad esminis kokybinės turinio analizės minusus yra paties tyrėjo subjektyvus reikšmių matymas taip pat galimas empirinių duomenų netikslumas dėl mažo informantų skaičiaus. Tačiau tyrime, dėl platesnio konteksto suvokimo, tai yra iliustruojama literatūros apžvalga ir pateiktais tyrimų pavyzdžiais.

Mokslinėje literatūroje yra išskiriami trys skirtingi kokybinės analizės būdai, tačiau šiuo atveju taikomas kryptingas (angl. *directed*) analizės būdas, kuris įprastai taikomas dedukcinio pobūdžio tyrimuose ir leidžia tyrėjui interpretuoti informaciją turimų teorijų ir hipotezių kontekste jas papildant naujomis reikšmėmis⁴⁴. Šis analizės būdas atliekant interviu taip pat suteikia galimybę greta atvirų klausimų naudoti ir uždarus tikslinančiuosius klausimus, kas leidžia sustiprinti gaunamų atsakymų interpretavimo patikimumą.

3.2. Duomenų rinkimas

Duomenys šiam tyrimui renkami ne tik klasikiniu „akis į akį“, tačiau ir nuotoliniu būdu, pasitelkiant nuotolinių vaizdo konferencijų galimybes. Nuotoliniams interviu atlikti pasitelkiamos vaizdo ir garso palaikymą užtikrinančios programos (*Skype, Microsoft Teams*). Toks metodas, kaip ir gyvo interviu metu, leidžia atlikti pokalbio garso įrašą ir vėliau atlikti itin tikslią garso įrašo transkripciją. Tyrime nebuvo išvengta susirašinėjimo elektroniniu paštu interviu formos, tačiau šiame tyrime tai išimtis nei taisyklė – atsakymo raštu forma gautas tik vienas ekspertinis interviu, kurio turinio kokybė nenusileidžia atliktiems žodžiu.

Atsižvelgiant į tyrimo problematiką ir dizainą, tyrimą sudaro kelios atskiros dalys: *pirmąją dalį* sudaro 4 interviu su ekonomikos ir finansų ekspertais, t.y. dėstoma ekspertų interviu analizė, kurioje išskiriamos bendrosios namų ūkių taupymo tendencijos Lietuvoje ir apžvelgiami skirtingi šio fenomeno aspektai, pagrindžiami statistiniais duomenimis, bei šios ekspertinės analizės pagrindu sudaryti kriterijai antrosios dalies rezultatų interpretacijai: interviu metu ekspertų paprašyta įvardinti kriterijus (ir juos išpildančias sąlygas), leidžiančius apibrėžti, kokie finansiniai sprendimai gali būti laikomas taupymu, o kokie ne; *antrąją dalį* sudaro 15 giluminių interviu su informantais (skirtingo amžiaus, išsilavinimo ir pajamų lygio gyventojais), informantai pasirinkti pasitelkus sniego gniūžtės efektą⁴⁵, iš anksto atsižvelgiant tik į reikiamo

⁴⁴ Hsieh, Hsiu-Fang, Shannon, Sarah E, *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*, *Qualitative Health Research*, 15(9):1277-88, 2005 December, p. 1281. Prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis.

⁴⁵ Parker, C., Scott, S., & Geddes, A, *Snowball Sampling*, In P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, & R.A. Williams (Eds.), *SAGE Research Methods Foundations*, 2019. Prieiga per internetą: <https://dx.doi.org/10.4135/978152642103683171>.

amžiaus informantų kiekio kriterijų. Klausimynas gyventojams sudarytas atsižvelgiant į ekspertų interviu analizės metu identifikuotus vienokią ar kitokią finansinę elgseną pagrindžiančius kriterijus.

Interviu su gyventojais tyrimo dalies analizėje išskirtos 3 tiriamųjų grupės, informantai joms priskirti pagal tokias darbingo amžiaus gyventojų kategorijas: I grupė: 18-29 m.; II grupė: 30-49 m.; III grupė: 50-62 m. Amžiaus kategorijos išskirtos tikslingai, siekiant įvertinti, kaip ir (ar) keičiasi finansinė elgsena taupymo ir vartojimo atžvilgiu skirtingose amžiaus grupėse. Gyventojų amžiaus grupių kategorijos išskirtos remiantis skirtinga gyventojų rinkos patirties ir finansinio raštingumo logika: šiame tyrime laikoma, kad gimę po 1991 m. gyventojai neturėjo socialistinės sistemos patirties bei turėjo galimybes įgyti bent minimalų finansinį raštingumą mokykloje ir (arba) aukštajame moksle; gimę tarp 1970 m. ir 1991 m. socialistinę sistemą patyrė arba ją patyrė iš dalies, tačiau jau turėjo galimybę įgyti bent jau vidurinį ir (ar bent jau) aukštąjį mokslą pereinamosios rinkos sąlygomis; gimę iki 1970 m. darbingo amžiaus asmenys, patyrė socialistinę sistemą ir turėję galimybę įgyti aukštąjį mokslą tik sovietinėje švietimo sistemoje ir Sovietų Sąjungos ribose). Tyrime, siekiant išvengti stereotipų, analizuojant interviu neatsižvelgiama į respondentų lytį. Taip pat, atsižvelgiant į tai, kad interviu metu aptariami jautri asmeninių finansų informacija, tyrimo analizės dalyje informantai cituojami anonimiškai, juos tik priskiriant konkrečiai amžiaus grupei ir koduojant romėniškų ir lotyniškų skaičių kombinacijomis I-1, II-5 ir t.t. (pvz. čia I reiškia pirmąją amžiaus grupę, 1 – grupės informanto numerį).

Atvirųjų klausimų dalis gyventojams ir atvirųjų klausimų klausimynas ekspertams iš principo yra orientacinio pobūdžio ir interviu metu klausimai bei jų formuluotės varijuoja, atsižvelgiant į respondento bendravimo pobūdį ir gebėjimą reikšti mintis, temos suvokimo lygį. Kai kurie klausimai tikslinami ir užduodami papildomi išvestiniai klausimai interviu metu, priklausomai nuo kiekvieno informanto atsakymų pobūdžio ir komunikacijos sklandumo. Ekspertų ir gyventojų klausimynai (žr. prieduose Nr. 1 ir Nr. 2).

3.3. Duomenų interpretacija ir analizė

Duomenų analizei taikomas atviro kodavimo principas, tyrimo metu atliktų interviu su gyventojais turinys (duomenys) sisteminami, analizuojami ir priskiriami labiausiai atitinkantiems kriterijams, kurie sudaryti remiantis ekspertų išvalgomis parengtos kriterijų lentelės reikšmėmis. Gauti informantų interviu analizės rezultatai priskiriami labiausiai jų

elgsenos tendenciją atitinkantiems teoriniams pagrindams, kurie pateikti šio tyrimo teorinėje dalyje. Jeigu rezultatai neatitinka arba tik iš dalies atitinka teorinį pagrindą ir tyrimo hipotezes, tyrimo rezultatuose nurodyti galimi teorijas papildantys aspektai.

3.4. Duomenų kodavimas

Kadangi tyrimo tikslas yra išsiaiškinti atskirų Lietuvos gyventojų (individų) finansinės elgsenos priežastis, tad ir interviu turinio analizės vienetas yra *individas*. 1 lentelėje (žemiau) pateikiama informacija, kuri apibrėžia, kokios reikšmės ir kaip yra priskiriamos skirtingiems nepriklausomiems kintamiesiems.

<i>Nepriklausomas kintamasis</i>	<i>Kodavimo taisyklės</i>
Taupymo ir vartojimo elgsena	Informantų išvalgų apie savo finansinę elgseną atvira interpretacija, atsižvelgiant į tikslinių klausimų atsakymus apie vartojimo dabartyje ir poreikių sumažinimo pensiniame amžiuje prieš nuoseklus taupymo ir vartojimo viso gyvenimo laikotarpiu prioretizavimą bei faktinį atitikimą objektyviems taupymo kriterijams (<i>kriterijai įvardijami tyrimo dalyje, lentelė Nr. 2</i>).
Gyvenamojo būsto nuosavybė	Atsižvelgiant į bendrąsias gyventojų finansinės elgsenos tendencijas ir vieną iš tyrimo hipotezių, kaip nepriklausomas kintamasis fiksuojamas NT nuosavybės turėjimas (būstas, kiti NT vienetai) arba NT pirkimo procesas / ketinimas įsigyti artimiausiu metu.
Amžius (sietina su finansiniu raštingumu)	Pateikiamas interviu metu nurodytas tikslus informanto amžius ir gimimo metai, kurie yra priskiriami konkrečiai (vienai iš trijų analizuojamų amžiaus grupių: I grupė: 18-29 m.; II grupė: 30-49 m.; III grupė: 50-62 m.), kad būtų galima palyginti skirtingo amžiaus grupių finansinės elgsenos skirtumus.

1 lentelė. Nepriklausomų kintamųjų kodavimas (sudaryta autoriaus).

3. Lietuvos gyventojų finansinė elgsena: duomenys, ekspertų įžvalgos, taupymo kriterijai

4.1. Bendrieji duomenys ir ekspertų įžvalgos

Šioje tyrimo dalyje analizuojami skirtingose finansų srityse dirbančių ekspertų (ir akademiko) interviu duomenys suteikė vertingų įžvalgų, kurios leidžia nustatyti bendrąsias Lietuvos namų ūkių taupymo tendencijas ir tikslingiau interpretuoti statistinius duomenis apie namų ūkių taupymą ir vartojimą Lietuvoje.

Apžvelgiant į tyrimo problemą ir hipotezes, su ekspertais aptariami tokie taupymo įpročius galintys lemti aspektai: gyventojų amžiaus, finansinį raštingumą nusakantys veiksniai, namų ūkių finansinio racionalumo suvokimas, taupymo įrankiai, galiausiai, galimi apsisprendimo taupyti veiksniai. Šių interviu klausimai suformuoti ir pateikti bei interviu turinio analizė atliekama kryptingai siekiant nustatyti aukščiau įvardintų kriterijų tarpusavio ryšį. Į klausimus atsakė keturi ekspertai: Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos katedros prodekanas dr. Mantautas Račkauskas, kuris yra ir tiesiogiai dirbęs su klientais Akademinėje kredito kredito unijoje; investicinio fondo ir privačių klientų portfelių valdytojas, įmonės „Prudentis“ vadovas Audrius Balaišis; Lietuvos Respublikos finansų ministerijos viceministrė Vaida Česnulevičiūtė, iki tampa viceministre, ėjusi skirtingas pareigas Lietuvos banke; taip pat investuotoja ir ilgametė „MT Capital“ klientų finansų konsultantė Jūratė Morkevičienė.

Nors kai kuriais klausimais ekspertų pozicijos iš dalies išsiskyrė, atlikus interviu analizę, išvesta tokia ekspertinės nuomonės tendencija:

- Lyginant su laikotarpiu po nepriklausomybės atgavimo, ypač pastaraisiais metais, gyventojai taupo daugiau;
- Taupančiųjų amžius jaunėja, jauni gyventojai yra linkę taupyti ir investuoti agresyviau;
- Jaunesnioji karta, užaugusi nepriklausomybės laikotarpiu, turi aiškesnį suvokimą apie taupymo svarbą bei yra linkusi išnaudoti įvairesnius taupymo įrankius;
- Dėl gyvenimo socialistinėje sistemoje vidutinio ir vyresnio amžiaus gyventojai neturi įgūdžių taupyti arba tokių įgūdžių turi mažai;
- Tikėtina, kad nemaža dalis gyventojų įsigyja nuosavą būstą taip tikėdamiesi saugiai realizuoti uždirbtus/sukauptus pinigus;
- Gyventojų pasiryžimui taupyti ir/arba investuoti koreliuoja su pasitikėjimu formaliomis/finansų institucijomis;

- Tikėtina, kad dalis gyventojų, įvertindami infliacijos tikimybę bei neturėdami pasitikėjimo finansiniais mechanizmais, dėl racionalumo sumetimų kaip alternatyvą renkasi namų apyvokos reikmenų įsigijimo ir namų apstatymo alternatyvą (taip pat saugaus pinigų realizavimo ir kaupimo forma ateičiai);
- Stokodami žinių apie finansinių įrankių galimybes Lietuvos gyventojai praranda galimybę sukaupti daugiau santaupų.

Taupymo ir vartojimo kultūra bei jos pokyčiai per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį:

Analizuojant Eurostat duomenis⁴⁶, nusakančius Lietuvos gyventojų namų ūkių taupymo kultūrą daugiau nei 20-ties metų laikotarpiu, matoma, kad minusinį gyventojų santaupų rodiklį Lietuva buvo pasiekusi prieš didįjį 2008 m. ekonominį nuosmukį (2007 m. siekė daugiau nei -4 proc.), taip pat santaupų rodiklis vėl gerokai krito 2018 m., ekonomikos analitikams jau pradedant prognozuoti apie artėjančią naują ekonominę krizę ir NT kainų burbulą (pasiekė -1,23 proc.). Tačiau ankstyvaisiais ekonominės krizės metais matoma, kad santaupos Lietuvos gyventojų namų ūkyje pasiekė aukščiausią lygį – 2009 m. buvo 5,11 proc., o 2010 m. jau išaugo iki 8,42 proc., tiesa, ateinančiais metais skaičius vėl ėmė kristi.

Lietuvoje matoma tendencija, kad namų ūkių santaupos gerokai išauga ekonominio nuosmukio, ekonominės krizės akivaizdoje. Lietuvos gyventojai ima taupyti tik tada, kai ekonominis nuosmukis jau yra prasidėjęs arba kitaip tariant, valstybės ir tuo pačiu socialinės apsaugos sistemos galia sumažėja. Tačiau net tais periodais, kada Lietuvoje buvo pasiekusi rekordinį savo rodiklį namų ūkių taupymo atžvilgiu, taupymo vidurkis vis tiek nesiekė Euro zonos valstybių taupymo vidurkio.

Ekspertų vertinimu, per pastaruosius metus gyventojų taupymo kultūra keičiasi į teigiamą pusę: auga indėlių krepšelis, gyventojai dažniau kreipiasi konsultacijų dėl asmeninių finansų valdymo, juos taip pat lengviau įtikinti dėl apsisprendimo taupyti. *„Tam turi įtakos ir valstybė, kuri skatina tai daryti per mokesčių lengvatas. Aplinkoje atsiranda vis daugiau žmonių taupančių, tai natūraliai žmonės apie tai pradeda kalbėti. Dar matau, kad įtakos turi ir krizė. Kas 2009-ųjų metų krizės metu nebuvo pasirūpinęs rezervais ir nepasimokė, taip pat jei palietė ir ši COVID-19 sukelta krizė, tai jie pradeda mąstyti, kad reikia taupyti, turėti santaupų“*, – teigė J. Morkevičienė. Ekspertai sutaria, kad Lietuvoje gyventojų suvokimas apie taupymą, pavyzdžiui, lyginant su Vakarų Europos valstybėmis, atsirado gerokai vėliau dėl esančios gyvenimo patirties Sovietų Sąjungoje ir

⁴⁶ Eurostat, *Lithuania Gross Household Saving Rate. 1995-2018 Data/ 2019-2020 Forecast*, Trading Economics. Prieiga per internetą: <<https://tradingeconomics.com/lithuania/personal-savings>>.

socialistinėje sistemoje apskritai. Anot ekspertų, būtent buvusi socialistinė sistema apribojo ištisai gyventojų kartai galimybę susipažinti su kapitalistinės sistemos niuansais. „Žmonės ilgą laiką buvo įpratę neturėti ir per tuos metus valstybei vystantis ir augant bei stiprėjant, atsirado pajamos. Natūralu, kad tos pajamos keičia žmogų, ne tiek gerąja prasme visada, kiek iš pat pradžių kaip ir gimus vaikui, turi praeiti vaikystė, paauglystė, visos kitos klaidos. Su taupymu panašiai. Kai atsirado pinigai, žmogus buvo pratęs stovėti prie tuščių prekystalių ir laukti, kažką gauti ir gyventi tokiame savotiškame skurde, gyventi pas tėvus. Toks dalykas kaip taupymas nežinau ar egzistavo. Taupė gal morkas, bulves, bet pinigų taupymui nebuvo“, – aiškino dr. M. Račkauskas. Tokiai minčiai pritaria ir investuotojas A. Balaišis, argumentuodamas, kad žemą taupymo rodiklį gali lemti apskritai ilgainiui nespėjęs išsivystyti žinojimas apie finansines galimybes: „Kapitalistinėje visuomenėje gyvename labai trumpą laiką. Jei seneliai investavo į įmonių kapitalą, tėvai investavo, jaunas būdamas pamatei, kas yra obligacija, akcija ir apie tai rašo spauda, tam skirti specializuoti televizijos kanalai, laikraščiai, natūraliai turėsi daugiau žinių. Didžioji pasaulinio kapitalo didžioji dalis yra amerikiečių rankose, nors pagal populiaciją sudaro labai nedidelę dalį gyventojų, tačiau jie kapitalizme gyvena jau labai seniai, be pertrūkių“.

Finansų viceministrės V. Česnulevičiūtės teigimu, Lietuvos gyventojų taupymo norma nuo pat nepriklausomybės atgavimo pradžios buvo gana maža, lyginant su Europos vidurkiu: „Ji Lietuvoje svyravo apie 5 proc., kai tokiose šalyse kaip pvz., Olandija ar Jungtinė Karalystė, taupymo norma įprastai siekdavo apie 10 proc. Paprastai taupymo norma didėja augant pajamoms, tačiau Lietuvoje augant pajamoms paprastai išlaidos didėja dar labiau, nes praturtėję gyventojai, tuo pačiu, dažniau yra linkę imti paskolas (pvz., būstui)“.

Iš esmės, visi kalbinti ekspertai vienais ar kitais žodžiais pabrėžė, kad Lietuva šiuo metu gyvena tam tikrame ekonominės paauglystės etape, kada dar tik didžioji dalis gyventojų mokosi finansinės elgsenos, būtent taupymo ir investavimo, kitaip tariant, teisingų finansinių įrankių pasirinkimo savo sukauptoms pajamoms kaupti.

Analizuojant Lietuvos statistikos departamento duomenis⁴⁷, matoma, kad vyrauja augantis Lietuvos namų ūkių išlaidų rodiklis. Pavyzdžiui, atlikta ketverių metų po krizinio laikotarpio 2012-2016 m. namų ūkių vartojimo analizė parodė, kad vieno namų ūkio dalyvio mėnesinės išlaidos augo 20,3 proc. (įvertinus vartojimo kainų augimą, vartojimo apimtį, lyginant su 2012 m. – padidėjo 18,9 proc., turint mintyje, kad išlaidos mažėjo tik būsto ir komunalinių paslaugų vartojime – per 4,7 proc.). Remiantis šiuo tyrimu, gyventojų išlaidos augo būtent nebūtinajam vartojimui: „laisvalaikiui ir kultūrai, būsto apstatymui, namų apyvokos įrangai ir kasdienei būsto priežiūrai bei išlaidoms

⁴⁷ Oficialios statistikos portalas, osp.stat.gov.lt, 2016 m. namų ūkių biudžetų rezultatai, Namų ūkių biudžetų tyrimas, 2017 m. birželio 21 d. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5151985>>.

įvairioms prekėms ir paslaugoms, kurių didžiąją dalį sudaro asmeninės priežiūros prekės ir paslaugos⁴⁸. Taigi, remiantis tiek *Eurostat* skelbiamu Lietuvos namų ūkių taupymo rodikliu (pradedant 2010 m. taupymo kreivė yra mažėjanti su išimtimi 2016 m.), tiek Lietuvos statistikos departamento (LSD) duomenimis, matoma auganti namų ūkių išlaidų vartojimui tendencija.

Pasitikėjimas formaliomis/neformaliomis institucijomis ir vartojimo įpročiai:

Viena vertus, ekspertai teigia, kad jei gyventojai nepasitiki savo valstybės sistema, ir tuo pačiu, joje veikiančiais finansiniais mechanizmais, tai neturėtų veikti paties apsisprendimo taupyti dėl jau aukščiau, kitame kontekste aptarto racionalumo faktoriaus. Kita vertus, ekspertai taip pat teigia, kad kultūriškai išsivystęs gyventojų nepasitikėjimas politine sistema ir finansiniais mechanizmais gali turėti įtakos žmonių pasirinkimui tiek daugiau vartoti, tiek taupyti ne efektyviais būdais ir taip prarasti dalį savo kapitalo.

M. Račkausko nuomonė iš apklaustųjų ekspertų šiuo klausimu bene labiausiai kategoriška, tačiau taip pat pagrindžianti lietuvių polinkį į racionalumą per daiktinę išraišką: „*Manau, jei žmogus yra linkęs taupyti, jis taupys esant bet kokiai sistemai, skirsis tik taupymo forma. Jeigu tarkime nepasitiki, kažkokia sistema, jis gal nekaups pensijų fonde, neinvestuos į fondus, bet supras, kad turtas, kurį jis nusiperka, yra jo. Tai yra tam tikras būdas tuos pinigus išsaugoti*“. Panašiai mąsto ir A. Balaišis: „*Mūsų visuomenėje ir visoje Rytų Europoje, pokomunistinėse visuomenėse, vyrauja didžiulis nepasitikėjimas. Tai galimai ateina iš to, kad valdžia buvo nepatikima ir ji nuosekliai melavo. Kultūriškai buvo išmokta pamoka - gal geriau nepasitikėti kaimynu, nes anksčiau egzistavo įskundimo Sistema: kaimynu gal nepasitiki ir nenori dalintis informacija, nenori klausti patarimo dėl tokio intymaus klausimo kaip investavimas. <...> Lietuvoje pagal apklausas yra didelis nepasitikėjimas teisingumo sistema, tai žmonės elgiasi atitinkamai. O vėlgi, ten kur pats žmogus gali suprasti indėlį, „koinę“, NT, jam reikia patarimų, ir pasitikėjimo kitais. O finansiniai instrumentai, tokie kaip fondai, akcijos, obligacijos, yra tokie, kurie reikalauja kitam atiduoti sprendimą*“. Panašiai konstatavo ir J. Morkevičienė: „*Lengviau, greičiau priima sprendimus jauni žmonės. Diktuoja elgseną ir patirtis, jei žmonės turi skausmingos patirties: kad kažkur bandė ar iš aplinkos girdėjo, kad tėvai buvo investavę, atsidėję, o bankai bankrutavo. Tai turi neigiamos įtakos. <...> Būna žmonių, kurių sprendimus lemia pasitikėjimo klausimas. Kiti daug žino, nori dar daugiau žinoti ir jiems vis tiek sunku priimti sprendimą, nes nepasitiki, galbūt. Kiti mažai žino, bet sužino tam tikrą informaciją ir iškart priima sprendimą*“.

⁴⁸ Oficialios statistikos portalas, osp.stat.gov.lt, 2016 m. namų ūkių biudžetų rezultatai, Namų ūkių biudžetų tyrimas, 2017 m. birželio 21 d. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5151985>>.

Vis tik, ekspertai pažymi, kad sociokultūrine patirtimi (nepasitikėjimu) paremti sprendimai taupyti saugiai, kas reiškia ir neefektyviai, turi esminių trūkumų: greičiausiai tokie asmenys yra linkę kaupti lėšas grynųjų pinigų forma namuose, kas nėra labai saugi alternatyva, nes lėšos tampa mažiau apsaugotos nuo vagysčių, gaisrų ar kitų galimų praradimų.

V. Česnulevičiūtė sako taip pat išvelgianti sociokultūrinį fenomeną tarp lietuvių – gana ribotą suvokimą apie racionalų elgesį su turimais finansais. Ypač šiuo aspektu vartojimo įpročiai – kam statistiškai išleidžiama daugiausia: „*Lietuvoje nesvetimas yra ir pirkimo siekiant pasipuikuoti reiškiny, kuomet net ir neturint bazinio finansinio rezervo skubama pirkti prabangius rūbus ar prabangius automobilius. Prieš 2009 m. krizę buvo populiariu neturint santaupų imti būsto paskolą ir pirkti būstą ne pagal galimybes. Tokia elgsena daug kam baigėsi nesėkmingai, todėl ypač svarbu, kad vartojimas nelemtų per didelių finansinių įsipareigojimų ateityje, o turimas santaupų lygis galėtų padengti netikėtas išlaidas*“.

Apibendrinant, tiek pasitikėjimas bankine sistema Lietuvoje, tiek įstatymiškai paremta santaupų indėliuose ar kitose priemonėse apsauga iš principo, anot ekspertų, pastaruoju metu paskatino žmones pasitikėti taupymo mechanizmais. Todėl, galimai, anot jų susidomėjimas tiek finansiniu raštingumu, tiek pamažu pradėjusi augti santaupų suma rodo, kad bręstanti jaunoji jau darbingo amžiaus gyventojų grupė elgiasi kitaip nei vidutinio amžiaus ir vyresni gyventojai, dėl sociokultūrinių reiškinių išgyvenantys didelį nepasitikėjimą tiek formaliomis, tiek neformaliois institucijomis iš principo.

4.2. Taupymas ir finansinis raštingumas (sietinas su gyventojų amžiumi)

Tam, kad Lietuvos gyventojai netaupo, tinkamai nesugeba išnaudoti finansinių priemonių arba neturi iki galo suformuotų finansinės elgsenos įgūdžių, anot ekspertų, iš patirties bendraujant su klientais, gali turėti įtakos tiesiog labai elementarių žinių trūkumas.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2019 m. paskelbtas Lietuvos bankų asociacijos (LBA) tyrimas parodė, jog vos 15 proc. Lietuvos gyventojų yra išprusę finansiškai ir tik 1 proc. finansus išmano puikiai⁴⁹. Tyrimo metu nustatytas lietuvių finansinio raštingumo lygis yra mažesnis nei vidutinis – vos 43 proc., toks LBA indeksas buvo paskelbtas pirmąjį kartą. Tačiau dar 2015 m.

⁴⁹ Blekaitis, Lukas, ELTA, „*Lietuvoje finansiškai išprususių žmonių – vos 15 proc.*“, 2019 m., kovo 6 d., Prieiga per internetą: < <https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/lietuvoje-finansiskai-isprususiu-zmoniu-vos-15-proc-904104>>.

metais publikuotoje politikos tyrėjų ir Pasaulio banko plėtros tyrimų grupės studijoje⁵⁰ matoma, kad Europos Sąjungos kontekste, žemiausias finansinio raštingumo lygis buvo fiksuojamas būtent tose ES valstybėse, kurios į bendriją įstojo 2004 m. Vis tik, lietuvių finansinio išprusimo lygis buvo vienas žemiausių – 39 proc., kai kaimyninėse Latvijoje ir Estijoje jau siekė atitinkamai 48 proc. ir 54 proc. Čia pažymėtina, kad po Nepriklausomybės atgavimo ilgą laiką Lietuvoje ekonominės disciplinos, paremtos liberaliąja rinkta, dar tik buvo kuriamos⁵¹ – sovietmečiu socializmu paremta ekonomika ir sistemos įgyvendinimo aplinkybės gyventojams nesudarė prielaidų domėtis ir susipažinti su vakarietiškomis ekonominėmis idėjomis. Maža to, kas liečia vidurinį ugdymą, iki pat 2004 m., kada LR Švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius pasirašė įsakymą „Dėl ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijos patvirtinimo“⁵², kai ekonominio raštingumo disciplinos tapo privalomos 9-10 kl. mokiniams, šie kursai buvo dėstomi tik pavienėse mokyklose.

Tiesa, ekspertai pabrėžia, kad nors taupyti yra linkę labiau išsilavinę žmonės, tačiau gyventojų taupymo rodiklis negali būti siejamas tik su formaliu aukštesniu išsilavinimu ar net ekonominiu išsilavinimu. Objektyviai protingai finansinei elgsenai (taupymui ir adekvačiam vartojimui) teigiamos įtakos gali turėti ir trumpo finansinio kurso išklauskymas.

„Lietuvoje, finansinis raštingumas yra pakankamai silpnas. Žmonės gerai supranta paprastus dalykus ir, matyt, protingai elgiasi, nesistengia dėti pinigų ten, kur nesupranta. Lietuviai yra konservatyvūs, bet racionalūs žmonės – ieško saugumo. Klausimas ar tas supratimo trūkumas neatima galimybės užsidirbti žymiai daugiau pinigų investuojant į akcijas, įmonių obligacijas, kitus instrumentus“, – mano A. Balaišis. „Matome, kad informacijos apie finansus tikrai trūksta – kasmet į renginius ateina vis daugiau žmonių. Labai trūksta tos edukacijos, nes daugelis jos negavę apskritai. <...> Kalbant apie pensiją, užsienyje žmonės taupo pensijai ir prisiima atsakomybę. Jie anksčiau turėjo edukaciją, trijų pakopų pensijos sistemą, kuria mes turime tik po įstojimo į ES. Lietuviams viskas nauja – įrankiai ir galimybės. Tai yra didelė įtaka to, kad neturėjome to anksčiau ir neturėjome edukacijos nei universitete, nei mokykloje“, – remdamasi profesine patirtimi konstatavo J. Morkevičienė. Tokiai hipotezei analizuojant žemą taupymo rodiklį kitų ES narių kontekste konstatuoja ir dr. M. Račkauskas. Ekspertas tuo pačiu įsitikinęs, kad teigiamiems taupymo pokyčiams gali turėti įtakos pagrindinių finansinių žinių įsisavinimas ir finansinį

⁵⁰ Klapper Leora, Lusardi Annamaria, Peter van Oudheusden, *Financial Literacy Around The World: Insights from Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey*, 2015. Prieiga per internet: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/3313-Finlit_Report_FINAL-5.11.16.pdf?x22667>.

⁵¹ Čekanavičius, L. (2002). Economics - Lithuania. In M. Kaase, V. Sparschuh, & A. Wenninger (Eds.), *Three social science disciplines in Central and Eastern Europe: handbook on economics, political science and sociology(1989-2001)* (pp. 121-134). Berlin: Informationszentrum Sozialwissenschaften. Prieiga per intrnetą: <<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-279290>> .

⁵² Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, *Patvirtinta Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija*, In Naujienos, 2004 m. birželio 9 d. Prieiga per inernetą: <https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/patvirtinta-ekonominio-rastingumo-ir-verslumo-ugdymo-strategija>.

raštingumą vadina psichologiniu, bet ne matematiniu niuansu: „Jeigu visiems būtų prieš išleidžiant į platų gyvenimą, suėjus aštuoniolikai, paaiškinta apie pinigus, bent jau bazinę informaciją, to turėtų pakakti. <...> Finansinis raštingumas yra tam tikri psichologiniai dalykai, kad, pavyzdžiui, žmogus nesusigundytų greitaisiais kreditais. Jis skirtas formuoti atsakomybės jausmą, kad jei neturi pinigų naujam automobiliui, tada reikia įvertinti ar jo tikrai reikia“. Beje, J. Morkevičienė būtent greituosius kreditus įvardijo kaip vieną indikatorius, per kuriuos Lietuvoje yra matuojamas gyventojų finansinis raštingumas.

V. Česnulevičiūtės manymu taip pat - polinkiui taupyti būtinas bent bazinis finansinis išprusimas. „Žmonės turi pasirūpinti nenumatytomis išlaidomis ir galimu finansinės padėties pablogėjimu, ir tai turi ateiti su ugdymu. Tolesnis/didesnis taupymas jau yra žmonių pasirinkimas ir nebūtinai turi būti skatinamas papildomai. <...> Manau, kartą per savaitę domėjimasis ekonominėmis naujienomis turėtų būti pakankamas, kad žmogus galėtų sekti šalies ekonominę aplinką. Apskritai žmogui svarbu sekti naujienas tiek, kiek reikalinga suvokti tikimybę, kad gali ateiti sunkūs laikai“.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012-2016 m. Lietuvos namų ūkių vartojimo išlaidų tyrimas parodė, kad per ketverius metus visiškai neaugo gyventojų išlaidos švietimui. Jeigu 2012 m. išlaidos švietimui vidutiniškai vienam gyventojui buvo 1 proc. nuo visų išlaidų, tai atitinkamai 2016 m. – vos, 0,8 proc. Kita vertus, 2019 m. statistika rodo⁵³, kad pagal išlaidas nebūtiniesiems dalykams, tokiems kaip drabužiai ir batai lietuviai išleidžia šiek tiek daugiau nei latviai ir estai, tačiau namų apyvokos reikmenims ir baldams išleidžia jau gerokai daugiau nei šių kaimyninių šalių namų ūkiai.

4.3. Taupymas ir nekilnojamojo turto nuosavybė

Apie taupymą nekilnojamojo turto pavidalu ekspertai kalba dviprasmiškai ir teigia, kad toks taupymo pasirinkimas taptų investicija su grąža, o ne spręstina nuostolinga problema, tam reikalingos ekspertinės žinios ir įprastai, taupymu gali būti laikomas likvidus NT, skirtas verslui (nuomai), tačiau ne asmeninis būstas gyvenimui. Tuo pačiu metu tyrime dalyvaujantys ekspertai sutinka, kad dažno lietuvių sprendimas įsigyti būstą gali būti padarinys to paties finansinio raštingumo – gyventojai tai suvokia kaip saugų būdą pinigų įprasminimui.

⁵³ Eurostat, *Household Consumption by purpose, Statistics explained*, November 2020, p. 5. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/49480.pdf>.

„Ne bet kokio NT įsigijimas yra investicija ar sutaupymas. Tai turi būti specifinis turtas, kurį galima pavadinti investicija. <...> Manau, kad jo pirkimas yra daugiau to taupymo rezultatas, ką sutaupęs įsigyji, nes kažkur reikia išleisti, nes patys pinigai nešildo. Žmonės Lietuvoje taupė viena valiuta, taupė kita valiuta, ji dinga, o daiktai, kuriuos nusiperki neša vertę“, – konstatavo M. Račkauskas. „Lietuvoje didžiausia pinigų dalis guli indėliuose, ir nekilnojamame turte. <...> Bet ką perkant esmė yra kaina. Jei permokėsi už bet kokį turtą, NT, akcijas, ar obligacijas. <...> Savaime, tas turtas nebūtinai uždirbs pinigus, jei per brangiai įsigytas. Iš esmės, taip galima ir prarasti pinigus“, – teigia A. Balaišis. Kiek kitokios nuomos iš principo laikosi daug patirties nekilnojamojo turto konsultacijų rinkoje taip pat turinti J. Morkevičienė. Ji gyventojų NT įsigijimų tendenciją vertina dar griežčiau: „Daug ką galima manyti. Mano darbas pataisyti ir suteiki informaciją, kas yra kas. Kai man sako, kad perkamės būstą sau su kreditu, investuojame į NT, tada taisyau, nes būstas sau nėra investicija. Antras būstas, kuris teikia grąžą, yra investicija. Manau, lietuviai daugiau imasi įsipareigojimų dėl NT, ir manau, tai apskritai žinių trūkumas, kas apskritai yra investicijos ir kaip jos veikia“.

Namų ūkių taupymo tendencijų kontekste paminėtini ir duomenys apie gyventojų nekilnojamojo turto nuosavybės statistiką. Nors kaip minėta aukščiau, lietuviai nėra linkę taupyti, ES kontekste šalis išsiskiria itin aukšta nekilnojamojo turto nuosavybės statistika. Vokietijos statistikos organizacijos „Statista“ duomenimis⁵⁴, tarp daugiausiai nuosavo NT turinčių valstybių – mažiau išsivysčiusios ES valstybės. 2018 m. duomenimis, Lietuva šiuo atžvilgiu užėmė trečią vietą po Rumunijos ir Kroatijos, su 89,9 proc. NT nuosavybės. Palyginimui, Vokietijoje reitingas siekė tik 51,5 proc., o kaimyninėse Latvijoje ir Estijoje, atitinkamai – 81,6 proc. ir 82,4 proc. Šie duomenys diktuoja prielaidą, kad lietuviai labiau nei kiti ES gyventojai yra linkę įsigyti nuosavą būstą.

Viceministrė Vaida Česnulevičiūtė taip pat tvirtina, kad nors lietuviai vis labiau pradeda išnaudoti įvairius taupymo būdus, NT įsigijimas Lietuvoje išlieka populiariausiu taupymo įrankiu. „Dėl papildomų lengvatų didėjo finansinių priemonių, tokių kaip investicinis gyvybės draudimas ar III pakopos pensijų fondai, populiarumas. Tačiau investavimas į vertybinių popierių rinką Lietuvoje tebėra vangus ir netgi vangesnis nei prieš 2019 m. krizę. Be to, lietuviai neretai linksta investuoti į nekilnojamojo turto rinką - skaičiuojama kad apie penktadalis būsto rinkos sandorių Vilniuje gali būti investiciniais tikslais“. Jos teigimu, gyventojų pasirinkimas taupyti tiesiog banko sąskaitose, o ne terminuotuose indėliuose mažėja kartu ir su mažėjančiomis palūkanomis už juos. Vis tik,

⁵⁴ Statista.com, *Home ownership rate in selected European countries in 2018 and 2019*, Statista Research Department, 2020 m. liepos 6 d. Prieiga per internetą: < <https://www.statista.com/statistics/246355/home-ownership-rate-in-europe/>>.

viceministrės teigimu, NT įsigijimas yra tendencija ir gali būti laikoma taupymu, tik šį aspektą vertina griežčiau nei kiti ekspertai: „Tiek prieš 2009 m. krizę, tiek 2019 m. taupymo norma Lietuvoje buvo tapusi neigiama bei viena mažiausių iš ES šalių. Paskola savaime nėra taupymo forma, o greičiau išlaidos – nes pasiėmęs paskolą gyventojas turi mokėti mėnesines palūkanų įmokas bankui. Jei NT įsigyjamas nuosavomis lėšomis iš santaupų, tai jis gali būti laikomas taupymo forma, nes žmogus tiesiog vieną taupymo formą (lėšas sąskaitoje) pakeičia kita (būstas)“.

Taigi, ekspertai pastebi ypatingą lietuvių susidomėjimą nekilnojamuoju turtu, dėl tikėjimo tokios investicijos grąža ateityje. Ekspertai taip pat pažymi, kad Lietuvoje galimai iš principo vyrauja klaidingas taupymo paskirties suvokimas, kuri lemia finansinio raštingumo spragos ir sociokultūrinė patirtis, ypač, vyresniems darbingo amžiaus Lietuvos gyventojams, neturėjusiems galimybės ankstyvajame amžiuje įgauti pakankamai žinių apie rinkos ekonomiką.

4.4. Gyventojų taupymą apibrėžiantys kriterijai

Efektyvūs ir neefektyvūs taupymo įrankiai:

Remiantis ekspertais, tiriant statistiškai matuojamo lietuvių žemo taupymo rodiklį, būtina analizuoti ir įrankius, kuriuos pasitelkiant manomai taupoma. Ekspertai savo išvalgomis iš dalies patvirtina prielaidą, kad ne visa gyventojų finansinė elgseną, jų pačių manymu sudaranti ir taupymą, iš tiesų gali būti laikoma taupymu.

Pasak jų, būtų galima išskirti, priemonių pasirinkimas priklauso nuo: gyventojų amžiaus, uždirbamų pajamų, turimų finansinių įsipareigojimų. Taip pat svarbu akcentuoti, ką pabrėžia ekspertai, kad ir kokiais būdais būtų taupoma, neturint finansinių įsipareigojimų yra būtina atsidėti bent 6 mėnesių pajamų sumą, o jei įsipareigojimų turima, rezervo dydis turėtų siekti ir 12 mėnesių pajamų sumą. Kaip konservatyvų ir saugesnį taupymo ekspertai išskiria indėlius, obligacijas, pensijų fondus, tačiau ir pažymi, kad jų atnešama grąža gali būti itin maža ar net ir niekinė. Kaip agresyvesnį taupymo būdą ekspertai išskiria investicijas į akcijas, investicinius fondus.

V. Česnulevičiūtės teigimu, santaupos yra iš esmės viskas, kas lieka gyventojui iš pajamų atėmus išlaidas. Ji pabrėžia santaupų diversifikavimo svarbą tam, kad jos iš tiesų atneštų reikiama naudą: „Santauptų formų yra įvairių: nuo likvidžių tačiau grąžos iš esmės negeneruojančių grynųjų pinigų ir sąskaitoje laikomų lėšų, iki mažesnio likvidumo vertybinių popierių, ar ypač mažo likvidumo pensijų fondų investicinių vienetų. Iš finansinės pusės gyventojai be abejo turėtų turėti likvidžių santaupų, kuriomis galėtų apmokėti netikėtas išlaidas ar išgyventi kurį laiką netekus

pajamų. Turint daugiau santaupų nėra prasminga laikyti jas finansinės grąžos negeneruojančiuose produktuose, todėl geriau yra tas santaupas investuoti turint tam tikrą tikslą, pvz., sukaupti didesnę pensiją senatvei, arba užsitikrinti tam tikrą pajamų srautą iš turto investuojant į kuponus mokančias obligacijas ar dividendus teikiančias akcijas ar pan.“. Nepaisant to, ekspertė interviu pažymėjo, kad vis dar daugiausiai gyventojai taupo laikydami grynuosius pinigus namuose arba bankų sąskaitose, o finansiniai instrumentai populiarumu vis dar nusileidžia.

Tačiau ekspertai sutinka, kad įvairūs fondai, trečioji pensijų pakopa, investiciniai fondai, gyvybės kaupiamasis draudimas yra taupymo formos, tačiau šie rizikingesni būdai, gyventojams stokojant finansinio raštingumo, taip pat gali būti laikomi ribotos galimybės užsidirbti įrankiais.

Taupantys ir netaupantys gyventojai (namų ūkiai):

Vienas iš ekspertinių interviu tikslų buvo nustatyti, kokie bruožai yra būdingi taupantiems ir ne taupantiems namų ūkiams bei kokie identifikatoriai gali būti naudojami šioms kategorijoms išskirti. Interviu su gyventojais interpretacijai pagrįsti, remiantis ekspertų įžvalgomis, išskiriami 6 pagrindiniai kriterijai:

Analizuojamas kriterijus	Taupymas (efektyvus taupymas)	Ne taupymas (neefektyvus taupymas)
<i>Taupymo dažnis (kaip dažnai atsidedama pinigų taupymui)</i>	Periodiškai, reguliariai (kiekvieną mėnesį).	Nereguliariai, atsitiktinai
<i>Taupymui skirta pajamų dalis</i>	10 proc. pajamų ir daugiau.	Mažiau nei 10 proc. pajamų.
<i>Automobilio įsigijimas</i>	Jokio / keičiamas rečiau nei kas dvejus metus, įsigytas iš santaupų.	Naujas automobilis / keičiamas kas keletą metų į naujesnį, įsigytas lizingu.
<i>Taupymo būdas/priemonės</i>	Indėliai, obligacijos, akcijos, ne asmeniniam gyvenimui NT (nešantis pajamas), pensijų fondai.	Grynieji, banko sąskaita, I-oji pensijų pakopa („Sodra“).
<i>Sukauptų santaupų rezervas</i>	6 mėn. atlyginimo suma (asmens/namų ūkio) ir daugiau.	Mažiau nei 6 mėn. atlyginimo suma (asmens/namų ūkio).
<i>Kreditų vartojimas</i>	Pajamas ir finansinį stabilumą atitinkantys finansiniai įsipareigojimai (pvz. būsto	Automobilių lizingai, vartojamosios paskolos,

	kreditas).	greitieji kreditai.
<i>Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis</i>	Turi polinkį pasitikėti.	Turi polinkį nepasitikėti.

2 lentelė. Taupymą identifikuojantys kriterijai (sudaryta autoriaus).

Būtent šie ekspertų įžvalgomis paremti kriterijai ir indikatoriai yra reikšmingi siekiant kategorizuoti taupančiuosius ir netaupančiuosius Lietuvoje. Iš dalies šiais indikatoriais paremta gyventojų (informantų) interviu analizė, pateikiama tolimesniuose skyriuose.

4. Gyventojų finansinė elgsena: informantų interviu analizė ir rezultatai

Atlikus interviu su skirtingo amžiaus gyventojais, su keliomis išimtimis, kurios aptariamos vėliau, pastebimi tam tikri finansinės elgsenos skirtumai:

1. Jauniausia 18-29 m. amžiaus gyventojų grupė yra linkusi taupyti ir didžioji dalis respondentų teigė, kad taupo disciplinuotai (išskyrus atvejus, jei yra poreikis įsigyti didesnių pirkinių). Taupymui pasirenkami būdai ir įrankiai yra gerokai rizikingesni nei kitų amžiaus grupių gyventojų, pastebima, kad jei net save ir laiko finansiškai neraštingais, gali aiškiai išdėstyti savo taupymo ir išlaidų logiką, renkasi skirtingus taupymo/investavimo įrankius. Šios amžiaus grupės respondentai yra linkę kaupti pinigus banko indėliuose, įsigyti vertybinių popierių (įmonių akcijų) ir kriptovaliutų tam išnaudoja įvairias internetines platformas ir aplikacijas. Taip pat labiau linkę didinti savo finansinį raštingumą: skaito tematinis straipsnius, domisi finansų/NT rinkomis. Vis tik, didžioji dalis patvirtino, kad siekiamybė kaip patikimas ir racionalus taupymo senatvei ir finansinio stabilumo užtikrinimas yra NT įsigijimas. Yra linkę pasitikėti finansinėmis institucijomis, patikimumo klausimui didelės reikšmės neteikia, mano, kad bankuose finansai yra tinkamai apsaugoti.
2. 30-49 m. amžiaus grupei priskirti respondentai interviu metu akcentavo taupymo svarbą, tačiau tik dalis jų sakė, kad santaupų turi realiai. Kitaip tariant, žino, kad racionalu yra atsidėti neplanuotiems įvykiams ir kaupti senatvei, tačiau to nedaro. Dalis informavo, kad gaunamų pajamų po visų išlaidų taupymui nelieka dėl šiame gyvenimo etape santykinai aukštų išlaidų, kurios susijusios su gyvenamuoju būstu (taupymu/paskola jam arba jo remontu/apstatymu), būtinų šeimos poreikių

tenkinimui (įskaitant ir automobiliui skirtas išlaidas). Šios amžiaus grupės respondentai, jei ir taupo, dažniausiai taupo neefektyviai arba pabrėžia, kad vartojimas šiandien jiems yra aktualesnis nei pensiniame amžiuje. Tiesa, apie pajamas ir jų pakankamumą pensijoje šios grupės asmenys dažniausiai negalvoja, o kaip galima pajamų šaltinį įvardija turimą arba planuojamą įsigyti NT. Ši amžiaus grupė rečiau domisi šaltiniais apie finansų valdymą, įvardija, kad tai jiems nėra įdomu/aktualu. Labiau linkę nei nelinkę pasitikėti finansų institucijomis, savo nuomonei turi argumentus.

3. Vyriausio amžiaus grupės respondentai pasižymi tendencija savo santaupas kaupti grynaisiais, geriausiu atveju, juos laiko tiesiog banko sąskaitoje. Dalis įvardijo, kad netaupo, nes dėl vartojimo įpročių taupymui pinigų nelieka, iš ko gyvens pensiniame amžiuje ir ar tam užteks valstybinės pensijos – atsakyti negali. Dalis tikina, kad turi pakankamai santaupų pensijai (piniginių ir sovietmečiu lengvatiniu būdu ar vėliau santaupų ir paskolos pagalba įsigyto NT pavidalu). Taigi, šios amžiaus grupės taupymas nėra efektyvus, kaip ir nepastebimas tinkamas finansinis raštingumas. Didžioji dalis, net jei ir turėję darbo santykių su finansinėmis institucijomis, nėra linkę jomis pasitikėti dėl galimo pinigų praradimo.

5.1. Vartojimo ir taupymo logika

I respondentų grupė (18-29 m.)

Šios grupės respondentai dažniausiai objektyviai teisingai įvardija taupymo privalumus, teigia, suvokiantys vartojimo ir taupymo svarbos balansą: „*Ne bereikalingas pinigų leidimas. Perki tai, kas tikrai reikalinga, o ne vadovaujantis emocijomis. Tai – ateities kūrimas. <...> Investicijos turbūt [red. racionalus elgesys su finansais]. <...> Tai taupymas, kaupimas ateičiai. Arba banke kaupsiu pinigus, II, III pakopos ir panašiai*“ (I-1); „*Konkreto tikslo neturiu, bet taupymas tikriausiai prisideda prie saugumo. <...> Manau, kad per porą ateinančių metų svarstysiu taupymo pensijai galimybę ir galbūt pradėsiu kaupti pensijai. Nepasikliausiu vien tik valstybine*“ (I-3).

Beveik visi grupės respondentai sakė galvojantys apie kaupimą ateičiai, pensijai ir suprantantys, kad papildomas efektyvus kaupimas yra būtinas siekiant išlaikyti panašų vartojimo lygį ateityje: „*Pavyzdžiui, gavai kažkokių pajamų ir ar dalį investuosi ir atsidėsi, ar iškart išleisti, nes norėjai seniai kažką nusipirkti. Tai apie įpročius, apie patį sąmoningumą. <...> Visada mintyje*

turėjau verslą kurti – iš to gyvenčiau. Savo akcijų, investicijų. Apie pensiją iš valstybės negalvoju, nes gana maža ta suma“ (I-2); „Mano tikslas yra pragyventi iš investicijų. Tikiuosi, ne iš valstybės pensijos, o iš tų fondų gyventi, kur dabar vargstu ir kaupiu. <...> Kai senesnis būsiu, sumažės pajamų, atsiras fondų pinigai ir taip išlaikysiu vienodą liniją“ (I-4).

Vis tik, ir tarp jaunimo pasitaiko konkretaus gyvenimo taupymo-vartojimo plano neturinčių asmenų. Šios amžiaus grupės atstovai taip pat kaip į finansinę apsaugą senatvėje atsiremia į NT nuosavybę: *„Taupymą suprantu, kaip žmogaus indėlį į savo asmeninį finansinį saugumą, kai iš algos sugebi ne tik pragyventi, bet sukaupti turtą, iš kurio ateity net galėtum pragyventi <...> Norėčiau vartoti tolygiai, bet įsivaizduoju, kad jauname amžiuje daugiau norų yra. Senatvėje pramogų procentas nueis sveikatos dalykams. <...> Geras klausimas, prigavote. Galbūt NT, nuomos pinigai. Gal bus ne vienas nuomojamas butas, gal keli - Vilniuje tokie dalykai turės poreikį“ (I-5).*

II respondentų grupė (30-49 m.)

Vidurinės grupės respondentai racionalų asmeninių finansų valdymą įvardija paprastai: išleisti mažiau nei uždirbama, aiškina, kad protinga investuoti, bet praktiškai to nedaro. Visi teigia suprantantys, kad valstybinės pensijos senatvėje neužteks, tačiau realių veiksmų, kad išvengtų tokios situacijos, neatlieka: *„Tai tas pats taupymas – man su tuo siejasi, kad nešvaistyti pinigų. O jei yra papildomų lėšų, investuoti kažkur protingai <...> Nežinau ir bijau galvoti, bet tikiuosi geriausio [red. past. apie būsimą pensiją]. Norėčiau orios pensijos, bet dabar vartoti daugiau. Gal taip filosofiskai pažiūrėjus, nežinai, kokio amžiaus sulauksi ir kaip bus“ (II-1); „Visų pirma, kad išlaidos neviršytų pajamų, taip ir stengiuosi tvarkyti mėnesio finansus. <...> Būčiau už tolygų vartojimą. Supaprastintai dėlioju savo gyvenimo planą, kad per gyvenimą reikia užsidirbti dviem būstams: viename gyventi, kitą nuomot. Iš nedidelės pensijos plus, galima gyventi. Jei ne butas, gali būti ir kitokios investicijos, kurios teiktų dividendų“ (II-3); „Racionalu yra ką uždirbi ir kai lieka sąskaitoje, taupyti blogai dienai ar kažkam nusipirkti, kad nereikėtų imti paskolų. <...> Iki pensijos tikrai nežiūriu“ (II-4); „Racionalu, reiškia, kažkokį elementą planavimo. Kažkokį elementą taupymo ar investavimo. <...> Geras klausimas, negalvoju. Bet gali būti taip, kad natūraliai sumažės įvairių išlaidų, kurių yra dabar daugiau <...> Tai jokių būdu nemanau, kad Sodra bus pakankamas šaltinis. Manau, kad reikia turėti papildomų pajamų. <...> Tai bus arba sutaupyti pinigai, arba pajamos iš nuomos, arba tiesiog to užgyvento turto pardavimas ir iš to gyvenimas“ (II-5).*

Informantai tikina norintys senatvėje išlaikytų panašų vartojimo lygį kaip ir darbingame amžiuje, tačiau suprasdami, kad to gali nepavykti padaryti dėl sumažėjusių pajamų, neatmeta galimybės poreikių sumažinimui: „*Nejaučiu, kad labai racionaliai elgčiausi su finansais. Labai emociškai su jais elgiuosi. Racionalus, įsivaizduoju, tobulas pagal vadovėlį: atsidedi taupymui, visur investuoji, kaupi, turi įvairius draudimus. <...> Manau, kad su laiku pradėsiu tolygiau vartoti. <...> Tikrai suprantu, jog tai nebus mano svajonių senatvė. <...> Galbūt, reikės nusipirkti NT, galbūt jį vėliau išnuomoti, gal dar kažką išnuomoti. Tikrai tikiu, kad mano dabartinis požiūris į pinigus nieko gero senatvės atveju“ (II-2).*

III respondentų grupė (50-62 m.)

Ši amžiaus grupė taip pat tikina, kad su amžiumi vartojimo poreikiai mažėja, ateityje mano, kad sutaupys ir jau įsigyto NT ar kito materialinio turto, daiktų sąskaita. Dalis mano, kad valstybinės pensijos pragyvenimui užteks, kita – ne. Pastarieji neturi plano, iš kur gaus papildomų pajamų, tačiau įsitikinę, kad ras vienokią ar kitokią išeitį atėjus laikui: „*Vienas iš svarbiausių dalykų, kuris man nuolat sukasi galvoje, ką sunku įgyvendinti, tai susikaupti pinigų pagalvę. <...> Bet įsivaizduoju, kad reiktų susikurti tą pagalvę, dalį pinigų reiktų investuoti, bet aš to nedarau, kadangi mano gyvenimas ir poreikiai taip susiklostę, kad vis turiu gyventi skolon iš ateities.<...> Kadangi gausiu pensiją ir turėsiu tam tikrą užtikrintą pinigų sumą pragyvenimui, o visa kita, jei turėsiu jėgų ir noro dirbti, dirbsiu. Juntu, kad su metais mažėja vartojimo pasitenkinimas“ (III-1); „*Atvirai pasakius, man užteks to, ką susitaupiau. Pagal savo išlaidų kiekį, aš tikrai neišleidžiu to, ką gaunu dabar. <...> Kai susituokėme su žmona, gyvenome labai sunkiai ir vargingai. Skaičiavome kiekvieną kapeiką tuo metu. <...> Tas su laiku, kas buvo įgyta jaunystėje, išliko“ (III-5).**

Dėl žinių stokos ar nenoro, ši grupė nesiima taupyti daugiau arba efektyviau: „*Kartais pasidomiu, nes yra aplinkinių ir draugų, kurie investuoja į kriptovaliutas, dalyvauja šiose rinkose. Bet kai suprantu, kaip jie naktimis nemiega ir nervinasi dėl to, suprantu, kad man finansus geriau nukreipti į save, palepinti moteriškąją pusę <...> Jeigu kūrybinis projektas ir išleidi knygelę, gauni, tikrai neatidedu juodiems laikams tos dalies, leidžiu sau pakeliauti, pramogoms, kad pasidžiaugčiau kūrybine sėkme <...> Aš manau, kad pensijoje ir šiaip žmogui reikia nedaug.<...> Gali tų modelių rasti“ (III-2); „*Tiesiog gyvenu čia ir dabar, o paskui žiūrėsiu. Jeigu susiklostys situacija, kad nebus iš ko vartoti, tai vartosi kruopas, bet nemanau, kad taip gausis. Pagal tai, ką rodo Sodros skaičiuoklė, tikrai turėtų užtekti“ (III-3); „*Aišku, neužteks. Bet yra tokia valstybės politika, kad sumoki daugiau nei gauni. Net jei per pensinį fondą, net neatgauni to, ką sutaupai.***

Pagal dabartinį dydį, iki tūkstančio jei sutaupai, atgausi. Jei virš tūkstančio, atgausi iki mirties po 20 eurų, tai reikia būti durnam, kad eitum į pensijų fondą. Aišku, nesitikiu, kad užteks tos pensijos, užtat ta pagaltvė yra“ (III-4).

5.2. Taupymo kriterijų atitikimas pagal amžiaus grupes

I respondentų grupė (18-29 m.)

1. Taupymo dažnis ir taupymui skiriama pajamų dalis

Šios amžiaus grupės respondentai lyginant su kitomis amžiaus grupėmis taupo gana disciplinuotai ir nuosekliai. Dažnu atveju taupymui skiria didesnę pinigų sumą nei rekomenduoja finansų ekspertai (daugiau nei 10 proc. mėnesio pajamų): „*Nežinau, kiek atsidedu, bet apie pusę atlyginimo, taip buvo iki karantino <...> turiu kur gyventi, kitu atveju pavyktų atsidėti mažiau“ (I-1); „Visą laiką bandydavau, net jei ir mažą sumą gaudavau – dešimt ar net dvidešimt procentų išeidavo. <...> Dabar jei tik išeina, stengiuosi ir daugiau atsidėti“ (I-2); „Stengiuosi atsidėti dvidešimt-trisdešimt procentų. Kiekvieną mėnesį“ (I-3); „Reguliariai kas mėnesį, nuo penkiolikos iki dvidešimt procentų“ (I-4); „Bent trisdešimt procentų algos kiekvieną mėnesį atsidedu. Bet tai priklauso nuo įvairių faktorių. <...> kiekvieną mėnesį bent dvidešimt procentų tai tikrai“ (I-5).*

1. Taupymo būdas/priemonės

Šios grupės respondentai yra linkę pinigus taupyti bent jau banko sąskaitoje, keli iš jų renkasi rizikingesnius taupymo būdus: indėlis, akcijos: „*Investuoju į akcijas arba perkeliu į kokią kitą sąskaitą, kad nematyčiau tų pinigų ir negalėčiau taip lengvai pasiimti“ (I-2); „Turiu tiesiog antrą sąskaitą, į kurią kas mėnesį tam tikrą pinigų sumą pervedu“ (I-3); „Aš ir antroje kaupiu, papildomai ir trečią turiu, vien dėl to, kad valstybė grąžina apie dvidešimt procentų nuo sumos. <..> Tam tikras procentas eina į akcijų fondus“ (I-4); „Taupau banko sąskaitoje. Tikslas – nekilnojamas turtas, kurį ketinu įsigyti“ (I-5).*

Tiesa, pasitaiko išimčių, kai ir jaunimas dėl įsisenėjusių įpročių, darbo pobūdžio vis dar taupo grynaisiais pinigais: „*Jokiame banke neinvestuoju. <...> Grynaisiais“ (I-1).* Tiesa, tai gali būti laikoma išimtimi, bet ne taisykle – asmuo didžiąją dalį pajamų gauna grynaisiais.

1. Sukauptas finansinis rezervas

Taupymui pinigų, kaip teigia, šios amžiaus grupės atstovai atsideda disciplinuotai ir finansinį rezervą turi, nors ne visi geba įvardinti, kiek mėnesio pajamų ši suma sudaro: „*Bandau išlaikyti įprotį, kad turėčiau bent kelis mėnesius iš santaupų gyventi, jei neturėčiau darbo*“ (I-2); „*Kadangi planuojame pirkti didesnę būstą, ten pinigai ir eina [red. past. nepatikslinkta, kiek rezervo iš tiesų sukaupta]*“ (I-4).

Dažnesniu atveju, informantui turint stabilias darbo pajamas, sukauptas pinigų rezervas yra pakankamas, atsižvelgiant į rekomendacijas: „*Sudaro kokių penkių mėnesių pajamas*“ (I-3); „*Virš dešimt*“ (I-5).

1. Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis

Ši amžiaus grupė demonstruoja pasitikėjimą finansinėmis institucijomis, ypač, ypatingai, didžiausiais bankais. Riboto patikimumo institucijomis laiko mažesnes finansines įstaigas ir įvairius investavimui skirtus fondus, tačiau mano, kad geba įvertinti rizikas: „*Taip, tais, kurie turi apdraustus fondus. Tais, kurie neturi apdraustų fondų – nelabai*“ (I-1); „*Skirstau į kelis lygius: pagrindiniai bankai - pirmo lygio, kur drąsiai galiu laikyti pinigus. Tada yra tokie labiau kaip „revoliutas“, kur laikyčiau tik dalį pinigų, naudočiau investavimui, nes iki galo neaišku kaip veikia*“ (I-2); „*Pats maždaug renkuosi, pasižiūriu sritį, kurią pats geriausiai suprantu ir investuoju. Aišku, atsižvelgiu į tų akcijų ar fondų riziką*“ (I-4). Pažymėtina, kad pasitikėjimo priežastimi patys jaunuoliai įvardija blogos patirties nepatyrimo faktorių: „*Kiek esu susidūrusi, taip pasitikiu. Bet esu susidūrusi tik su bankais. <...> Tikriausiai pasitikėjimo jausmą kelia tai, kad nėra pasitaikę atvejų, kad nepasitikėjimas kiltų*“ (I-3); „*Yra didieji žaidėjai, kuriais aš asmeniškai pasitikiu, neteko susidurti su problemomis*“ (I-5).

1. Kreditų vartojimas

Praktiškai visi grupės informantai įvardijo, kad nėra turėję paskolų ir lizingų, tuo labiau greitųjų paskolų, dalis jų mielai išvengtų ir ateityje: „*Gyvename tokiam pasaulyje, kad nežinai, kaip toliau dirbsime, ką darysime, iš kur gausime pajamas, o bankas įpareigoja ilgam laikui*“ (I-1); „*Nieko neturiu. <...> Stengiuosi vengti tokių dalykų [red. past. greitųjų paskolų]*“ (I-5). Dalis pozityviai vertina galimybę turėti paskolą būstui, nes laiko tai racionaliu sprendimu: „*Vienintelė paskola buvo, kai pora mėnesių buvau įstojęs į mokamus mokslus – gal tris ar keturis šimtus eurų pasiėmiau*“ (I-2); „*Ūkiškai kalbant, jei nori išsinuomoti dviejų kambarių butą, jei naujas mokėsi keturis šimtus ir daugiau. Jeigu paimsi iš banko paskolą, ekvivalentiškai, ką nori išsinuomoti, mokėsi du šimtus penkiasdešimt*“ (I-4).

1. Automobilio įsigijimas

Dalis šios amžiaus grupės informantų dėl nesamo poreikio automobilio tiesiog neturi. Turintys automobilį teigia, kad jį įsigijo be jokių paskolų ir lizingų: „*Taip, pirkau grynaisiais iškart*“ (I-1); *Taip, patogumo dėlei, šiai dienai tai galiu sau leisti. <...> Iš savo lėšų iškart*“ (I-4); „*Taip, turiu. Grynais iškart*“ (I-5).

II respondentų grupė (30-49 m.)

1. Taupymo dažnis ir taupymui skiriama pajamų dalis

Šios grupės duomenų analizė parodė, kad informantai linkę taupyti ir stengiasi taupymui atidėti bent 10 proc. savo pajamų, tačiau dėl įvairių aplinkybių tai daro ne visada, atsidedama pinigų suma nėra pastovi: „*Nėra kad labai leistų pajamos atsidėti, bet visada stengiuosi, jei pavyksta atsidėti nuo algos ateičiai, kad būtų tai juodai dienai. <...> Dabar nedaug – gal dešimt procentų*“ (II-1); „*Stengiuosi reguliariai. Apie dešimt procentų*“ (II-2); „*Kai karantinas, išlaidos sumažėjusios, tai virš pusės atlyginimo atsidedu <..> Normaliomis sąlygomis atsidėdavau apie dvidešimt-trisdešimt procentų*“ (II-3).

Dalis respondentų apskritai nefiksuoja, kiek pinigų skiria taupymui kas mėnesį: „*Neturiu tokios taisyklės, kiek procentų, neskaičiuoju. Bet veikiau tai yra šiuo metu tiesiog kažkokia suma, kurios laikausi, kad ji būtų atsargoje*“ (II-5); „*Įvairiai, būna penkiasdešimt, būna dvidešimt. Visada būdavo, kad bent jau sąskaitoje kad turėčiau tris tūkstančius*“ (II-4).

1. Taupymo būdas/priemonės

Šios amžiaus grupės gyventojai taupymui renkasi žemos rizikos priemones: dalį įprastai taupo banko sąskaitoje, geriausiu atveju renkasi indėlius/gyvybės draudimus: „*Dar turiu investicinį gyvybės draudimą, kas mėnesį moku įmokas. Dalis įmokų investuojama į fondus. <...> Turbūt, dėl to, kad yra mažai rizikingos. Man akcijos panašios į loteriją – sunku prognozuoti. Todėl pasirinkau mažesnę grąžą, bet saugesnę*“ (II-3); „*Buvau kažkiek domėjėsis akcijomis, bet man tai atrodo kaip loterija. Aišku, pinigai sąskaitoje irgi loterija, bet geriau nei nieko*“ (II-4). Indėlių ar net antros banko sąskaitos turėjimo priežastis, labiau savidisciplina dėl išlaidavimo nei sąmoningas taupymo būdas: „*Į indėlį dažniausiai vedu mažesnę sumą nei į sąskaitą, nes iš indėlio sudėtingiau išimti pinigus, jei prireiktų. <...> Taip, turiu kitame banke kitą sąskaitą, prie kurios aš neturiu net banko kortelės. Ten laikau pinigus, kad jei net norėčiau parduotuvėje nusipirkti, irgi negalėčiau. Tik taip save galiu apsaugoti*“ (II-2).

1. Sukauptas finansinis rezervas

Nors teigia, kad bent minimaliai taupo, praktiškai visi šios grupės informantai taip pat tiksliai negali įvardinti savo sukaupto finansinio rezervo, jis nuolat svyruojantis: „*Sunku dabar pasakyti. Visada pagalvoju, kad jei netekčiau darbo, kad santaupų būtų bent pusmečiui išgyventi, kol susirasiu naują darbą. Dabar tai gal tik vieno mėnesio tiktai. Nes buvau netekusi darbo*“ (II-1); „*Niekada neskaičiavau, nesidomėjau. Pusmetį galėčiau*“ (II-2).

Tačiau bent jau dalis teigia turintys pakankamą finansinę pagalbę: „*Jeį skaičiuojant gyvybės draudimą, penkiasdešimt atlyginimų santaupų turiu*“ (II-3); „*Jeį minimalių, tai kokius tris. Kai Norvegijoje būdavau, visai kitaip taupiau, atsidėdavau didelę sumą*“ (II-4) „*Panašiai tarp trijų ir šešių mėnesių pajamų*“ (II-5).

1. Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis

Vidurinė tiriamoji darbingo amžiaus grupė pasitiki finansinėmis institucijomis ir net didžiausiais bankais rezervuoti - paslaugomis naudojasi labiau dėl priverstinio poreikio nei matomos naudos: „*Nepasakyčiau, kad labai pasitikiu unijomis ir vartojimo kreditais, nes ten labai didelės palūkanos. Bet bankai didieji kol kas man nekelia nepasitikėjimo, juolab, kad pati dirbusi. Pakankamai lanksčiai jie į viską žiūri, net susidūrus su sunkumais – taiko mokėjimų atidėjimus ir t.t.*“ (II-1); „*Aš norėčiau tikrai pasitikėti. Manau, kad ten geri specialistai dirba, tik klausimas kiek galima realiai uždirbti iš savo investicijų*“ (II-2); „*Pasitikiu ta prasme, nes manau, kad jos laikosi įstatymų ir negresia joms nei bankrotas nei „bankranas“ ar panašūs dalykas*“ (II-5); „*Visai nepasitikiu. <..> Jeigu kažkas nutiktų, tik tada tau mokės ir nebūtinai. Įstatymai nelabai yra vartotojo pusėje*“ (II-4).

1. Kreditų vartojimas

Šios grupės informantai taip pat laikosi nuomonės, kad esant galimybei, paskolų reikia vengti, tačiau dėl būsto ar automobilio poreikio, ryžtasi skolintis iš bankų: „*Turėjau lizingą automobiliui*“ (II-2); „*Ne, niekada neturėjau. Vienas iš dalykų, atkeliavusių iš šeimos – močiutė visada kartojo, stengtis gyvenime neturėti jokių kreditų ir skolų*“ (II-3); „*Iš tėčio pusės – jis labai nemėgsta paskolų, tarsi tai kilpa ant kaklo būtų. Po jo auklėjimo, nė karto neėmiau paskolų. <...> Geriau tą sumą pasiimti sau ir taupyti nei bankui mokėti*“ (II-4); „*Namą su paskola, o butą dalinai iš santaupų, dalinai paskolintų pinigų privačiai*“ (II-5).

1. Automobilio įsigijimas

Tie informantai, kurie turi automobilį, nurodė, kad tai – būtinybė dėl šeimos, gyvenamosios vietos ar kitų aplinkybių, tačiau įsigijimo būdai skiriasi: nuo lizingo iki sutaupyto lėšų grynaisiais: „Dabar laikinai be automobilio gerai. Bet planuoju greitu laiku turėti. Tačiau ne lizingu ir ne vartojama paskola įsigyti“ (II-1); „Taip, po Norvegijos - grynaisiais. Laiko sutaupau“ (II-4); „Pasirinkau turėti vieną automobilį, nes anksčiau turėjau du šeimoje. Bet supratau, kad puikiai galima tvarkytis su vienu automobiliu, o be jo neišeina, nes šeimoje yra vaikų, kuriems reikalingas transportas. Automobilis po lizingo įmonės. <...> kažkas tokio, kaip šešių mėnesių pajamos“ (II-5).

III respondentų grupė (50-62 m.)

1. Taupymo dažnis ir taupymui skirta pajamų dalis

Vyriausios darbingos amžiaus grupės atstovai gali būti išskiriami į dvi kategorijas: visiškai netaupančius ir viską išleidžiančius vartojimui: „Kiek pasitaupau pinigų, visus juos panaudoju šiandieniniams poreikiams, didesniems pirkiniams įsigyti: būstas, būsto apstatymas, priemonės mano pomėgiams, tokiems kaip fotografija. Reiškia, jeigu pasitaupai, tai praktiškai tiksliniai pasitaupymai ir juos išleidžiu“ (III-1); „Kiekvieną mėnesį neatsidedu, turiu finansinę pagalbę. Ką uždirbu daugiau, to netaupau“ (III-4).

Bei tuos, kurie turi per ilgus metus sukauptų santaupų ir dėl apsirūpinimo papildomai negalvoja: „Kieno didelės pajamos, verčia investuoti, žiūrėti ir galvoti, kur jas dėti. Kai pajamos nėra tokios didelės, taupymas proto ribose“ (III-2); „Teoriškai kaip ir tas dešimt procentų minėjote, galbūt, taip ir gaunasi per visą istoriją. Bet tikrai nesilaikiau, kad kiekvieną mėnesį kažką padaryti“ (III-3).

1. Taupymo būdas/priemonės

Dalis yra linkę taupyti grynaisiais, argumentuodami, kad taip yra patikimiausia. Tarp šios grupės informantų yra pasvarstymų, kad kiti būdai galėtų būti efektyvesni, tačiau nenorima skirti laiko domėjimuisi: „Jei turėčiau kažkiek daugiau pinigų, šiomis karo sąlygom, turbūt, protinga turėti tūkstantį ar du pasidėjus į spintą, jei labai prisireiktų. Bet kitai daliai pinigų pasinaudočiau banko siūlomais investicijų planais“ (III-1); „Galiu pasakyti, kad tiek, kiek esu susijusi su finansiniais įsipareigojimais, gyvybės draudimas mano toks kaupiamasis. Tiek, kiek sodrų pakopos tos, tas labiau priverstinis atsidėjimas. Mano gyvenimo filosofija, kad gyventi čia ir dabar“ (III-2); „Akcijų prekyba, investavimas į akcijas dividendinis ir visa kita. Buvo kažkada <...> Norint normaliai šituo užsiimti turi dirbti šitoje vietoje. O kadangi aš dirbti šioje srityje nenoriu ir tai

reikalauja labai daug laiko, nematau prasmės tą daryti. <...> Investiciniame gyvybės draudime“ (III-3); „Pagrindė, tai yra banko sąskaitos, kažkiek gryniesi“ (III-5).

1. Sukauptas finansinis rezervas

Analizuojant šį taupymo kriterijų, atitinkamai aišku, kad tie, kurie reguliariai neskiria dalies pajamų taupymui, finansinio rezervo neturi: „Visada mano poreikiai buvo didesni ir niekada negalėjau turėti didesnės pagalvės, pasitaupyti kitokiems dalykams“ (III-1); „Aišku, jeigu planuoji keliones ar kažką, gali sau truputį pasitaupyti, bet man nelabai tauposi“ (III-2). Tačiau dalis turi pakankamą finansinę pagalvę, kurią laiko banko sąskaitoje ar grynaisiais: „Pagrindė gal irgi susikaupė lėšos per visus investicinius produktus. <...> Daugiau. Penkiasdešimt [red. past. sukauptos lėšos atlyginimais]“ (III-3); „Ką paskui daugiau uždirbu, tų pinigų išvis neskaičiuoju. Tai – kelerių metų atlyginimai“ (III-4); „Tai daugiau nei banko kompensuojami nuostoliai kracho atveju“ (III-5).

1. Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis

Vyresniųjų darbingo amžiaus gyventojų pasitikėjimas finansų institucijomis yra labai ribotas – paslaugomis naudojasi, nes tai nėra išvengiama. Tokią poziciją gerai iliustruoja vieno iš informantų atsakymas: „Iš principo pasitikiu, bet vėlgi, šiuo metu turime skandinaviskų bankų dominavimą. Kadangi tie bankai yra, mano supratimu, pakankamai nemaži ir tarptautiniai, ir turi savo veiklos šaknis Vakarų valstybėse, kurios irgi atrodo patikimai, tai dėl to pasitikiu. Aišku, jeigu žiūrėtume istoriškai į bankų veiklą Lietuvoje, ne visi pavyzdžiai sudaro prielaidas pasitikėti labai smarkiai“ (III-1).

Pažymėtina, kad vyresniųjų pasitikėjimo bankais nekelia tiek sociokultūriniai faktoriai, tiek asmeninė patirtis, vėlgi nulemta išankstinių nuostatų: „Todėl, kad esu dirbęs banke, socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, kur buvo sprendžiamas pensinių fondų kūrimas ir likimas, mačiau kaip bankas dirba. Nei vienais, nei kitais, gyvenimiška praktika parodė, kad negalima pasitikėti. Tad geriausia nelaikyti kur nereikia, jei nenori prarasti“ (III-4); „Galbūt, tai susiję su mano amžiumi. Gimęs ir augeš iki dvidešimt šešerių metų sovietinėje sistemoje, kapitalistinės standartinės kelia man lengvą nepasitikėjimą. Bankai yra mūsų gyvenimo dalis. Manau, kad šiais laikais be bankų jau niekur. Dalinai bankuose, ypatingai, didesniuose, pinigus laikyti yra saugu“ (III-5).

1. Kreditų vartojimas

Nors informantai teigia, kad pasisako prieš paskolas, tačiau patvirtina, kad naudojasi bankų paskolomis – būstui ir vartojimui: „Paskolomis naudojuosi beveik tiek laiko, kiek realiai turėjau

galimybę pasiimti paskolą. Anksčiau buvo būtinės technikos prekės, paskui buvo sūnaus varžybos, jas didelė dalimi finansavau iš paskolų. Paskutiniu metu automobilis ir buto remontas“ (III-1); „Būsto paskolos yra didelė parama. Sutaupyti mūsų sąlygomis, gali visą gyvenimą nesutaupyti. Nes infliacija vėl išaugs – taip niekada neįsigysi“ (III-2); „Savo – iš paskolos. Tik pagrindinio būsto įsigijimui. Visa kita – iš santaupų. <...> Greitųjų ir vartojimo ne, esu turėjęs lizingą automobiliui“ (III-3); „Paskolą aš dabar baiginėju. Bet esu prieš paskolas“ (III-4).

1. Automobilio įsigijimas

Vyriausios darbingo amžiaus grupės atstovai įvardija turintys automobilius, beveik visais atvejais jie įsigyti pasinaudojant lizingo paslaugomis. Tiesa, sumos nesiekia daugiau nei 6 mėnesio atlyginimų: „Tada automobilio kaina sudarė keturis atlyginimus, greičiausiai“ (III-1); „Mano automobilis yra įmonės, pirktas lizingu – turiu savo įmonę. Man didelės naštos nesuteikia“ (III-2); „Penki-šeši gal mėnesiai [red. past. automobilio vertė] (III-3); „Taip, kažkurią dalį vieno mėnesio pajamų“ (III-4).

5.3. Finansinio raštingumo situacija

I respondentų grupė (18-29 m.)

Visi šios amžiaus grupės apklaustieji įvardijo, kad yra turėję mokykloje ar bent aukštojoje mokykloje ekonomikos ar finansų kursą. Tačiau tik keli mano, kad tai turėjo įtakos jų tolesniam suvokimui apie finansų valdymą: „Taip, kolegijoje finansų apskaita <...> Mano pinigų suvokimą suformavo tėvai ir šeimoje esamos vertybės. <...> Kažkada turėjau paskaitą, bet šiaip nesidomiu“ (I-1); „Esu mokykloje turėjęs gana stiprią ekonomiką. <...> faktas, kad kažkiek prisidėjo. <...> Mano draugų rate nemažai žmonių, kurie turi išsilavinimą ir dirba finansų sektoriuose, nori nenori tenka išgirsti ką jie kalba - išgirsti tuos dalykus, naujausius trendus. Bet tik tiek, kiek tenka išgirsti“ (I-5).

Nors dalis informantų įvardijo, kad papildomai finansų valdymu nesidomi ir elgiasi kaip išmano, kita dalis proaktyviai domisi įvairiomis taupymo galimybės ir taupymo nauda: „Turėjome pasirenkamuosius II klasėje – ekonomiką kartą per savaitę. <...> Bent jau mano kasdienybėje dėl finansinių sprendimų nepaveikė <...> Man atrodo, kad toks dalykas ateina per laiką, formuojasi per įpročius. <...> Jau metai, kaip pradėjau domėtis investavimu. Iš pradžių apie tai išgirdau iš draugės, paskui pradėjau žiūrėti „Youtube“, skaitinėti internete – iš savęs“ (I-2); „Mokykloje turėjau ekonomiką, universitete irgi turėjau ekonomiką. <...> Jie buvo labiau bendresni, susiję su

valstybiniais procesais, kurie liečia ekonomiką, bet nebuvo labai orientuoti į asmeninį taupymą. <...> Tiesiog domėjausi apie taupymą pati, skaičiau kažkokius šaltinius“ (I-3); „Mokykloje, dvyliktoje klasėje buvo ekonomikos kursas. <...> Jei neturėtum ekonominių pagrindų, nesuprastum, kas vyksta. <...> Stengiuosi pasidomėti bent kartą per savaitę. Pagrinde, domiuosi internetu, nes ten pilna informacijos. Ir tiesiog nuo mažens apie investavimą visi kalbėjo, bent jau mano aplinkoje, kad pinigai negali būti užšaldyti“ (I-4).

Galima teigti, kad teoriškai šios amžiaus grupės atstovai turi bent minimalų finansinį raštingumą, kuris turi teigiamos įtakos pasirinkimui taupyti. Šią grupę finansiniais įrankiais tiek neaktyviai, tiek proaktyviai domėtis skatina aplinka.

II respondentų grupė (30-49 m.)

Šios amžiaus grupės informantai savo finansinį raštingumą dažniausiai grindžia gyvenimiška patirtimi, taip pat iš šeimos atkeliavusiu patyrimu. Dalis jų turėjo tam tikrus ekonomikos pagrindus aukštajame moksle, tačiau tikina, kad tai įtakos finansinei elgsenai neturėjo. Laisvalaikiu ši amžiaus grupė tematikai skiria taip pat nedaug laiko: „Kartais perku žurnalus ekonomikos temomis. Bet daugiau žiniasklaidoje skaitau, kas prieinama paprastam vartotojui. Specializuotos literatūros mažiau, bet susidūrusi paskaitose, nes turiu draugų, kurie dirba tose sferose. <...> Gal nebuvo labai racionalumo, labiau patyriau per pačią patirtį – mačiau neprotingus tėvų finansinius sprendimus. Neteisingi sprendimai parodė, kaip pačiai reikėtų elgtis“ (II-1); „Buvau keliuose mokymuose, pati nuėjau į finansinio raštingumo mokymus, skirtus būsto paskolai ir apie asmeninį finansų raštingumą – investicijas, draudimus, pensijos pakopas. Sąžiningai peržiūrėjau tuos mokymus, bet ateityje, turėdama laiko, mielai nusišamdyčiau konsultantą“ (II-2); „Na, bendrąja prasme apie pinigų vertę, kad pinigai uždirbami ir dėl to vertinami bei nešvaistomi į kairę į dešinę – labai abstraktus bendro pobūdžio suvokimas atėjo iš tėvų. <...> Kai akis užkliūva už temų, kurios man aktualios, pavyzdžiui, kas dedasi būsto rinkoje“ (II-3).

Gilesnį suvokimą apie finansinių įrankių naudojimą, taupymo efektyvumą, natūraliai turi asmenys, kurių studijos buvo susijusios su šia sritimi: „Mano mokslai, tame tarpe, buvo apie finansus, investavimą, įmonių valdymą ir jų finansus. <...> Tos žinios ir įgūdžiai įgyti studijų laikotarpiu prisidėjo prie asmeninių finansų valdymo suvokimo. Tokiu būdu, kad sugebėjau aiškiau suformuluoti prioritetus kaip turėčiau valdyti finansus ir naudotis įvairiomis finansinėmis priemonėmis, finansiniais produktais ir skolintis, investuoti tokiu būdu, kad gaučiau didžiausią naudą iš to“ (II-5).

III respondentų grupė (50-62 m.)

Išskyrus tuos atvejus, kai respondentai savo profesiniame gyvenime turėjo sąlytį su finansais, šios amžiaus grupės atstovai pripažįsta neturintys finansinio raštingumo, o asmeninius finansus valdantys pagal savo racionalumo suvokimo logiką: „*Aš baigiau dar sovietmečiu mokyklą. Apie finansinį raštingumą nebuvo nieko, jeigu būtų buvęs toks dalykas, jis būtų buvęs visai ne toks, kokį įsivaizduojame. <...> Jei pinigą turi, jį reikia pataupyti kažkam, kažkokiam tikslui, kurį paskui norėtum įsigyti*“ (III-1); „*Mūsų laikais nebuvo tokių paskaitų finansinio raštingumo ir panašiai, <...> Banke dirbau atstove spaudai, finansinio, išsilavinimo nereikėjo. Bet būnant atstove spaudai, reikėjo suvokti visą banko pinigų mašiną ir tai turėjo įtaką man, nes parašiau vaikams dvi edukacines pasakas: vieną apie kreditą ir palūkanas, o kitą – apie vaikų indėlius*“ (III-2); „*Darbas nebuvo susijęs, bet su pinigais mes visi susiduriame, su situacija rinkoje irgi, bet grynai buitiniame lygyje. <...> Esu visiškai ekonominis analfabetas. Augau sovietiniais laikais, o tais laikais apie tai buvo nepadoru šnekėti, nes tai neturėjo jokios prasmės*“ (III-5).

Jeigu šios grupės atstovai ir linkę papildomai domėtis ekonomika ar finansais, tai daro itin paviršutiniškai, domėjimasis labiau inertiškas, paremtas jau darbe turėtų žinių pagrindu: „*Darbas banke buvo. Iš principo, buvo verslo klientų finansavimas, analizės ir t.t. <...> Daug turėjo įtakos. <...> Šiuo metu visiškai neskaitau literatūros. Kartais „Bloomberg“ pažiūriu*“ (III-3); „*Studijuoju bankų paslaugas, kai netingiu: kas ką siūlo, už kiek siūlo ir t.t. Pasiklausau ekonomistų kas ką šneka*“ (III-4).

5.4. Požiūris į nuosavo būsto įsigijimą

I respondentų grupė (18-29 m.)

Visi grupės informantai įvardijo NT kaip pagrindinį ir jų manymu saugiausią taupymo investicijos priemonę, tiek būsto, tiek galimo pajamų šaltinio atveju: „*Svarstyčiau. Tai būtų nuosavas namas. Nuoma, man atrodo, Lietuvoje neatitinka žmonių lūkesčių*“ (I-1); „*Jei būtų galimybė taip. <...> Mano požiūris anksčiau buvo, kad neverta XXI a. turėti NT, bet kai pradėjau domėtis investavimo temomis, NT yra viena geriausių investicijų dar, nes kaina kyla greičiau nei infliacija*“ (I-2); „*Mano manymu, protingiau yra nusipirkti būstą, jei yra galimybė tam. Laikyti*

pinigus ir kausti, jie dėl infliacijos tiesiog nuvertės. <...> Jei dabar mano perkamas būstas yra mažos kvadratūros, bet geroje lokacijoje, geriau tą būstą išnuomosiu ir įsigysiu didesnę“ (I-5).

II respondentų grupė (30-49 m.)

Visi šios grupės kalbinti informantai arba jau turi būstą (arba ir antrą NT vieneta), o jei ne, artimiausiu metu nurodė ketinantys įsigyti: „Planuočiau Vilniaus mieste, jei išeitų vieno-dviejų kambarių butą. Tektų imti paskolą, nes neužtektų savo santaupų. <...> Man atrodo, kad tai būtų protinga investicija į NT. Nes keistųsi kažkas rinkoje, ji [red. past. dukra] galėtų irgi parduoti butą ir gal net iš to laimėti, nusipirkti didesnę butą ateityje“ (II-1); „Neturiu, bet planuoju. Galiu save nuraminti kaip su išlaidavimu, man geriau pasiimti paskolą ir ją mokėti ir turėti rezultate butą nei tiesiog išleisti tuos pačius pinigus nuomai, bet neturėti nieko savo ateities perspektyvoje“ (II-2); „Taip, būsto arba žemės. Vis tiek, jų neatsiras daugiau. O pinigą gali atspausdinti, dėl to ir infliacija gaunasi“ (II-4).

III respondentų grupė (50-62 m.)

Visi šios grupės informantai turi savo nuosavą būstą ir yra įsitikinę, kad tai yra gera gyvenimo investicija, atitinkanti taupymą, nors dalinai įsigyta su paskola: „Turiu savo kotedžą. Jeigu galvojant, iš pradžių turėjau butą. Po to įsigijau kotedžą sostinės sodų rajone. <...> Galvojau, kad žiūrint į ateitį, tai investicija. Kainos nemažės, o didės būsto vertė. Labai racionalus toks žvilgsnis ir manau čia kaip ir taupymas“ (III-2); „Tiesiog lietuviška filosofija turėti savo. O tiesiog natūraliai susidėliojo aplinkybės, kad įsigijau. <...> O daugiau ką pirkau, NT atsirado tik kai pradėjau dirbti šioje srityje [nuomai]“ (III-3); „Visų pirma, kur gyventi. Plius kažkam moki, o aš pasiėmiau kreditą ir mokėjau sau. Aišku, brangiai, bet sau. O nuomodamasis, tam žmogui krauni, jis išsipirkinėja, o čia sau išsipirkinėji“ (III-4).

5.5. Empirinių rezultatų apibendrinimas

Gyventojų finansinės elgsenos atitikimas taupymo kriterijams („+“ efektyvus / „-“ neefektyvus)								Antrinis kriterijus
Informantas	Taupymo dažnis	Taupymui skiriama pajamų dalis	Automobilio įsigijimas	Taupymo būdas/priemonės	Santaupų rezervas	Kreditų vartojimas	Kriterijų suma (+/-)	Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis
<i>I-1</i>	+	+	+	-	-	+	4/2	+
<i>I-2</i>	+	+	+	+	-	+	5/1	+
<i>I-3</i>	+	+	+	-	-	+	4/2	+
<i>I-4</i>	+	.+	+	+	+	+	6/0	+
<i>I-5</i>	+	+	+	-	+	+	5/1	-
<i>II-1</i>	-	+	+	-	-	-	2/4	+
<i>II-2</i>	-	-	+	+	+	-	3/3	-
<i>II-3</i>	+	+	+	+	+	+	6/0	+
<i>II-4</i>	-	+	+	-	-	+	3/3	-
<i>II-5</i>	-	-	-	+	-	+	2/4	+
<i>III-1</i>	-	-	-	-	-	-	0/6	+
<i>III-2</i>	-	-	-	+	-	+	2/4	-

Gyventojų finansinės elgsenos atitikimas taupymo kriterijams („+“ efektyvus / „-“ neefektyvus)								Antrinis kriterijus
Informantas	Taupymo dažnis	Taupymui skiriama pajamų dalis	Automobilio įsigijimas	Taupymo būdas/priemonės	Suntaupų rezervas	Kreditų vartojimas	Kriterijų suma (+/-)	Pasitikėjimas finansinėmis institucijomis
<i>III-3</i>	-	+	-	+	+	+	3/3	+
<i>III-4</i>	-	-	+	-	+	+	3/3	-
<i>III-5</i>	+	-	+	-	+	+	4/2	-

3 lentelė. Gyventojų finansinės elgsenos atitikimas taupymo kriterijams (sudaryta autoriaus).

Gyventojų apsisprendimas turėti nuosavą būstą															
Informantas	<i>I-1</i>	<i>I-2</i>	<i>I-3</i>	<i>I-4</i>	<i>I-5</i>	<i>II-1</i>	<i>II-2</i>	<i>II-3</i>	<i>II-4</i>	<i>II-5</i>	<i>III-1</i>	<i>III-2</i>	<i>III-3</i>	<i>III-4</i>	<i>III-5</i>
<i>Turi būstą arba ketina įsigyti</i>	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Neturi būsto ir neketina įsigyti</i>	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

4 lentelė. Gyventojų apsisprendimas turėti nuosavą būstą (sudaryta autoriaus).

Apibendrinus tyrimo metu atliktų giluminių interviu analizę, galima teigti, kad tyrimo pradžioje iškeltos hipotezės pasitvirtino arba pasitvirtino iš dalies.

Nustatyta, kad **H1** – „Lietuvos gyventojai teikia prioritetą vartojimui dabartyje nei ilgalaikiam taupymui“ yra tik iš dalies teisinga, nes didžioji dalis visų tiriamųjų amžiaus grupių atstovų ne tik teigia suprantantys taupymo svarbą, bet ir tikina realiai atsidedantys pajamų taupymui. Reguliariai netaupančių ir teikiančių prioritetą tik vartojimui dabartyje yra aptinkama kiekvienoje amžiaus grupėje, tačiau jų mažuma. Daugiausiai procentiškai vartojimui sako išleidžiantys vidutinio darbingo amžiaus gyventojai, jie ir taupo mažiausiai disciplinuotai - taupymui skiria ne vienodą pajamų dalį, atsideda nereguliariai, linkę naudotis lizingais ir kreditais (kas nėra tendencinga jauniausiai ir vyriausiai tiriamųjų grupėms).

Galima kaip teisingą patvirtinti **H2** – „Lietuvos gyventojai NT įsigijimą prilygina taupymui, tikėdamiesi mažesnių vartojimo išlaidų ateityje“, nes praktiškai visi respondentai (išskyrus vieną) patvirtino turintys gyvenamąjį būstą ir teigė turintys planą jį įsigyti, argumentuodami tai kaip racionalų ir saugų sutaupymo būdą, galintį kompensuoti pragyvenimo išlaidas pensiniame amžiuje. Gyventojai teigia, kad Lietuvos rinkos sąlygomis, būstą įsigyti su paskola (įsiskolinant) yra racionaliau nei būstą nuomotis.

Atskirai analizuojant duomenis pagal tris pasirinktas amžiaus grupes, pastebima, kad jaunėjančiam tiriamųjų amžiui, auga pasitikėjimas finansų institucijomis ir finansiniais instrumentais, kas reiškia, kad jaunesni žmonės yra dažniau linkę taupyti pinigus efektyviai (investuoti) nei kaupti juos grynaisiais ar tiesiog banko sąskaitoje. Tačiau taip pat pastebėta, kad polinkį taupyti efektyviai lemia ne kiek pats gyventojų amžius, tačiau formalus arba neformalus finansinio išprusimas, kuris įgaunamas tematinių studijų metu, profesinėje aplinkoje, arba atkeliauja iš artimos aplinkos. Tad **H3** – „Jauno amžiaus Lietuvos gyventojai yra linkę taupyti efektyviau nei vidutinio ir vyresnio amžiaus gyventojai“, teisinga tik iš dalies.

Išvados

Atsižvelgiant į tendenciją, kad Lietuvos gyventojai (namų ūkiai) yra vieni iš kelių mažiausiai taupančių Europos Sąjungoje, to priežastims išsiaiškinti atliktas kokybinis kelių dalių tyrimas. Atlikta 4-ių finansų ekspertų ir 15-kos informantų iš 3 skirtingų amžiaus grupių giluminių interviu analizė leido atsakyti į pagrindinius šio darbo pradžioje keliamus klausimus: kokia taupymo logika vadovaujasi Lietuvos gyventojai; ar Lietuvos gyventojų taupymas gali būti laikomas efektyviu ir kokią poziciją taupymo kontekste užima nekilnojamojo turto įsigijimas.

Tyrimu nustatyta, kad didžioji dalis visų amžiaus grupių gyventojų supranta taupymo svarbą, yra linkę taupyti ir turi siekiamybę išlaikyti panašų vartojimo lygį visą savo gyvenimo ciklą. Tačiau pastebima, kad ne visi iš tyrime dalyvavusių respondentų taupo disciplinuotai ar renkasi efektyvius taupymo būdus, kitaip tariant, stokoja taupymo įgūdžių.

Gyventojai, kurie linkę nepasitikėti finansų institucijomis (turi arba iš šeimos persisėmė blogos pereinamosios rinkos ekonomikos patirties), dažniausiai, vyresnio amžiaus atstovai, renkasi taupymą grynaisiais arba geriausiu atveju kaupia banko sąskaitoje, netgi suvokdami, kad tokias santaupas paveiks infliacija.

Jaunesni ir vidutinio amžiaus gyventojai labiau linkę išnaudoti efektyvesnes taupymo priemones, vis tik, didžioji dalis patys pabrėžia, kad neturi reikiamo finansinio raštingumo ir žinių tam, kad drąsiai ryžtųsi taupyti efektyviai. Taip pat dažnu atveju pažymima, kad neturi intereso papildomai domėtis asmeninių finansų valdymo galimybėmis, o informacija apie įvairias galimybes ir finansinius instrumentus pasiekia tiesiog iš artimiausios aplinkos.

Atlikus visų amžiaus grupių interviu analizę, pastebėta, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų nėra tinkamai informuoti arba neturi intereso domėtis ir suprasti, kaip veikia papildomo kaupimo pensijai fondai (II-oji ir III pakopos). Dažnu atveju gyventojai nesupranta skirtumo tarp skirtingų pakopų arba net nežino, kuriai priklauso šiuo metu. Kitaip tariant, didžioji dauguma respondentų savo pateiktais atsakymais patvirtina finansinio raštingumo ir/arba informuotumo stoką.

Beveik visi tyrimo dalyviai-gyventojai kaip siekiamybę įvardijo NT įsigijimą: būstą gyvenimui ir esant galimybei papildomą butą nuomai. Gyventojų įsitikinimu, tai viena saugiausių ir racionaliausių investicijų, eliminuojanti galimybę prarasti sukauptus pinigus, mažinanti pragyvenimo išlaidas senatvėje arba galinti tapti pajamas generuojančiu šaltiniu ateityje. Kaip vieną pasirinkimo įsigyti gyvenamąjį būstą ar kitokius NT vienetus, gyventojai įvardija itin nepalankią butų nuomos rinkos aplinką šalyje.

Taigi tyrimo rezultatai suponuoja, kad siekiant tvaresnio ekonomikos augimo šalyje ir aukštesnio gyventojų santaupų rodiklio, būtinas stipresnis gyventojų finansinis švietimas, kokybiškas ir skaidrus informavimas apie taupymo alternatyvas.

Literatūros sąrašas

1. Blekaitis Lukas, ELTA, „Lietuvoje finansiškai išprususių žmonių – vos 15 proc.“, 2019 m., kovo 6 d., žiūrėta 2020 m. lapkričio 10 d. Prieiga per internetą: <<https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/lietuvoje-finansiskai-isprususiu-zmoniu-vos-15-proc-904104>>;
2. Eurostat, EU household saving rate: trends between 2000 and 2016, 2018 m. rugpjūčio 30 d., žiūrėta 2021 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/WDN-20180830-1>>;
3. Eurostat, Lithuania Gross Household Saving Rate. 1995-2018 Data/ 2019-2020 Forecast, Trading Economics, žiūrėta 2021 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <<https://tradingeconomics.com/lithuania/personal-savings>>;
4. Eurostat, Statistic Explained, Glossary: Household saving rate, paskutinį kartą redaguota 2017 m. rugsėjo 6 d., žiūrėta 2021 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Household_saving_rate>;
5. Karaliūnaitė Ugnė, Delfi.lt, Iš ko mes gyvensime senatvėje: dalį teks gelbėti vaikams?, Delfi, 2019 m. vasario 18 d., žiūrėta 2020 m. lapkričio 10 d. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/multimedija/mano-finansine-ateitis/is-ko-gyvensime-senatveje-dali-teks-gelbeti-vaikams.d?id=80383571>>;
6. Oficialios statistikos portalas, osp.stat.gov.lt, 2016 m. namų ūkių biudžetų rezultatai, Namų ūkių biudžetų tyrimas, 2017 m. birželio 21 d., žiūrėta 2021 m. sausio 10 d. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5151985>>;
7. Spinter Research, Taupo du trečdaliai Lietuvos gyventojų, bet jaunimas tai daro rečiau, 2019 m. birželio 14 d., žiūrėta 2021 m. sausio 10 d. Prieiga per internetą: <https://spinter.lt/site/lt/vidinis_noslides/menutop/9/home/publish/MTE2NDs5Ozsw>;
8. Statista.com, Home ownership rate in selected European countries in 2018 and 2019, Statista Research Department, 2020 m. liepos 6 d., žiūrėta 2021 m. sausio 10 d. Prieiga per internetą: <<https://www.statista.com/statistics/246355/home-ownership-rate-in-europe/>>;

9. Browning Martin, Lusardi Annaaria, Household saving: Micro Theories and Micro Facts, Journal of Economic Literature, Vol. XXXIV, (December 1996), pp. 1797-1855, žiūrėta 2020 m. lapkričio 10 d. Prieiga per internetą: <https://pdfs.semanticscholar.org/3fc3/3e21501c42b6fc5d2048d27985f762f80432.pdf?fbclid=IwAR1QaI-cwgO_Rxvc_55XZqb4Av3wFBp_dwkJ4iJjQREJCpsv1Cbq1RP8DPk>;
10. Bernheim, B. Douglas, Garrett, Daniel M., Maki, Dean M., Education and Saving: The Long-Term Effects of High School Financial Curriculum Mandates, 1997 m., gegužė, žiūrėta 2020 m. lapkričio 12 d. Prieiga per internetą: <<http://www-siepr.stanford.edu/workp/swp97012.pdf>>;
11. Browning Martin, F. Crossley, Thomas, The Life-Cycle Model of Consumption and Saving, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2001, žiūrėta 2020 m. lapkričio 12 d. Prieiga per internetą: <<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.3.3>>;
12. Callen Tim, Felman Joshua, Empirical Determinants of Household Saving, 1997 m. gruodis, International Monetary Fund, Asia and Pacific Department, žiūrėta 2020 m. lapkričio 12 d. Prieiga per internetą: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97181.pdf?fbclid=IwAR22cSMIZkSDETSIle6myTpOqlh20ThKEBXOJIdMHyB1LIV8WmHq8GaDYqw>>;
13. Carroll, Christopher D., A Theory of the Consumption Function, With and Without Liquidity Constraints, Journal of Economic Perspectives, Volume 15, Number 3, Summer 2011, p. 23-45, žiūrėta 2020 m. lapkričio 12 d. Prieiga per internetą: <<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.15.3.23>>;
14. Friedman Milton, A Theory of the Consumption Function, In „Introduction of the Consumption Function“, 1957 m.;
15. Gaigalienė Asta, Karpavičiūtė Agnė, Lietuvos moksleivių finansinio raštingumo poveikis jų taupymo elgsenai, Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, 2017.11/2, žiūrėta 2022 m. vasario 13 d. <Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/322388130_Lietuvos_moksleiviu_finansinio_rastinguomo_poveikis_ju_taupymo_elgsenai>;
16. Hogarth Jane M., Anguelov Cris E., Can the Poor Save?, Financial Counseling And Planning, Volume 14 (1), 2003;
17. Jappelli Tullio, The Life-Cycle Hypothesis, Fiscal Policy, and Social Security, Working Paper No. 140, University of Naples Federico II, 2005, žiūrėta 2021 m. sausio 4 d. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/23573861_The_Life-Cycle_Hypothesis_Fiscal_Policy_and_Social_Security>;

18. Klapper Leora, Lusardi Annamaria, Peter van Oudheusden, Financial Literacy Around The World: Insights from Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey, 2015, žiūrėta 2021 m. sausio 8 d. Prieiga per internetą: < https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/11/3313-Finlit_Report_FINAL-5.11.16.pdf?x22667>;
19. Le Blanc Julia, Propiglia Alessandro, Teppa Federica, Zhu Junyi, Ziegelmeier Michael, Household Saving Behavior in the Euro Area, International Journal of Central Banking, 2016 m. birželis, žiūrėta 2021 m. sausio 8 d. Prieiga per internetą: <https://www.ijcb.org/journal/ijcb16q2a2.pdf?fbclid=IwAR3xaY-xplcy-YHJ6iFyU3ul4h-TMW62R96AvbnvanSkz_cu7ExFPOuRK5k>;
20. Levanon Gad, Franco Lynn, The Great Recession and Household Savings, 2011 m. vasaris, The Conference Board, žiūrėta 2021 m. sausio 8 d. Prieiga per internetą: <<https://www.conference-board.org/publications/publicationdetail.cfm?publicationid=1905>>;
21. Lusardi, Annamaria, Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs, Dartmouth College and NBER, 2008 m. vasaris, žiūrėta 2021 m. sausio 8 d. Prieiga per internetą: < https://www.nber.org/system/files/working_papers/w13824/w13824.pdf >;
22. Mahdzan, N.S., Tabiani, S., The Impact of Financial Literacy on Individual Saving: An Exploratory Study in the Malaysian Context, Transformations in Business & Economics, Vol. 12, No 1 (28), pp. 41-55, žiūrėta 2022 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <<http://www.transformations.knf.vu.lt/28/se28.pdf>>;
23. Mitchell Daniel, How Government Policies Discourage Savings, 1998 m. birželio 2 d., The Heritage Foundation, žiūrėta 2022 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: <https://www.heritage.org/political-process/report/how-government-policies-discourage-savings?fbclid=IwAR2egHT3BzX3QLODqhCIk2mP8QJ_-JpQrsRanghPpvLxNP81W2E15mU497Y>;
24. Navickas Mykolas, Gudaitis Tadas, Krajnakova Emilia, Influence of Financial Literacy on Management of Personal Finances in a Young Household, Verslas: teorija ir praktika, 2014 15(1): 32-40;
25. Niculescu-Aron Ileana, Mihaescu Constanta, Modeling the impact of economic, demographic and social determinants on household saving rate in the former socialist countries (Central and Eastern Europe), 7th International Conference on Applied Statistics, Procedia Economics and Finance, 10 (2014), p. 104-113, žiūrėta 2022 m. vasario 13 d. Prieiga per internetą: < <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2212567114002834?token=D83C9DC51F2A8C1>

[0CB0C7A5CA0479CB35EF4AC4A326300DDC504288340D986765BFA2C2877D81B9A69634CCD0CFC8580](https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/katedros/sociologijos/Norkus_Max_Weber_and_Rational_Choice.pdf)>;

26. Norkus, Zenonas, Max Weber and Rational Choice, Summary of the monograph presented for habilitation, Institute of Social Research, 2002, Vilnius, p. 32, žiūrėta 2022 m. vasario 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/katedros/sociologijos/Norkus_Max_Weber_and_Rational_Choice.pdf>;
27. Norkus Zenonas, Racionali veikla Maxo Weberio sociologijoje ir racionalaus pasirinkimo teorijoje, Problemos. 2000, p. 19, žiūrėta 2022 m. vasario 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/330624507_Racionali_veikla_Maxo_Weberio_sociologijoje_ir_racionalaus_pasirinkimo_teorijoje>;
28. Parker, C., Scott, S., & Geddes, A, *Snowball Sampling*, In P. Atkinson, S. Delamont, A. Cernat, J.W. Sakshaug, & R.A. Williams (Eds.), SAGE Research Methods Foundations, 2019, žiūrėta 2022 m. gegužės 10 d. Prieiga per internetą: <<https://dx.doi.org/10.4135/978152642103683171>>.
29. Weber Max, *The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism*, Third Roxbury Edition, The Expanded 1920 Version Authorized by Max Weber for Publication in Book Form, New Introduction and Translation by Stephen Kalberg, Boston University, 2002.

Summary

Household saving culture in Lithuania: why such a low saving rate in the context of the European Union?

This qualitative study attempts to find out why Lithuanian's (households) for many years are among the least saving in the European Union. Calculations show that for many Lithuanians the basic public pension (supplied by the government) will not be enough for a dignified life in their retirement. A paradox has also to be considered: according to the published statistics on real estate ownership, Lithuanians, in contrast to savings, is one of the leaders in the EU. This phenomenon led to find out whether Lithuanians do not really save or perceive saving specifically.

Thus, based on a qualitative study – analysis of in-depth interviews with 4 financial experts and 15 informants from different age groups (age ranges: 18-29, 30-49, 50-62) allowed to understand better and refine the trends of consumption and savings in Lithuania and the possible reasons for the low level of household saving rates. The first part of the research (experts' interview) allowed to define better these tendencies based on statistical data from official sources. Analysis of experts interview also allowed to define what can be objectively considered savings and what are criteria that objectively define correct saving behaviour.

The analysis of open-ended questions for informants and their answers showed the trends in the financial behavior of different age groups. The savings choices of this research informants were assessed, with a special focus on information on the attitudes towards the acquisition and possession of real estate. As well as statements on the perception of rationality in personal financial management, savings, and consumption trends. The knowledge of financial literacy held / acquired by the informants is considered separately and the link between financial literacy and the propensity to save is assessed. This indicator is partly related to the age of the population, to find out to what extent this indicator, as well as age-related socio-cultural experience (tendency to distrust financial institutions, late knowledge of the market economy) can be decisive factors in deciding to save and choosing savings.

Empirical data from the analysis of the two-part research showed that: 1) the most consumerist attitude is noticeable among the middle group (30-49 years old). This group is the least frugal, their saving is mostly undisciplined, with some not having accumulated a financial reserve. They tend to trust financial institutions strongly and tend not to try more risky savings tools. There exists a belief that they rationally assess their limited opportunities and ability save more money

through higher risk saving tools - as the best option they choose saving money in a bank account or buying real estate with a loan; 2) The youngest age group of respondents (18-29 years old) is frugal and tends to save in a disciplined manner, although often underestimates their financial literacy skills, unlike the middle-aged group, they can clearly state their savings goals, financial behavior logic, tend to use high-risk financial tools: buy shares, cryptocurrency, choose highest risk pension funds; 3) The senior working age group (50-62 years) has perhaps the strongest beliefs about their savings and consumption. Some members of this group, although they have working relations with state institutions and banks, state that they trust them in principle, but some of them still do not tend to save even in a bank account and have chosen to save in cash. Just a half of this groups' informants have financial reserve, which due to saving in cash, is also under the of inflation.

In general Lithuanians tend to save, and understand the importance of saving and possible alternatives for more efficient saving, but lack the skills (financial literacy) and emphasize it, so instead they choose subjectively the most rational saving type – buying real estate for living believing that the ownership of their home will lower their expenses later in life.

1 priedas
Preliminarūs klausimynai ekspertams ir gyventojams

Klausimynas ekspertams.

1. Kokias Lietuvos gyventojų namų ūkių taupymo tendencijas pastebite per nepriklausomybės laikotarpį (nuo 1990)?
2. Ilgainiui, tos tendencijos keičiasi ar išlieka tokios pat? Jei taip, kas Jūsų manymu tam turi įtakos?
3. Kaip apskritai didžioji dalis lietuvių suvokia taupymą: procentine (kiek procentų pajamų atideda taupymui) ir veiksmine išraiška (ką daro su taupymui atidėta pinigų suma)?
4. Kaip taupymą suvokia finansininkai? Kurios taupymo formos arba kokie gyventojų pinigai yra laikomi santaupomis ir kokie – ne?
5. Iš savo patirties tikriausiai matote, kaip finansinis išprusimas koreliuoja su polinkiu taupyti bei investuoti savo pinigus? Tie žmonės, kurie taupo, formaliai turi aukštesnį formalaus išsilavinimo lygį ar ne?
6. Ar asmeninio domėjimosi ir informalaus ugdymo pakanka, kad žmonės būtų linkę taupyti daugiau?
7. Jūsų manymu, kaip dažnai ir kokiomis formomis turėtų vykti domėjimasis finansinėmis naujienomis ir ekonomine situacija, kad gyventojas būtų pajėgus analizuoti ir pasvertai rinktis pinigų kaupimo formas, įrankius?
8. Ar pensijų fondai/gyvybės draudimo investiciniai fondai gali būti laikomi taupymo forma?
9. Taip pat, ar būsto paskola gali būti laikoma taupymo forma, ir koks NT turi būti įsigyjamas bei kokiomis sąlygomis, kad tai prilygtų taupymui/investicijai?
10. Gyventojų amžius ar priklausymas tam tikrai amžiaus grupei lemia jų finansinę elgseną ir taupymui skiriamos pajamų dalies dydį?
11. Kokie bruožai būdingi tiems asmenims, kurie linkę nepasitikėti finansiniais mechanizmais ?
12. Ar nepasitikėjimas finansiniais mechanizmais gali lemti sprendimą netaupyti/neinvestuoti t.y. daugiau vartoti?
13. Kaip ekonominį racionalumą suvokia gyventojai, kurie taupo ir tie, kurie netaupo? Ar čia galima išvelgti esminių mąstysenos/elgsenos/pasitikėjimo lygio skirtumų?
14. Remiantis Jūsų patirtimi ir įžvalgomis, kam Lietuvos gyventojai išleidžia per daug pinigų? Kokios išlaidos ir vartojimo prekės būdingesnės mūsų kultūrai?

15. Jei apibendrinant, jei reikėtų išskirti kriterijus, kokia gyventojų/namų ūkių elgsena leistų spręsti, kad gyventojai yra labiau linkę taupyti arba labiau linkę vartoti?

Klausimynas gyventojams.

Uždarieji klausimai	
1.	Koks Jūsų amžius/gimimo metai?
2.	Koks yra Jūsų formalus išsilavinimas ir profesija?
Atvirieji klausimai	
1.	Ar esate įgijęs žinių apie ekonomiką ir finansus formaliojo švietimo būdu (turėjote ekonomikos kursą mokykloje/universitete)? Kaip manote, kaip tai prisidėjo prie Jūsų finansinio raštingumo?
2.	Ar domitės ekonominėmis, finansų temomis darbo tikslais arba laisvalaikiu? Jei taip, kokia forma (kursai, žiniasklaida, mokslinė literatūra)?
3.	Kaip manote, ar finansinis raštingumas turi įtakos Jūsų asmeninių finansų valdymo sprendimams? Kaip jis galėtų pasikeisti, jei tai išmanytumėte geriau/prasčiau?
4.	Priklausote bazinei I-ajai (valstybinės) pensijos pakopai ar pasirinkote kitus pensijos kaupimo variantus? Kodėl?
5.	Ar pasitikite Lietuvoje veikiančiomis finansinėmis institucijomis (bankais, kredito unijomis, draudimo bendrovėmis), kodėl?
6.	Ar taupote papildomai asmeniškai ir kaip tai darote (investuojate, taupote grynaisiais, kaupiate indėliuose, perkate NT)? Jei netaupote, kodėl?
7.	Ar šiuo metu turite santaupų, kiek jūsų atlyginimų sudaro Jūsų šiuo metu visos turimos santaupos?
8.	Kiek procentų nuo savo atlyginimo skiriate taupymui ir kaip keistųsi Jūsų taupymo įpročiai, jei pajamos išaugtų?
9.	Ar turite savo nuosavą būstą, kitokio NT? Jei ne, ar įsigytumėte esant galimybei ir kodėl?
10.	Kiek procentų nuo savo pajamų skiriate nebūtinajam vartojimui (drabužiai, namų apyvokos reikmenys, baldai, pramogos, grožio procedūros ir pan.)?

11.	Ar augant pajamoms, išleidžiate daugiau vartojimui, perkate brangesnes prekes?
12.	Ar turite automobilį? Jei taip, kokio senumo automobilis ir koku būdu įsigytas?
13.	Ar turite paskolų, kreditų, esate naudojęs greitųjų kreditų paslaugomis?
14.	Kaip manote, kas užtikrins Jūsų finansinį stabilumą pensiniame amžiuje?

2 priedas Ekspertų interviu transkripcijos

Interviu su dr. Mantautu Račkausku

VDU vadybos ir ekonomikos fakulteto prodekanas, buvęs Akademinės unijos ekspertas

Ar taupymo tendencijos Lietuvoje keičiasi. Kaip jos keitėsi per nepriklausomybės laikotarpį?

Žmonės ilgą laiką buvo įpratę neturėti ir per tuos metus valstybei vystantis ir augant, stiprėjant, atsirado pajamos. Natūralu, kad tos pajamos keičia žmogų, ne tiek gerąja prasme visada, kiek iš pat pradžių kaip ir gimus vaikui, turi praeiti vaikystė, paauglystė, visos klaidos. Su taupymu panašiai. Atsirado pinigai, žmogus buvo pratęs stovėti prie tuščių prekystalių ir laukti, kažką gauti ir gyventi tokiam savotiškame skurde, gyventi pas tėvus. Toks dalykas kaip taupymas nežinau ar egzistavo. Taupė gal morkas, bulves, bet pinigų taupymui nebuvo. Per visą tą laiką lietuviai irgi turėję įvairių išbandymų, tiek dėl valiutų pasikeitimo atgavus nepriklausomybę, žmonės yra nukentėję. Tai rodo, kad nepaisant kiek bekauptum, iš pradžių kaupi vieną valiutą, ji pasikeičia ir dingsta išgaruoja, kaupi žvėriukus, tie irgi dingsta, po to vėl atsiranda kiti pinigai ir vėl pradedi nuo nulio, kaip kokiam žaidime.

Dabar tas pats: yra atsiradusi tam tikra valiuta, kuria tikime ir kuria dabar kaupiame ir gyvename, vadinkime paauglystės nerūpestingą gyvenimą. Tie, kurie brandesni, turi polinkį taupyti ir kaupti pinigus, bet taupymas indėliuose nėra pats išmintingiausias dalykas, nes yra kitų investicinių formų, kur pinigus galima kaupti. Be abejo tendencija keičiasi, Lietuvos gyventojai formuojasi per tuos trisdešimt metų nepriklausomos valstybės.

Būtent nepriklausomybės atsiradimas ir atsiradusi liberali kapitalistinė rinka ir turi įtakos pokyčiams?

Be abejo turi. Tik tiek, kad iš pradžių žmonės nesuvokė, kaip elgtis ir ką daryti. Iš pradžių kaupė pinigus, pamatė, kad iš tų pinigų nieko gero. Gal kažkas kaupė indėliuose, ir palūkanos mažos, infliacija didelė, pamatė, kad už tuos pačius pinigus nebenuperka, ką galėjo prieš dvejus metus

nupirkt, tada vėl galvoja, ką daryti. Kas protingesnis perka nekilnojamąjį turtą, niekas nesako, kad tai bloga investicija. Kažkas gal automobilį perka, nelabai įvertinęs, tai gera ar bloga investicija – kas kaip supranta. Bet tas taupymo arba kaip tik netaupymo polinkis ar įprotis, jis formuojasi ir tas liberalėjimas rinkos ar kapitalizmo atėjimas ne tik kapitalizmo bet ir liberalizmo, sienų atsivėrimas po įstojimo į ES, kai žmonės pradėjo laisvai keliauti ir pamatymas Vakarų valstybių pavyzdžio, formuoja netaupymą, laisvą gyvenimą. Taip pat ir lenvą gyvenimą, neprisirišant prie nekilnojamo turto.

Anksčiau žmonės galvodavo, ką turi padaryti per gyvenimą – pasisatyti namą ir planuoti ten nugyventi savo ateinančius penkiasdešimt metų, šiandien žmonės šiek tiek kitaip gyvena, neprisiriša. Anksčiau su mašina važinėdavo, kol sėdynė visai neikšrisdavo, dabar pavažinėja dvejus metus ir keičia į naują. Lygiai tas pats ir su namais, jeigu investavo į turtą, tai investuoja, pagyveno dvejus metus ir kraustosi į kitą miestą – keičiasi viskas.

Vis tik, Jūsų manymu, kaip lietuviai taupymą suvokia: kaip daiktų pirkimą ar pinigų atsidėjimą? Ar lietuviai turi kitokį įsivaizdavimą nei Vakarų pasaulio gyventojai?

Jei užduosite šį klausimą skirtingiems žmonėms, gausit visiškai skirtingus atsakymus. Jei manes paklausite aš darau viską: aš ir pinigų atsidėdu, ir investuoju į fondus, ir NT perku. Bet kad tai darytum, visų pirma, reikia pinigų turėti. Jei paklausite žmogaus, kuris per karantiną gyvena nuo algos iki algos ir jo veikla uždaryta, tai visiškai bus kitokie atsakymai. Jei bus verslininkas, kuriam galbūt lieka keli šimtai eurų per mėnesį? Ką su jais galima daryti? Pasitaupyti iki sekančio automobilio gedimo? Yra labai skirtingi dalykai, atspirties taškas, nuo kurio tu gali kaupti, ar gali investuoti į fondus ar ne. Supranti, kad jei pasirašai sutartį, įsipareigoji keliadešimčiai metų, grąža suprojektuota gražiai į ateitį, gal nusipirksi namą Tenerifėje?

Vėlgi, žiūrint ką perki, reikalauja laiko, išteklių, turto neužtenka nusipirkti ir turėti, ne knyga, kad padėtum į lentyną. Reikia prižiūrėti, eksploatuoti, nepriklausomai nuo to tai bus butas ar žemės sklypas – viskas turi savo kainą. Lengviausia būtų, gavus algą ir pasidėti į terminuotą indėlį už pusę procento, ar procentą, bet atitinkama yra ir grąža. Kur nieko daryti nereikia, gauni nedidelę grąžą, o kur didesnė rizika arba įsipareigoji nusiperki turtą, tai vėl kiti reikalai.

Kaip tas taupymas teoriškai turėtų būti suvokiamas, kad galima būtų sakyti, kad asmuo taupo? Vieni sako, kad dešimt procentų ir reguliarus atsidėjimas. Kaip jūs teigtumėte?

Nesvarbu kiek, svarbu taupyti, atsidėti, tai kaip tam tikra disciplina. Kaip ir kiekvieną vakarą valaisi dantis, taip gali taupyti, pagal kiekvino išgales. Galbūt kitas atidėjęs dešimt procentų, turės vieną dieną nevalgyti, tam kad atsidėtų dešimt procentų. Kitas galbūt gali atsidėti dvidešimt procentų ir jis nejaus. Kitas gal gali išimti visas monetas dienos pabaigoje ir kaupti stiklainyje. Bet koks atsidėjimas. Aš galbūt tą taupymą įvardinčiau ne kaip tam tikrą procentą, bet kaip tam tikrą period. Negali taupyti savaitę, ta nėra taupymas. Arba negali taupyti metus. Kas iš to? Praėjus metams,

išskrido į Balio salą, grįžo ir vėl tuščia. Taupymas yra tam tikri pinigai, kurių neišleidi net skrisdamas į Balio salą. Ji turi išeiti iš tų likusių 90 procentų. O ten tas dešimt procentų ar tam tikra nusistatyta suma yra tiesiog nejudinama. Galima ja pavadinti laidotuvėms skirta suma ar panašiai, bet tokia, kokios neliestum. Ją galima naudoti netekus pajamų ar kažkam atsitikus, bet ne kitokių atveju. Tai ilgalaikis dalykas, laikomas penkeriu, dešimt metų.

Daug kas spekuliuoja terminu finansinis raštingumas, rišdami jį su didžiuliu netaupymu. Ar tai finansinis raštingumas kažkiek lemia žmonių apsisprendimą, sąmoningumą taupyti ar vis tik tai teorija, kuri sunkiai įrodoma?

Priklausomai nuo to, kaip lengvai tie pinigai ateina žmogui. Jeigu jie gaunami lengvai, lengva ranka išleidžiami, tai jam to finansinio raštingumo tikrai reikia. Jeigu žmogus pinigus sunkiai uždirba ir suvokia tų pinigų kainą, nepriklausomai kiek tai bus, minimalus darbo užmokestis ar tai bus 5000 tūkst. eurų per mėnesį, tada finansinį raštingumą žmogus išsiugdo per kančią. Tiems žmonėms, kur easy come easy go, jies ir reikia, kad suprastų pinigų vertę ir tai, kad lengvai atsiradę pinigai gali lengvai išgaruoti. Ir pinigų atsidėjimas, taupymas, susikaičiavimas savo pinigų, yra elementarūs dalykai. Jei klausiate ar tai tik teorija, aš sakyčiau, teorija, mokyklos lygio teorija. Galima dvyliktoje klasėje moksleiviams, paaiškinti, kokie pinigai svarbūs, jie gi turi irgi ekonomikos pamokas. Jeigu visiems būtų prieš išleidžiant į platų gyvenimą, suėjus aštuoniolikai, paaiškinta apie pinigus, bent jau bazinę informaciją, pravestų finansinį raštingumą, to turėtų pakakti.

Per savo gyvenimą, be abejo žmonės turi įvairių pakilimų ir nuopolių, turėję daug nebeturi nieko arba neturėję, staiga turi daug ir nebežino, kaip elgtis su tais pinigais. Bet nežinau, manau, kad nuo paties žmogaus priklauso o to tokio kaip finansinio raštingumo būtent mūsų amžiaus ar 40-50 metų žmogui... Koks dar gali būti finansinis raštingumas? Kad papasakotų apie pensijų fondą, kur kaupti? Čia pardavėjų darbas, bet ne finansinis raštingumas.

Pensijų fondai ir gyvybės draudimai yra gana populiarūs pasirinkimai. Tai galima laikyti taupymu? Ar tai priklauso nuo tam tikrų rodiklių žmogaus gyvenime, kaip amžius?

Ir gyvybės draudimas būna įvairaus tipo. Būna, kad moki draudimą ir tau niekas niekada nesikaupia, nieko nesutaupai, bet būna, kad tu kaupi, bet tam tikras procentas, tam tikra suma, pavyzdžiui 125 eurus, iš kurių 120 eurų keliauja į draudimą, o tik 5 eurai administraciniams mokesčiams, tada kaupiasi tie pinigai ir manau, tai ir yra taupymas. Tie patys fondai, trečioji pensijų pakopa, investiciniai fondai yra, gyvybės kaupiamasis draudimas. Tai irgi taupymas.

Taip pat kalbėjome apie NT, sakėte kad kai kurie būsto įsigijimą suvokia kaip taupymą. Tai vis tik taupymas ar ne taupymas būsto įsigijimas, manant kad senatvėje nereiks išlaidauti?

NT įsigijimas yra būdas, žiūrint, vėlgi, ką perki. Nes ne bet kokio NT įsigijimas yra investicija ar sutaupymas. Tai turi būti specifinis turtas, kurį gali pavadinti investicija. Yra skirtumas, perki butą Kauno senamiestyje - aš tai vadinčiau investicija - bet jei perki butą Kalniečių ar Eigulių

mikrorajone, 1960-aisiais statytame blokiniam daugiaaukštyje, pirmame aukšte, tai nėra investicija, nes tą blokinį reikės griauti, o Kauno senamiestis nei padidės nei pamažės, koks jis yra, toks yra. Taigi, vienas butas laikomas investicija, o kitas skauduliu, kurį reikia išspausti. Vėlgi, ar NT pirkimas yra taupymas nežinau, manau, kad jo pirkimas yra daugiau to taupymo rezultatas, ką kažką sutaupęs įsigyji, tau reikia padėti pinigų, kažkur išleisti, nes patys pinigai nešildo. Ir ką jau sakiau, žmonės taupė viena valiuta, taupė kita valiuta, ji dinga, o daiktai, kuriuos nusiperki neša vertę. Kad ir automobilis, kitam malonu važiuoti, nesvarbu, kad tą patį atstumą nuvažiuoji ir su pigesniu automobiliu. Bet kalbant apie NT labiau sakyčiau, kad tai pinigų išleidimo būdas.

Ar nepasitikėjimas sistema ir numanomais galimais pokyčiais, gali lemti sprendimą mažiau taupyti, tačiau daugiau vartoti t.y. turėti įtakos gyventojų ekonominei elgsenai?

Aš manau, kad ne. Čia yra požiūrio reikalas, Jeigu nepasitiki sistema, tada negyvenk toje šalyje arba nedirbk darbo, nes egzistuojanti sistema per mokesčius pasiima pusę tavo algos, tada reiktų nepirkti produktų ir nemokėti mokesčių. Jeigu bijai sistemos, tai paprasčiausiai negyvenk joje. Juk vienas blogis Karbauskis, kitas Landsbergis, tų blogių aplink visur ir visokių. Tarkime, bijoti, nekaupiti, netaupyti, nėra sprendimas. Manau, jei žmogus yra linkęs taupyti, jis taupys esant bet kokiai sistemai, skirsis tik taupymo forma. Jeigu nepasitiki, tarkime kažkokia sistema, jis gal nekaups pensijų fonde, neinvestuos į fondus, bet supras, kad turtas, kurį jis nusiperka, yra jo. Tai yra tam tikras būdas tuos pinigus išsaugoti. Galbūt iki to įsigijim tas žmogus tuos pinigus kaupia kur stiklainyje ar kasa po obelimi, nepastiki bankų sistema ir nelaiko einamojoje sąskaitoje.

Kaip tada elgiasi tas žmogus, kai nepasitiki bankais, deda pinigus į stiklainį?

Jei nepasitiki sistema, tiesiog iš jos pasitrauki. Bet paties žmogaus būdo nepakeisi, jei jis linkęs taupyti. Kaip ir tie žmonės, kurie išlaidauja, jie tokie yra. Bet būtent kaip sakoma, jie toje finansinėje paauglystėje, pinigai nelegvai atėję, bet lengvai juos taško. Tai gal jiems reikia finansinio raštingum kurso, kurio nėra turėję?

Apie išlaidavimą, lietuviai bene daugiausiai vartojantys iš Baltijos šalių valstybių, ypač būto apstatymui, namų apyvokos daiktams. Jūsų manymu, kam lietuviai, kokiam vartotojimui išleidžia per daug?

Priežasties nelabai galėčiau išvesti, bet sakyčiau, įtakos kažkiek turi geografija, nes žiūrint į Baltijos šalis, esame pietiečiai, žemiausiai esanti Baltijos valstybė. Juo labiau į Šiaurę, tuo labiau sakome, kad žmonės lėtesni, labiau sustingę ir mažiau linkę išlaidauti. Mes tarp Baltijos šalių esame, vadinkime, ne pirmūnai, bet pirmieji vis kažką padarome, lyg pavyzdį parodome savo dviems sesėms. Galbūt, to pasekoje yra kažkas, kad esame labiausiai vakarietiška valstybė. Estija labiau skandinaviška, Latvija labiau man rytietiška valstybė, ten rusų populiacija pakankamai didelė, o mes lietuviai esame labai provakarietiški. Galbūt, tas užsienio pavyzdžio pamatymas verčia ir mus

pačius taip elgtis, imame pavyzdį. Nereiškia, kad savo amžiumi ir branda jau esame tam suaugę, bet mes tiesiog taip elgiamės.

Dėl tų drabužių, namų apstatymų, vėlgi, gali būti tautinis bruožas, kad tu kažko daugiau nesugebi, galvoji, „bent jau apsirengsiu gražiai ar bent jau namus apsistatysiu kokiomis skulptūromis, gipsiniais liūtais“. Dar gali būti, kad vieni labiau linkę į esketizmą ir minimalistiškiau gyvena, stengiasi neišsišokti, bet pas kitus gali būt vakarietiškas kultas, bandymas orientuotis į juos. Vienas, galbūt, labiau taupo ir investuoja, o kitam svarbiau brangus automobilis.

Iš tiesų dažnas lietuvis daug dėmesio skiria automobiliams, brangiems, įsigytiems lizingu?

Dėl autoobilio irgi įvairių paskaičiavimų galima daryti, kiekvienas iš mūsų turime įsivertinti, kas yra tas automobilis, ar tas automobilis yra asmeninio prekės ženklo dalis, kai atvažiuoji ir svarbu, iš ko išlipi, ar tai yra tavo įrankis. Galima su brangesniu, su pigesniu važiuoti, nuvažiuosi tą patį atstumą. Bandant apie pačius automobilius kalbėti, būtų galima netgi pasakyti, kad apskritai neapsimoka turėti automobilio.

Taigi brangaus automobilio įsigijimas negali būti laikoma taupymu?

Absoliučiai ne. Nes apskritai, jeigu kalbėti apie žaliają ekonomiką, nusipirkę naują hibridinį automobilį, kuris važiuoja baterijų pagalba, sutaupo per moentinį suvartojimą. Bet reikia nepamiršti, kad kažkur „padžiovei“ savo seną automobilį, arba žmogus, kuris nusipirko tavo automobilį, „padžiovē“ savo dar senesnę, kuris yra atlieka su visais tepalais, katalizatoriais ir t.t., kurį reikia utilizuoti. Tokių pavyzdžių yra šimtai tūkstančių. Ir tos atliekos, kurios nusėdo, nes kažkas kažko nebevartoja, jos visos kaupiasi, Šiaip aš pats iš savo patirties, esu prieš naujus daiktus, esu už antrinę rinką, jei gali pirkti paprastesnę panaudotą daiktą, kuris tau dar geras, bet kitam jau nereikalingas. Pirkdamas naują daiktą, skatini kažką gaminti, jis gamindamas naudoja visa energiją, išteklius. Vietoj to, kad penkerius metus dar galėtum važinėti su antrinės rinkos automobiliu.

Automobilis yra toks dalykas: kas iš to, išėjai ryte, pusę valandos kol jį atsikasei, atvažiuoji iki darbo ir nuo 8 iki 5 jis prastovi prie darbo. Gerai, jei autmobilis kainuoja 5 tūkst. eurų, bet jei 15 tūkst. eurų? Nusidėvėjimas kaina yra proporcinga jo Kainai. Na, nebent esi taksistas, tada gali investuoti į automobilį, tai tavo prekės ženklas... Kitu atveju, automobilis visiškai nėra investicija.

Apibendrinant viską, jei reikėtų išskirti kriterijus, kokia namų ūkių elgsena leistų spręsti, kad jie linkę taupyti arba tiesiog linkę vartoti? Ar įmanoma kategorizuoti?

Galbūt, mėnesio pajamų lygis, priklausomai nuo to, kiek žmogus turi pajamų per mėnesį, turėti atsispindėti jo elgesyje, jis bus linkęs taupyti ar ne. Pagal logiką, mažiau gaunantis bus mažiau linkęs taupyti, o daugiau gaunantis – labiau linkęs taupyti. Išsilavinimas: tiesiog, bet koks išsilavinimas. Kaip sakau, tas finansinis raštingumas nėra kažkokia išsilavinimo forma, tai elementarios žinios, kurioms užtenka trijų pamokų dvyliktoje klasėje. Tam, kad mokėtum skaičiuoti pinigus, nereikia būtų ekonomista ar finansistu. Tai labiau psichologinis reiškinys nei pats

skaičiavimas. Tai tam tikri psichologiniai dalykai, kad žmogus nepasimautų ant greitųjų kreditų, jis skirtas formuoti atsakomybės jausmą, kad jei neturi naujam automobiliui pinigų, tada įvertini ar jo tikrai reikia. Tai gebėjimas įsivertinti savo stabilias pajamas prieš priimant įsipareigojimus. Daugiau dėl kriterijų, galbūt, Gyvenamoji vieta turi kažkokį poveikį, miestas/kaimas.

Interviu su Audriumi Balaišiu

Investicinių fondų valdytojas

Kaip jums kaip ekspertui atrodo, kaip namų ūkių taupymo tendencijos keitėsi Lietuvoje ilgainiui per visą nepriklausomybės laikotarpį, kai perėjimas iš socialistinės į kapitalistinę sistemą tai paveikė?

Du didesnius momentus galėčiau paminėti. Taupymas atsiranda tada, kai pas žmogų atsiranda papildomų pinigų. Tol, kol žmogus uždirba pakankamai mažai ir yra poreikiai, kuriuos jis būtinai turi patenkinti, tie pinigai ten ir nueina. Papildoms litas ar euras labai sunkiai atsiranda. Per visą laiką, kiek mačiau ir kiek bendravome su žmonėmis, rimtesnis taupymas atsiranda tik pastaruosiu metu. Ir tik tada, kai ženkliau padidėjo vidutiniai atlyginimai, kalbant apie plačiąją masę.

Tie žmonės, kurie daugiau ir anksčiau užsidirbo, verslininkų klasė ar labai gerai apmokamų vadybininkų, jie Lietuvoje labiau linkę patys investuoti ir kažką daryti, nes jei atsiranda didesni pinigai ir žmogus pakankamai jaunas, su iniciatyva, tai labai nemažai pinigų nueina į verslo vystymą: arba į tą patį verslą investuojama arba į naujus projektus. Bet yra noras užsidirbti, o pasyvus investavimas reikalingas žmonėms, kurie nenori tuo užsiiminti arba neturi laiko ir daug alternatyvų. Lyginant su užsieniu, Vakarų Europa, JAV - ten yra bendrai daugiau pinigų ir ten žmonės uždirba pakankamai pinigų, kad galėtų sau atsidėti. Lietuvoje irgi buvo laikotarpis, kai buvo nemažai investavimo galimybių, ekonomika greit augo, o Vakaruose to augimo jau buvo mažiau.

Kitas aspektas, kadangi iš arti mačiau, buvo labia didelis bumas nuo 2000 m. iki 2006 m., kai gana sparčiai augo akcijų kainos visame pasaulyje, buvo didelis pajudėjimas į akcijų rinką ir jis užsibaigė labai didele krize 2008 m. Ir po tokios traumos ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje, daug pavyzdžių, kai kelis metus uždirbi ir po to būna didelis kritimas, žmonėms psichologiškai labai sunku grįžti. Būna trauma labai ilgam laikui ar visai investuotojų kartai. Žmonės sugrįžta į kitas alternatyvas ir reikia laiko.

Kitos alternatyvos, jūsų galva, tie pasyvūs investavimo būdai yra pensijų fondai, gyvybės draudimai, indėliai?

Lietuvoje didžiausia pinigų dalis guli indėliuose, ir nekilnojamajame turte. Aš galiu pastebėti iš savo patirties, kur kitas šalis lyginame. Yra šalys, kur žmonės labai konservatyvūs, ir tos, kur žmonės gerokai daugiau agresyviūs investavime. Vokietijoje dauguma žmonių yra labai konservatyvūs, laiko pinigus indėliuose, NT ir kiek galima naudoja saugesnius instrumentus, perka obligacijas. Esame taip pat su Švedija, kitais skandinavais susidūrę. Jie žymiai labiau agresyviūs nei vokiečiai ir labiau linkę į akcijas, netgi akcijas egzotinių šalių versli. Lietuviai atrodo labiau į vokiečius panašūs.

Jau užsiminėte, kad kiek taupymo keičiasi kultūra, auga indėlių krepšelis Lietuvoje. Tai vis tik kas tą pokytį lėmė?

Tas ekstra pinigų atsiradimas. Ir, aišku, mes labai gerai matome, kad prioritetai yra labai saugūs instrumentai. Indėliai, obligacijos ir nekilnojamasis turtas. Tokie lietuvių investavimo krypčių prioritetai yra pagrindiniai. O lemiančių faktorių yra pakankamai nemažai. Vienas tai yra švietimo klausimas, žmonės linkę investuoti į ten, kur žino. Jei nežino, nesupranta, yra logiška, kad žmonės ten ir vengia dėti pinigus. Edukacija Lietuvoje, finansinis raštingumas yra pakankamai silpni. Žmonės gerai supranta paprastus dalykus ir matyt protingai elgiasi, nesistengia dėti pinigų ten, kur nesupranta. Lietuviai yra konservatyvūs, bet racionalūs žmonės – ieško saugumo ir nelenda ten, kur nesupranta. Klausimas ar tas supratimo trūkumas neatima galimybės užsidirbti žymiai daugiau pinigų investuojant į akcijas, įmonių obligacijas, kitus instrumentus. Bet čia jau norėtusi finansinio raštingumo, per tai spręsti problemą.

Ar būtų galima teigti, kad žmonės, kurie stokoja finansinio raštingumo, tą taupymą elementariai labiau supranta kaip pinigų dėjimą į kojinę ar dar pastebima tendencija, kad žmonės tiesiog laiko pinigus sąskaitoje ir tas taupymas neatsispindi bendroje statistikoje?

Gali būti, kad žmonės linkę tą pinigą turėti prie savės ir daryti konservatyvius, paprastus sprendimus. Tai gali būti esminis skirtumas.

Kaip suvokia taupymą ekonomistai ir gyventojai? Kokio dažnio principu ir procentine dalimi nuo pajamų tas taupymas turėtų būti modeliuojamas? Kada finansinė elgsena tampa taupymu?

Sakyčiau, normalus taupymo režimas turėtų būti dešimtadalį pajamų atsiddant ir kaupiant. Bendrai paėmus, ilgesnį laiką žmogus turi sukaupti rezervą, kuris rekomenduojamas visuose vadovėluose: kad turėtų bent šešių-dvylikos mėnesių pajamų sumą, jei prarastų darbą ar dėl kažkokių aplinkybių negalėtų dirbti. Tai yra minimumas. Tai santykinai didelė pinigų suma. Ir net daugiau, jei įmanoma, verta atsidėti. Plius reikia galvoti, kad pinigų reikės ir pensijai, nes faktas, kad yra rizika, jog „Sodra“ neužtikrins labai gero lygio. Kažkokį užtikrins, bet nelabai gerą, tai reiškia, kad reikia dar pakankamo kaupimo per taupymą.

Vienas kaupimo būdų, kuris logiškas ir kurį lietuviai daro, tai savo būsto turėjimas ir hipotekinės paskolos išmokėjimas. Jei per darbinį gyvenimą išmoki paskolą, pensijoje nereikia mokėti nei

paskolos, nei nuomos. Taip sumažėja išlaidos ir papildomai, butą galima parduoti, nuomotis kitą ir iš likusio sukaupto turto gyventi.

Vokiečiai statistiškai bene mažiausiai procentaliai iš europiečių turi sukauptos nuosavybės, kai lietuviai tarp lyderių. Nors sakote kad tiek vokiečiai, tiek lietuviai taupyme ir investavime konservatyvūs. Tai NT turėjimas labiau lietuvių bruožas?

Galima sakyti, kad lietuviai labiau į tą linkę. Yra dar vienas niuansas, kadangi Vokietijos būsto rinką pakankamai neblogai žinau, Vokietijoje asmeninio būsto nuoma yra labia stipriai reglamentuojama ir tie žmonės, kurie nuomojasi būstą, juos labai sunku iškraustyti, nutraukti sutartį. Jei šeima išsinuomoja būstą, šeima turi didelį užtikrintumą, kad labai ilgą laikotarpį turės namus ir jausis saugiai. Tas saugumas nuomojant būstą, žinojimas, kad turėsi tą vietą gyvenimui, tau neužkels kainos, neiškels į gatvę natūraliai sudaro mažesnę poreikį turėti savo būstą. Lietuvoje nėra tokios nei įstatyminės bazės, nei kultūros, todėl yra didelė rizika žmonėms, šeimoms. Tikriausiai, tai labai skatina žmones tą savo būstą turėti.

Tai vis tik pensijų fondus, gyvybės investicinius draudimus traktuoti kaip realų taupymo būdą ir formą?

Iš esmės taip. Bet koks pinigų atsidėjimas. Tik reikia žinoti - ne visi gyvybės draudimo produktai yra patrauklūs ir pigūs, dalis jų labai brangūs. Tai nebūtinai pats geriausias taupymo būdas, jis suteikia galimybę atsidėti kiekvieną mėnesį smulkiais sumomis, bet tą galbūt galima ir kitaip daryti. O pensijos, jei kalbame apie antrąją pakopą, vis tiek tam tikri ribojimai yra, negali visada atsiimti ir išmokėjimas bus su tam tikrais apribojimais. Vis dėlto tai yra atsidėjimas ir sutaupymas.

Kalbant apie nekiltojamąjį turtą, kaip taupymo formą, kaip lietuviai ir įsivaizduoja, tai sumažins išlaidas senatvėje. Koks būstas nebūtų laikomas investicija ar kokiomis sąlygomis įgyta paskola tą lūkestį taupyti paverstų neracionaliu sprendimu?

Vienas dalykas, visa sakau, bet ką perkant esmė yra kaina. Jei permokėsi už bet kokį turtą, NT ar akcijas, ar obligacijas (už jas jau sunku permokėti, bet ir tai įmanoma). Jei perkama per didelę kainą, burbulo metu, jei ta kaina labai smarkiai skiriasi nuo savikainos būsto pastatymo, iš esmės čia klausimas ar yra taupymas. Tai plytos, betonas ir apčiuopiama dalykas, bet jei sumokėjai du tris kartus daugiau nei jis vertas, tai jau spekuliacija o ne taupymas. Perkant bet kokį NT, reikia žiūrėti, per kiek laiko jis gali atsipirkti, už kiek gali išnuomoti ir per kiek metų iš nuomos galimas kažkoks atsipirkimas. Savaime, tas turtas nebūtinai uždirbs pinigus, jei per bangiai įsigytas. Tai labai geras klausimas. Iš esmės, taip galima ir prarasti pinigus.

Grįžtant prie finansinio išsilavinimo, nėra stipriai pagrįsta, kad būtent finansinis raštingumas lemia didesnę taupymo rodiklį. Tačiau ar praktikoje pastebite, kad finansinį išsilavinimą turintys ar formaliai aukštesnį formalų išsilavinimą turintys žmonės linkę taupyti daugiau?

Ar daugiau taupyti, nepasakyčiau. Pasakyčiau, kad tie žmonės, kurie geriau supranta finansines priemones ir galimybes esančias, labiau moka įvertinti rizikas, jie gali pasirinkti investuoti į tuos instrumentus, kurie atrodo labiau sudėtingi, turintys aukštesnę riziką, labiau svyruojantys ir taip per ilgą laiką uždirbti žymiai didesnę gražą nei paprasčiausi indėliai ar laikymas namie kojineje. Jie išlošia, nes per ilgą laiką gali žymiai didesnę gražą susikurti.

Taigi lygiai taip pat svarbus ir neformalus domėjimasis, saviugda finansiniais klausimais? Tačiau kad suvoktų tai, kaip dažnai, kiek ir kuo turi domėtis gyventojai, kad taptų gebantys taupyti?

Sutinku, kad ne visi žmonės gali stipriai gilintis ir skirti laiko, gal ne visi ir gali suprasti, nes ne kiekvienas žmogus turi pašaukimą natūralų. Tačiau vis tiek, žmonės, kurie skiria nors kažkiek laiko, jie žymiai geriau gali įvertinti jiems siūlomus pasirinkimus, jie gali pradėti suprasti, kaip atsirinkti šituos dalykus, tam nereikia labai gilaus supratimo, labai techninio aukšto išsilavinimo ir panašiai. Jei teisingai pačius principus suvoki, pavyzdžiui, kad norint dalyvauti akcijų rinkoje, turi labai ilgam pinigus įdėti. Iš indėlio gali uždirbti ir per metus, jei geras palūkanas pasiūlo. Akcijose turi sėdėti dešimt, penkiolika, dvidešimt metų. Jeigu žmogus turi tokį horizontą, jis galbūt gali pasinaudoti tokia galmybe.

Ką sako darbo patirtis su klientais, ar priklauso taupymo rodiklis nuo gyventojų amžiaus?

Manau tai susiję su pajamoms. Kuo daugiau žmogus turi patirties, kuo ilgiau dība savo srityje, tuo didesnes pajamas jis gali gauti, tuo didesnis lieka perviršis. Aišku, žmogus, kuris jau yra įsigijęs būstą, būtiniausias namų apyvokos reikmenis, ir tų išlaidų nereikia atlikti, aišku jau turės šioki tokį rezervą, 40-60 metų vis tiek būna pajamų pikas, o toliau, kuo vyresnis, jis gali ir daugiau sutaupyti. Lietuvoje yra skirtumas, kad nemaža kategorija yra žmonių, kurie dirba naujose srityse, tie patys programuotojai, jų pajamos didesnės dėl paklausios profesijos, tai žmogus jau būdamas santykinai jaunas, gali turėti ekstra pinigų.

Lietuva yra labiau išskirtinis atvejis ES kontekste, esame pokomunistinė valstybė. Jei sieti su išsilavinimu, tai augę ir turėję išsimokslinimą socializmo laikotarpiu, gal šiuo metu jie jau turi pinigų ir galėtų investuoti, bet to nedaro dėl tų kutūrinių niuansų? Gal vis tik jauni investuotų ir taupyti daugiau, jei turėtų iš ko?

Natūralu, kad taip turėtų būti, kad jaunesni agresyviau investuoja. Kapitalistinėje visuomenėje gyvename labai trumpą laiką. Jei seneliai investavo į įmonių kapitalą, tėvai investavo ir tau jau kažkiek perdavė, jaunas vaikas būdamas pamatei, kas yra obligacija, akcija ir apie tai rašo spauda, tai užimą didelę gyvenimo dalį, yra specializuoti televizijos kanalai, laikraščiai, natūraliai daugiau žinių turėsi ir labiau komfortabilus būsi su tuo dalyku. Pasaulinio kapitalo didžioji dalis yra amerikiečių rankose, nors pagal populiaciją sudaro labai nedidelę dalį gyventojų, tačiau jie kapitalizme gyvena jau labai seniai, be pertrūkių. Ten nebuvo nacionalizavimų. Ten visi pratę, kad

žmonės perka, parduoda ir vėl grįžtu prie akcijų, nes tai esminis kapitalizmo instrumentas, jos duoda didžiausią gražą. Obligacijos taip pat nemažą dalį... O mūsų šalyje, kas ta akcija, sužinojome realiai prieš trisdešimt metų, bet ir tai praktiškai nebuvo tos kartos vaikų, kurie periminėja iš savo tėvų tą patrį. Dabar ji tik atsiranda. Faktas, kad žmonės nesusipažinę, neturi patirties ir jausmo, kas tai yra.

Ar nepasitikėjimas finansiniais mechanizmais gali lemti sprendimą netaupyti, neinvestuoti ar, kita vertus, vartoti daugiau?

Susiduriu savo darbe ir mes matome, iš vienos pusės yra kultūrnas bruožas, kad žmonės yra konservatyvūs ar agresyvūs. Kitas aspektas, labai svarbus – pasitikėjimo klausimas. Pinigai yra jautrus reikalas, dėl to, kad bandelę nusipirkai, nepatiko, nuėjai į kitą kavinę, kaštai nedideli, nieko tokio neatsitiko. Bet ta pinigų suma, kurią atiduoti investavimui ar atiduodi kažkam valdyti, paprastai santykinai labai svarbu ir tai didelė turto dalis - tai ne bandelės kausimas. Žmonės, remiantis psichologiniais tyrimais, labia skausmingai reaguoja į praradimą. Uždarbiu džiaugiasi, bet ne tiek, kiek jiems skauda tą pačią sumą praradus. Pas mus visuomenėje ir visoje Rytų Europoje, pokomunistinėse visuomenėse, yra didžiulis nepasitikėjimas. Tai galimai ateina iš to, kad valdžia buvo nepatikima ir ji nuosekliai melavo. Kultūriškai buvo išmokta pamoka: gal geriau nepasitikėti kaimynu, nes buvo padaryta įskundimo sistema. Tu kaimynu gal nepasitiki ir nenori dalintis informacija, nenori klausti patarimo dėl tokio intymaus klausimo kaip investavimas, tuo sunkiau kitam žmogui atiduoti pinigų valdymą, paklasyti jo patarimo. Dar tai yra susiję su pačia teisingumo sistema šalyje. Jei žmonės mato, kad tie apgavikai nesulaukė bausmės ir nėra persekiojami, nėra paprašoma atsakomybės, tada natūraliai tas noras eiti ir klausti patarimo ir pasitikėti kitais, pasidaro labia mažas. Mes savo veikloje, kai investuojame į kitas šalis, į įmones tose šalyse, irgi esame susidarę tokį reitingą: investuoti į šalį, kur nebus tiesingumo mūsų atžvilgiu ir investuoti į įmonę, o tos įmonės vadovas pasisavina pinigus? Amrikoje jis tikrai sulauktų bausmės, tačiau yra šalių, kur nėra jokių šansų, kad toks vadovas būtų nubaustas. Natūraliai, nenorime į tokias šalis investuoti pinigų. Taigi natūralu, jei investuotojai taip galvoja, kad jeigu yra teisingumo trūkumas šalyje, o Lietuvoje pagal apklausas yra didelis nepasitikėjimas teisingumo sistema, tai žmonės elgiasi taip pat. O vėlgi, ten kur pats žmogus gali suprasti indėlį, kojinę, NT, jam reikia patarimų, ir pasitikėjimo kitais. O finansiniai instrumentai, tokie kaip fondai, akcijos, obligacijos, kur reikia kitam atiduoti sprendimą, o bijai ir nepasitiki, tai automatiškai sunku ten dėti pinigus.

Kaip racionalumą suvokia tie žmonės, kurie netaupo? Bent jau tie, kurie netaupo oficialiomis priemonėmis, ir jūsų matymu, kur tuos pinigus padeda? Ir kam lietuviai išleidžia per daug pinigų?

Tie žmonės, kurie negali taupyti, tai jiems negalima ir priekaištauti, kad netaupo, nes neturi tų galimybių. Tie, kurie gali taupyti, manau, lietuviai didelę klaidą daro, kad vis tik nebando žiūrėti

plačiau nei tie grynėji, indėliai ar NT. Šie instrumentai turi turėti savo ribas. Ypatingai dabartinėje situacijoje, 10-20 metų atgal, tos pačios akcijos davė žyymiai didesnę gražą nei investicijos į indėlius, obligacijas. Visai bendruomenei Lietuvos žmonių, tas didžiulis kiekis laikomas pinigų koinėse arba bankuose su mažomis palūkanomis, be palūkanų, atsižvelgiant į kelių procentų infliaciją, mažina tų žmonių perkamąją galią, perkamoji galia traukasi, tauta neturtėja. Noras yra, kad žmonės praplėstų savo akiratį.

Kitas dalykas žmonėms galbūt sunku pasiskaičiuoti, kiek jiems gali reikėti pinigų kriziniams atvejams ar pensijų patenkinimui - kiek jiems reikia sukauti, kad galėtų normaliai gyventi. Dar vienas dalykas, grynai ekonominis, kai žmogus mato, kad indėlį padėjęs gaus nulį palūkanų, jam nėra intereso taupyti, jei mato, kad gaus 4-5 proc., yra interesas taupyti. Jei mato, kad taupyti neapsimoka su nulių palūkanų, o prekės brangta, tada gal geriau pirkti prekes, kurių tau reikia ir kurias žinai, kad vis tiek pirksi ryt poryt. Taigi, gal dalis lietuvių labai racionaliai ir elgiasi vartodami?

Ar tų santaupų, kurias turi namų ūkiai/gventojai, užtenka tvariam vastybės ekonomikos augimui ir kaip tas mūsų tvarumas skiriasi nu kitų ES, kaimyninių valstybių, ką valstybei reikėtų daryti, kad pasivytytume tas kitas valstybes?

Vienintelę atsiperkančią investiciją matau žmonių švietimą. Bent jau nuo mokyklos, vidurinės mokyklos, kad žmonės suprastų, ką jie gali padaryti, kokios yra rizikos ir alternatyvos, kokius sprendimus gali priimti. Kad žmonės suprastų tam tikrą institucijų matematiką: kad suprastų, kad yra infliacija, kas yra skirtingi investavimo instrumentai ir galėtų pasirinkti žymiai kvalifikuočiau nei tai daro dabar. Ir pamatytų didesnes galimybes, nes jų yra. Nėra taip, kad prie investavimo alternatyvų galėtų prieiti tik kažkokia išrinkta klasė. Dabar galima investuoti, kad ir šamta eurų, nebūtinai dešimtys tūkstančių. Svarbu, kad žmonės patys būtų labiau išprusę ir galėtų geresnius sprendimus priimti.

Interviu su Jūrate Morkevičiene

Asmeninių finansų konsultantė

Kaip Jus reikėtų pristatyti?

Savo klientams esu asmeninė finansų konsultantė, o savo darbuotojams - vadovė. Save laikau verslininkę, būsimą investuotoją. Finansų konsultavimo versle dirbu šešerius sup use metų.

Esate mačiusi daug klientų, stebite finansų rinką daug metų. Kaip keičiasi, Jūsų akimis, gyventojų/namų ūkių taupymo tendencijos ir ar iš principo keičiasi?

Tikrai taip, labai jaučiasi pokytis lyginant su tuo, kas buvo prieš šešerius metus. Žmonės lengviau pakviesti į gyvą susitikimą, jie lengviau priima sprendimus.

Ar galima teigti, kad žmonės pradeda labiau taupyti ir yra linkę labiau pasitikėti finansiniais mechanizmais?

Manau, taip. Tam turi įtakos ir valstybė, kuri skatina tai daryti per mokesčių lenvatas. Atsiranda vis daugiau žmonių aplinkoje taupančių, tai natūraliai žmonės apie tai pradeda kalbėti. Dar matau, kad įtakos turi ir krizė. Kas 2009 m. krizės metu nebuvo pasirūpinęs rezervais ir nepasimokė, taip pat jei palietė ir ši krizė (covid-19), tai jie pradeda mąstyti, kad reikia taupyti, turėti santaupų. Tikriausiai, yra daug indikatorių, veikiančių taupymo pokyčius.

Tikėtina, kad finansininkai ir ekspertai ekonomistai bei gyventojai taupymą dar suvokia skirtingai. Kaip lietuviai suvokia taupymą: kaip dažnai linkę atsidėti pinigų ir kokia to procentinė išraiška?

Klientams bendrai pasakoju, kokius paskaičiavimus reikėtų pasidaryti. Šeima, arba asmuo, atsižvelgiant ar turi finansinių įsipareigojimų ar ne, kaip reikia pasiskaičiuoti rezervą: tai santaupos, kuroos skirtos ne pirkiniams, o finansiniam stabilumui. Ką reikia skaičiuoti? Būtinašias išlaidas. Kartais lietuviai maišo: skaičiuoja mėnesio pajamas, kas visai nebūtina, nes jos gali būti labai aukštos ir tiek per mėnesį neišleidžiama. Todėl reikia skaičiuoti finansinius įsipareigojimus, mokesčius, maistą, kurą, tai, ko žmogus negali atsisakyti. Jei nėra finansinių įsipareigojimų, žmogus turėtų turėti trims-šešioms mėnesiams pragyvenimui, na o jei yra finansiniai įsipareigojimai, (kreditas, lizingas, vartojamosios paskolos), rezervas turi būti nuo šešių iki dvylikos mėnesių. Plius, klientams pasakoju apie rezervo sandarą: gryniesi, indėliai, kaupiamieji gyvybės draudimai.

Iš to ką matote, kokie klientai ateina ir kaip persiorientuoja taupymo atžvilgiu? Vis tik kaip tie žmonės taupo, kokius įrankius renkasi ir kiek tų pinigų linkę atsidėti, procentaliai skaičiuoja?

Aš juos mokinu skaičiuoti. Kai paklausiu, kiek reikia procentaliai atsidėti, dauguma pasako, kad kažką taiko, bet dažniausias atsakymas būna „nežinau“. Yra keli žmonių tipai: taupytojai ir išlaidautojai. Vieni turi įgūdžius ir pastoviai turi pajamų, lengva jiems taupyti. Išlaidautojai pastoviai leidžia, bet ir tam yra sprendimo būdai: aš pasakoju, kaip reikėtų taupyti, kur ir kokių tikslu Ar sau? Tada reikia kad pinigai būtų likvidūs, jeigu jų prireiktų čia ir dabar. Ar tai taupymas būsto pradiniame įnašui, ilgalaikis taupymas, ar ateičiai, kaip kad pensijos planas.

Kokiam vartojimui lietuviai išleidžia pingus, kuriuos galėtų atsidėti taupymui? Kokios tendencijos?

Pati nuolat dalyvauju mokymuose ir stebiuosi, kad lygnat Lietuvą su kitomis Europos šalimis, kitur žmonės daugiau uždirba ir daugiau atsideda taupymui. Pas mus Lietuvoje priešingai, daugiau

uždirba, daugiau išleidžia ir taupyti pradeda tik per krizę – kai jau labai blogai, tada susiveržia diržus. Kai vėl ekonomika kyla į viršų, diržai vėl atlaisvinami ir vėl leidžiami pinigai. Manau, tai tiesiog įpročio klausimas, o ne pajamų. Jei kalbame apie 10 proc., tai visiems galioja dešimt procentų, nepriklausomai nuo pajamų. Nemoka kol kas tapyti, daugiau uždirba, daugiau išleidžia.

Gal tai kultūrinis niuansas, kad žmonės apskritai nelabai supranta apie liberalią rinką ir būdingas tam tikras posovietinis elgesys, kai žmonės racionaliai renkasi pirkti, apstatyti namus labiau negu taupyti? Ar vis tik kitos priežastys?

Yra daug priežasčių, bet viena iš jų, kad užsienyje, kalbant apie pensiją, žmonės taupo pensiją ir prisiima atsakomybę, jie anksčiau turėjo edukaciją, trijų pakopų pensijos sistemą, kuria mes turime tik po įstojimo į ES. Lietuviams viskas nauja – įrankiai ir galimybės. Mes matome pavyzdžius, kad jei lietuvis nori tos vokiškos pensijos, nelieka nieko, tik daryti tą patį, ką daro vokiečiai – atsidėti kad ir 16 proc. nuo pajamų. Tai yra didelė įtaka to, kad neturėjome to anksčiau ir neturėjome edukacijos nei universitete, nei mokykloje. Pas mus kompanijos tikslas ir yra padidinti lietuvių finansinį raštingumą. Ką mes matome, kad informacijos apie finansus tikrai trūksta – kasmet į renginius ateina vis daugiau žmonių. Labai trūksta tos edukacijos, nes daugelis jos negavę apskritai.

Kokia tendencija pastebima su būsto įsigijimais? Ar galima teigti kad lietuviai būsto įsigijimą traktuoja kaip taupymo priemonę?

Daug ką galima manyti... Mano darbas pataisyti ir suteiki informaciją, kas yra kas. Kai man sako, kad perkamės būstą sau su kreditu, inestuojame į NT, tada taisau, nes būstas sau nėra investicija. Antras būstas, kuris teikia grąžą, yra investicija. Manau, lietuviai daugiau imasi įsipareigojimų dėl NT, ir manau, tai apskritai žinių trūkumas, kas apskritai yra investicijos ir kaip jos veikia. Nors šaip investavime ir reikia rinktis ką labiausiai suvoki ir apie ką turi daugiausiai žinių, ir tai galbūt ta vieta, kur žmonės, lyginant su akcijomis, obligacijomis, būstas yra kažkas o ir arodo saugiausia.

Dar dau pastebite žmonių, kurie renkasi taupyti kojineje, nes nepasitiki bankais?

Kad grynai kojineje ne, bet laiko banko sąskaitoje. Pas mane ateina labiau sąmoningi klientai, kurie jau domisi finansais ir tikrai turi tam tikrus įgūdžius bei priėmę tam tikrus sprendimus. Bent bendrai sakau, kad banko sąskaita yra kaip kojine - tai yra neįdarbinti pinigai.

Tai koks procentas, jei įmanoma, apibrėžti, tokių žmonių?

Didelis. Ir vaiko pinigai, kai valstybė skatina juos įdarbinti, kai kurie nepasidomi, neskiria laiko ir atideda į banko sąskaitą. Aš jiems pasakoju, kad tai neefektyviausias būdas taupymo, imant Lietuvos infliaciją per dvidešimt metų, jei tėvai taupo vaikui, pinigai nuvertėja keturiasdešimčia procentų. Yra ir kitų būdų. Negaliu to teigti kaip fakto, nes kasmet viskas labai keičiasi ir nebūtnai turiu galimybę patikrinti, kiek užšaldyta tų pinigų Lietuvoje, bet iš vienu šaltinių esu girdėjusi, kad aštuoniolika, iš kitų, kad dvidešimt milijardų neįdarbintų pinigų. Apskritai, būtent mūsų šalies finansinis raštingumas ir matuojamas per finansinius įrankius. Pavyzdžiui, keturiasdešimt procentų

lietuvių yra išbandžiusių greituosius kreditus. Pati esu susidūrusi su klientais, kurie ne mirties ir gyvybės atveju, o net atostogoms skolinasi iš greitųjų kreditų. Tkrai didelė dalis klientų, kurie vis dar taupos ilguoju laikotarpiu, tačiau neefektyviai.

Viena iš tendencijų socialiniame moksle sieti gyventojų taupymo rodiklį su jų finansiniu raštingumu. O žmonės, kurie linkę pasitikėti taupymu labiau, finansiniais mechanizmais ir įrankiais, įprastai turi aukštesnį formalų išsilavinimą ar jie domisi labiau finansais laisvalaikiu? Užtenka neformalaus ar būtinai formalus išsilavinimas?

Negaliu atsakyti, nes niekada neklausiu tokios informacijos, sudarydama sutartis. Kai kuriuose, investiciniuose fonduose, užduodamas klausimas apie išsilavinimą. Jei yra toks pasirinkimas, dažniausiai tokiose apklausose žymimas aukštasis išsilavinimas, tačiau tik iš dalies klientų tokią informaciją turiu.

Ar pensijų fondai ir gyvybės draudimo investicijų fondai gali būti traktuojami kaip taupymo forma iš principo?

Gali, ir yra manau.

O lietuviai ar tai suvokia kaip taupymo formą?

Ką minimaliai dauguma turi, tai antrą pensijų fondo pakopą ir tai suvokia kaip ilgalaikį taupymą ateičiai. Galbūt, dar maišomasi, kuo skirasi pamokos, kokios jų funkcijos ir lankstumas.

Paminėjome svarbų niuansą, kad žmonės taupo per būsto įsigijimą. Bet koks tas būstas turi būti, ir koks kreditas, kad taptų kaip taupymas ir investicija, bet ne pinigų nuvertėjimas ir nuostolis?

Man bendrai būstas nėra taupymas, kertasi su mano požiūriu. Yra tam tikri paskaičiavimai ar perkamas objektas yra tinkamos kainos, ar jis vertas kaip investicija. Tai turi būti būstas, kuris nešų gražą. Apskritai klientams sakau, daugiau lietuviai domisi nekilnojamoju, tai manes kartais klausia: daug informacijos, sunku pasirinkti. Vienur rašo, kad būstas yra vidutinės rizikos, kitur, kad aukštos rizikos investicija. Mano manymu, jei klientas perka antrą būstą nuomai ir daro tai savarankiškai, tai toks įsigijimas patenka į aukštesnės rizikos, nes galima padaryti klaidų, išsirinkti nelikvidų turtą ir netinkamą, neapsisikiečiuoti tinkamai perkant. Jei žmogus diversifikuoja, jei daro per kažkokius fondus, kurie investuoja į NT, tada savo investavimo riziką sumažina.

Kalbant apie gyventojų amžių, jis turi įtakos polinkiui taupyti?

Turiu idealaus kliento profilį, esu išsigryninusi. Kas labiau priima sprendimą ir yra linkę taupyti ir investuoti: tai žmonės, kurie turi santykius, šeimą, vaikų, planuoja turėti ar turi finansinių įsipareigojimų, žmonės turintys atsakomybę. Jauni žmonės labiau gyvena šia diena, negalvoja apie tolimą ateitį. Amžiaus kategorija mano klientų yra nuo dvidešimt penkerių iki keturiasdešimt penkerių metų amžius.

Dvidešimt penkeri yra gana jaunas amžius. Tai galima teigti, kad taupančiųjų amžius Lietuvoje jaunėja?

Įvairiai. Labai nuo žmogaus priklauso, nes kitas ir keturiasdešimties būna neatsakingas su esamais finansiniais rezultatais.

Ar ateina žmonių, kurie nepasitiki bankais? Ar nepasitikėjimas bankais gali lemti baimę taupyti?

Apie bankų saugumą, labai jaučiasi, kas buvo prieš penkerius-šešerius metus, man dar rekėjo pasakoti, šiai dienai to jau nebėra. Žmonės labiau pasitiki bankais ir įmonėmis apskritai. Į tai žiūri kaip į praeities rezultatą, istoriją, kad buvo keli bankai Lietuvoje bankrutavę. Tačiau saugumas yra pasikeitę, nes įstojome į ES, yra draudžiama 100 tūkst. eurų suma.

Narystė ES skatina žmones labiau pasitikėti bankine sistema?

Taip, įstatymai, kurie saugo tuos pinigus. Kai įstojome, ir gavome šias apsaugas, kaip ir kitose ES valstybėse – visur ES drausta ta pati suma.

Klientai tikriausiai pasakoja, kur išleidžia daugiausiai pinigų. Arba remiantis jūsų pastebėjimais, kur žmonės išleidžia perteklinį kiekį pinigų, kuriuos galėtų labiau pataupyti?

Labai įvairiai. Vieni klientai po konsultacijų imasi tvarkyti savo finansus įvairiausiomis programėlėmis. Pavyzdžiui, viena šeima su trimis vaikais, ėmusi sekti išlaidas maistui, suprato, kad per mėnesį išleidžia 100 eurų vien tik sūreliams. Kiti daugiau uždirba, daugiau išleidžia tiems patiems dalykams, tiesiog pradeda didinti prekių kokybę. Kas mėgo labiau keliauti, išleidžia daugiau kelionėms.

Grįžtant prie didžiojo paveikslo, tauymo kultūra, galima teigti kad jos nėra, nes žmonė nesuvokia, kas taupymas yra?

Bet ta kultūra keičiasi. Kalbu, pasakoju apie tai, kad kitose šalyse taikomas paskaičiavimas, kiek reikia atsidėti pensijai nuo pajamų per mėnesį pagal amžių. Kai tai sužinojau, pirma mintis, kaip gerai, nes žmogus atėjęs į rinką pradeda nuo nedaug ir tik pradeda mokintis įgūdžių, kad nereikia visko išleisti, vyresnis pradeda atsidėti daugiau - penkiolika, dvidešit penkis proc. pajamų. Kita mintis, kaip liūdna, nes pas mus lietuviai į antra pensijų pakopą skiria tris procentus pajamų, ir per reformą sudvejojo, gal čia sustabdyti, ką daryti? Bet rekomendacijos yra mažiausiai atsidėti dešimt procentų savo pajamų sumos. Tiek, kada yra gerai, ir kada blogai. Įprastai, po konsultacijų ciklo, žmonės pradeda tai taikyti. Labiau jaučiasi, kasmet vis lengviau žmonės prima sprendimą ir vis daugėja žmonių, kurie atsideda ilgalaikiam taupymui.

Pastaraisiais metais augo indėlių krepšelis. Tai, vėlgi, gali būti susiję su augančiu finansiniu raštingumu?

Taip. Plius saugumas yra banke, kol kažkas nepasikeitė. Bet taip pat pasakoju apie rezervo sandarą, turi būti dalis grynųjų, dalis įdarbinta, indėliai. Tačiau indėliai yra likvidesni, nors duoda mažesnę

gražą. Tačiau gyvybės draudimuose ilgojoje perspektyvoje gaunama didesnė graža. Norint susikurti finansinį stabilumą, reikia apskaičiuoti, kokios sumos reikia šeimai, tada nuspręsti, kur pinigus laikyti ir kaip taupyti, kaip apsaugoti juos nuo infliacijos.

Gal jūsų pateiktos išvalgos ir paaiškina iš dalies besikeičiančią statistiką. Gal todėl ir blogai astrodomė ES kontekste, nes kitose valstybėse ugdymas jau vyko eilę metų ir bankai ten laikyti patikimesniais?

Viskas pasikeitė kardinaliai. Mums sakydavo, ypač tėvų kartai, čia studiuok, čia dirbk užsienyje negalima... Apskritai, turėdavo darbą, duodavo butą, kalbėdavo, kad pensija pasirūpins – būdavo nuimta visa atsakomybė. Iš tų vyresnių žmonių jei kažkas bando, kad tėvams padėtų, jie tik įpratę, kad jie nepriima sprendimo patys taupyti, nenori prisiimti atsakomybės. Jiems likę galvoje, kad kažkas turi jais pasirūpinti ir naujos sistemos netaiko. Šiandien žmonės sprendžia patys, ašaus pensiją, naudos trijų pakopų pensijų sistemą ar ne. Vieni nadoja ir gaus kelis kartus didesnę gal net pensiją, kiti lieka prie senosios „Sodros“ sistemos.

Jeigu reikėtų apibendrinti namų ūkius, kurie linkę taupyti, ir tuos, kurie nelinkę. Jeigu reikėtų abiem kategorijoms priskirti konkretesnius kriterijus, kokie tie kriterijai būtų?

Nebūtinai pririščiau taupymą prie procento nuo pajamų. Dirbu su jau tam tikru žmonių segmentu, kurie ateina į konsultacijas. Tie kurie visiškai nelinkę taupyti, jie ir neateina į konsultacijas.

Būna klientų, kurie ateina į konsultacijas ir vis tiek nesiryžta taupymui, jų nepavyksta įtikinti? Kas tokiems žmonėms yra būdinga?

Ką esu pastebėjusi, tie žmonės, kurie mažiau pasitiki kitais, įmonėmis, dažniausiai ir savimi. Pasitikėjimo klausimas yra labai reikšmingas. Ir amžius dažniausiai – kuo vyresnis žmogus, galbūt, ir įpročio klausimas. Kuo didesnis įprotis netaupyti, kuo žmogus darbo rinkoje ilgiau išdirbdavo ir neatsidėdavo, tuo sunkiau jam priimti sprendimą. Jaunesni žmonės kitaip žiūri. Jie atėjo į darbo rinką, kai jau buvo nauja sistema, jie gauna informaciją ir sutinka ją taikyti praktikoje. Lengviau, greičiau priima sprendimus jauni žmonės. Diktuoja elgseną ir patitis, jei žmonės turi skausmingos patirties: kad kažkur bandė ar iš aplinkos girdėjo, kad tėvai buvo suinvestavę, atsidėję, o bankai bankrutavo. Tai turi neigiamos įtakos.

Taigi tokie žmonės ir laisvalaikiu nesidomintys finansais?

Taip, žinojimas irgi daug ką keičia.

Ko gero, skiriasi bendravimas su klientais, kurie jau pasidomėję ir tais, kurie visai nežino apie finansų valdymą?

Labai skirtingai. Negaliu pasakyti, kad tie, kurie turi daug informacijos, visada lengviau priima sprendimą. Nebūtinai. Būna žmonių, kur pasitikėjimo klausimas. Kiti daug žino, nori dar daugiau

žinoti ir jiems vis tiek sunku priimti sprendimą, nes nepasitiki galbūt. Kiti mažai žino, bet sužino tam tikrą informaciją ir sako gerai, ir toliau labiau nesidomi. Labiau pasitikėjimo klausimas.

Vis tik, gyventojų ar namų ūkių pajamų lygis lemia taupymą?

Yra, kas uždriba minimalų atlyginimą ir atsideda dešimt procentų, ir yra, kas uždriba 3000 eurų ir visiškai nemoka valdyti finansų bei turi dideles skolas. Galiu iš patirties pasakyti, kad tai niekada nebūna pajamų klausimas.

Tiems, kuriems būdinga taupyti, yra linkę pirkti automobilius, jų kaina kaip nors koreliuoja su taupymu?

Nežinau ar rišasi su kaina. Bendrai, tie kurie turi įsipareigojimų, tokių kaip lizingas, kreditas ar vartojamosios paskolos, jie turi įgūdžius periodiškai kažkur skirti pinigus, mokėti ir ilgalaikis taupymas juos mažiau gasdina.

Interviu su Vaida Česnulevičiūte

Finansų viceministrė

Kokias Lietuvos gyventojų namų ūkių taupymo tendencijas pastebite per nepriklausomybės laikotarpį (nuo 1990)?

Lietuvos gyventojų taupymo norma nuo pat nepriklausomybės atgavimo pradžios buvo gana maža palyginti su Europos vidurkiu. Ji Lietuvoje svyravo apie 5 proc., kai tokiose šalyse kaip pvz., Olandija ar Jungtinė Karalystė, taupymo norma įprastai siekdavo apie 10 proc. Paprastai taupymo norma didėja augant pajamoms, tačiau Lietuvoje augant pajamoms paprastai išlaidos didėja dar labiau, nes praturtėję gyventojai kartu dažniau yra linkę imti paskolas (pvz., būstui). Dėl to, tiek prieš 2009 m. krizę, tiek 2019 m. taupymo norma Lietuvoje buvo tapusi neigiama bei viena mažiausių iš ES šalių. Tiesa, galima pasakyti, kad taupymo norma Lietuvai nėra pats tinkamiausias rodiklis, nes dalis šalies gyventojų pajamų pasislepia šešėlyje, ko nepasakysi apie išlaidas.

Nežiūrint skolinimosi tendencijų, didėjant pragyvenimo lygiui nuo pat 1990 m. gyventojų galimybės sutaupyti didėjo ir prieš prasidedant pandemijai jos buvo istoriškai aukštos. Beveik 70 proc. žmonių teigia, kad jiems sutaupyti per pastarąjį pusmetį pavyko.

Daugiausiai gyventojai taupo laikydami grynuosius pinigus namuose arba bankų sąskaitose, o finansiniai instrumentai populiarumo vis dar nusileidžia.

Ilgainiui, tos tendencijos keičiasi ar išlieka tokios pat? Jei taip, kas Jūsų manymu tam turi įtakos?

Gyventojų pajamoms augant, daugėja ir reikšmingesnes sumas sutaupančių gyventojų, o pastaraisiais metais gyventojų pajamos augo gana sparčiai.

Po finansų krizės 2009 m. palūkanoms už indėlius dramatiškai sumažėjus, gyventojai laipsniškai atsisakė taupymo laikant terminuotus indėlius ir vis labiau laikė pinigus tiesiog banko sąskaitose vienadienių indėlių forma. Pensijų reforma, be abejo paskatino daugelį gyventojų kaupti senatvei II pakopos pensijų fonduose. Dėl papildomų lengvatų didėjo finansinių priemonių, tokių kaip investicinis gyvybės draudimas ar III pakopos pensijų fondai, populiarumas. Tačiau investavimas į vertybinių popierių rinką Lietuvoje tebėra vangus ir netgi vangesnis nei prieš 2019 m. krizę. Be to, lietuviai neretai linksta investuoti į nekilnojamojo turto rinką - skaičiuojama kad apie penktadalis būsto rinkos sandorių Vilniuje gali būti investiciniais tikslais.

Galima pastebėti, kad pandemijos metu taupymas labai stipriai išaugo ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Dėl apribotos galimybės vartoti, namų ūkiai išleidžia gerokai mažiau ir gerokai daugiau pasilieka pinigų santaupų forma. Kai santaupų gausėja, dažnas gyventojas pradeda galvoti įvairius būdus, kaip šias santaupas įdarbinti. Dėl to, pandemijos metu stebimas didesnis aktyvumas akcijų rinkoje, NT rinkoje, kriptovaliutų rinkoje, sparčiai auga lėšos bankų sąskaitose.

Kaip apskritai didžioji dalis lietuvių suvokia taupymą: procentine (kiek procentų pajamų atideda taupymui) ir veiksmine išraiška (ką daro su taupymui atidėta pinigų suma)?

Remiantis 2019 m. duomenimis, apie dviem trečdaliam namų ūkių pavyksta sutaupyti. Nepavyksta sutaupyti daugiausia mažesnes pajamas gaunantiems gyventojams. Dažniausiai sutaupoma suma per mėnesį siekia 30-150 EUR, nors pastaraisiais metais ji buvo linkusi didėti. Net 60 proc. namų ūkių taupo dėl nenumatytų išlaidų ateityje, 50 proc. ruošiasi galimam finansinės būklės pablogėjimui, 40 proc. taupo ilgalaikiams tikslams.

Kaip taupymą suvokia finansininkai? Kurios taupymo formos arba kokie gyventojų pinigai yra laikomi santaupomis ir kokie – ne?

Santaupos yra iš esmės viskas, kas lieka gyventojui iš pajamų atėmus išlaidas. Santaupų formų yra įvairių: nuo likvidžių tačiau grąžos iš esmės negeneruojančių grynųjų pinigų ir sąskaitoje laikomų lėšų, iki mažesnio likvidumo vertybinių popierių, ar ypač mažo likvidumo pensijų fondų investicinių vienetų. Iš finansinės pusės gyventojai be abejo turėtų turėti likvidžių santaupų, kuriomis galėtų apmokėti netikėtas išlaidas ar išgyventi kurį laiką netekus pajamų. Turint daugiau santaupų nėra prasminga laikyti jas finansinės grąžos negeneruojančiuose produktuose, todėl geriau yra tas santaupas investuoti turint tam tikrą tikslą, pvz., sukaupti didesnę pensiją senatvei, arba užsitikrinti tam tikrą pajamų srautą iš turto investuojant į kuponus mokančias obligacijas ar dividendus teikiančias akcijas ar pan.

Tačiau žiūrint makro-ekonominiu požiūriu taupymas nėra kažkokia gėrybė, kuri būtų naudinga ekonomikai, nes sutaupytos lėšos gali iškelti iš šalies ir mažinti vartojimą, kas iš principo mažina visuminę paklausą, toliau investicijas ir taip bendrai ekonomikos augimą. Taigi reikalingas tam tikras balansas, ir tikslas kuo daugiau sutaupyti nėra savaime geras.

Iš savo patirties tikriausiai matote, kaip finansinis išprusimas koreliuoja su polinkiu taupyti bei investuoti savo pinigus? Tie žmonės, kurie taupo, formaliai turi aukštesnį formalaus išsilavinimo lygį ar ne?

Sutaupantys žmonės dažniausiai uždirba didesnes pajamas, o uždirbantys didesnes pajamas dažniausiai turi aukštesnį išsilavinimą, todėl ta koreliacija nebūtinai yra tiesioginė. Be to, pinigų laikymas banko sąskaitoje irgi yra taupymas, ypač jei alternatyvos nėra labai patrauklios - pvz., palūkanos už terminuotus indėlius ar obligacijas pastaraisiais metais yra ypač mažos. Daugiau uždirbantys žmonės paprastai labiau galvoja kur įdarbinti santaupas, nes priešingu atveju jos gali nuvertėti ir patirti nuvertėjimo nuostoliai šiems žmonėms gali būti ypač dideli.

Ar asmeninio domėjimosi ir informalaus ugdymo pakanka, kad žmonės būtų linkę taupyti daugiau?

Žmonės turi pasirūpinti nenumatytomis išlaidomis ir galimu finansinės padėties pablogėjimu, ir tai turi ateiti su ugdymu. Tolesnis/didesnis taupymas jau yra žmonių pasirinkimas ir nebūtinai turi būti skatinamas papildomai. Kartais žmogui gali būti naudingiau vartoti dabar nei taupyti ateičiai: pvz., kai kurie žmonės renkasi nuomoti būstą nei taupyti pradiniam įnašui, ir tai yra jų pasirinkimas, nes priklausomai nuo tam tikrų veiksnių vienas ar kitas sprendimas gali būti pranašesnis.

Jūsų manymu, kaip dažnai ir kokiomis formomis turėtų vykti domėjimasis finansinėmis naujienomis ir ekonomine situacija, kad gyventojas būtų pajėgus analizuoti ir pasvertai rinktis pinigų kaupimo formas, įrankius?

Manau kartą per savaitę pasidomėjimas ekonominėmis naujienomis turėtų būti pakankamas, kad žmogus galėtų sekti šalies ekonominę aplinką. Apskritai žmogui svarbu sekti naujienas tiek, kiek reikalinga suvokti tikimybę, kad gali ateiti sunkūs laikai. O kas liečia įvairių finansinių instrumentų kainas rinkose, tai aktyvus investavimas vis vien nėra geriausia opcija tiesiogiai su finansais nedirbančiam žmogui.

Ar pensijų fondai/gyvybės draudimo investiciniai fondai gali būti laikomi taupymo forma?

Taip. Toks taupymas yra ilgalaikis ir gali padėti palaikyti aukštesnį pragyvenimo lygį senatvėje.

Taip pat, ar būsto paskola gali būti laikoma taupymo forma, ir koks NT turi būti įsigyjamas bei kokiomis sąlygomis, kad tai prilygtų taupymui/investicijai?

Paskola savaime nėra taupymo forma, o greičiau išlaidos - nes pasiėmęs paskolą gyventojas turi mokėti mėnesines palūkanų įmokas bankui. Jei NT įsigyjamas nuosavomis lėšomis iš santaupų, tai jis gali būti laikomas taupymo forma, nes žmogus tiesiog vieną taupymo formą (lėšas sąskaitoje) pakeičia kita (būstas).

Gyventojų amžius ar priklausymas tam tikrai amžiaus grupei lemia jų finansinę elgseną ir taupymui skiriamos pajamų dalies dydį?

Gali lemti dėl bent kelių priežasčių. Pirmiausia, jaunesni gyventojai dažnai turi mažesnes pajamas ir jiems sutaupyti yra sunkiau. Be to, jaunesni žmonės gali turėti ir didesnių išlaidų, susijusių su pvz., naujo būsto įsirengimu ar nuoma. Vyresni gyventojai jau turi geriau apmokamus darbus ir yra linkę labiau galvoti apie senatvę, todėl jų sutaupytų lėšų dalis būna didesnė.

Kokie bruožai būdingi tiems asmenims, kurie linkę nepasitikėti finansiniais mechanizmais ?

Greičiausiai tokie asmenys yra linkę kaupti lėšas grynujų pinigų forma namuose, kas nėra labai saugi alternatyva, nes lėšos tampa mažiau apsaugotos nuo vagysčių, gaisrų ar kitų galimų praradimų.

Ar nepasitikėjimas finansiniais mechanizmais gali lemti sprendimą netaupyti/neinvestuoti t.y. daugiau vartoti?

Be abejo gali. Tačiau nepasitikėjimas gali būti ir pagrįstas. Pavyzdžiui, kai kurie finansiniai instrumentai yra didelės rizikos ir investuoti į juos paprastiems žmonėms ne visada yra rekomenduojama. Pvz., visas santaupas sudėti į nediversifikuotą akcijų paketą ar kriptovaliutas tikrai nederėtų.

Kaip ekonominį racionalumą suvokia gyventojai, kurie taupo ir tie, kurie netaupo? Ar čia galima išvelgti esminių mąstysenos/elgsenos/pasitikėjimo lygio skirtumų?

Taupantys gyventojai tikriausiai mato didesnę naudą turimas lėšas panaudoti ne dabar ir ne tam tikriems mažos vertės pirkiniams, o ateityje ar norėdami įsigyti didesnės vertės pirkinius (pvz., automobilį ar būstą). Tiems taupymas, tiek vartojimas gali būti visiškai racionalios elgsenos, priklausomai nuo žmogaus poreikių. Gyventojai turėtų turėti tam tikrą santaupų rezervą, tačiau tolesnis sprendimas taupyti ar vartoti priklauso nuo atskirų individų tikslų ir gali visais atvejais būti racionalus.

Remiantis Jūsų patirtimi ir įžvalgomis, kam Lietuvos gyventojai išleidžia per daug pinigų? Kokios išlaidos ir vartojimo prekės būdingesnės mūsų kultūrai?

Sunku pasakyti kam išleidžiama per daug. Paprasčiausias atsakymas - tabako ir alkoholio produktams, kurie yra žalingi sveikatai, ir gali lemti dar didesnes išlaidas sveikatai ateityje. Šios išlaidos Lietuvoje yra santykinai didelės. Lietuvoje nesvetimas yra ir pirkimo siekiant pasipuikuoti reiškinys, kuomet net ir neturint bazinio finansinio rezervo skubama pirkti prabangius rūbus ar prabangius automobilius. Prieš 2009 m. krizę buvo populiaru neturint santaupų imti būsto paskolą ir pirkti būstą ne pagal galimybes. Tokia elgsena daug kam baigėsi nesėkmingai, todėl ypač svarbu, kad vartojimas nelemtų per didelių finansinių įsipareigojimų ateityje, o turimas santaupų lygis galėtų padengti netikėtas išlaidas.

Jei apibendrinant, jei reikėtų išskirti kriterijus, kokia gyventojų/namų ūkių elgsena leistų spręsti, kad gyventojai yra labiau linkę taupyti arba labiau linkę vartoti?

Gyventojai, kurie planuoja savo išlaidas, siekia turėti rezervą juodai dienai, turi tikslų dėl stambesnių pirkinių ar didesnės pakeitimo normos senatvėje, yra tie, kuriuos galime laikyti finansiškai atsakingais. Tuo tarpu gyventojai, kurie gyvena nuo algos iki algos nesiekdami turėti rezervo, o visas savo pajamas skiria vartojimui, tame tarpe nebūtinoms išlaidoms, nėra atsakingi ir rizikuoja patirti didesnius finansinius sukrėtimus susiklosčius nepalankioms aplinkybėms.

3 priedas **Gyventojų interviu transkripcijos**

Respondentas I-1

24 m. (gimė 1997 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Verslo vadybos bakalauras.

Ar mokykloje/aukštojoje mokykloje esate turėjusi ekonomikos/finansų kursą?

Taip, kolegijoje - finansų apskaitą.

Kaip įsivaizduojate pati taupymą, kas jums yra taupymas?

Nebereikalingas pinigų leidimas. Perki tai, kas tikrai reikalinga, o ne vadovaujantis emocijomis. Ateities kūrimas.

Kaip įsivaizduojate finansinį racionalumą, koks racionalus elgesys su pajamomis?

Investicijos, turbūt.

Ką laikote investicijomis?

Galbūt, į banką, investavimas į verslą. Arba pensijų kaupimas banke, arb gyvybės draudimas.

Jūsų suvokimu, koks yra taupymo ir vartojimo balansas, prie to suvokimo prisidėjo finansinis kursas, kurį įgijote?

Ne. Mano pinigų suvokimą suformavo tėvai ir šeimoje esamos vertybės.

Šeimoje buvo taupoma?

Taip.

Kurią pensijų pakopą esate pasirinkusi šiuo metu?

Esu antrojo pakopoje, nes ji beveik kaip ir privaloma...

O kodėl esate antroje pakopje, ne trečioje pavyzdžiui?

Iš tikrųjų tuo tarpu buvau užsienyje, nežinojau, kad reikėjo atsisakyti, taip ir gavosi.

Pasitikite Lietuvoje veikiančiomis finansų institucijomis, bankais, unijomis, draudimo kompanijomis?

Taip, tais, kurie turi apdraustus fondus. Tais, kurie neturi apdrausų fondų – nelabai. Bet iš principo – taip.

Šiuo metu taupote papildomai ir kokiais nors būdais?

Taupau pas save, sau atsidedu pinigus. Jokiamė banke neinvestuoju.

Kaupiate grynaisiais pinigais?

Grynaisiais.

Kodėl toks sprendimas?

Nes man tai priimtina ir kol kas nesugebu pereiti į internetinę bankininkystę. Nes ilgą laiką dirbdama gaudavau pinigus grynais ir dėl šiuo metu turiu grynujų – man taip kausti paprasčiau, nei pačiai pervadinėti į banką. Ir nemoku elgtis su banko pinigais, su grynaisiais man sekasi geriau - tai man yra įpročio reikalas.

Jeigu reikėtų paskaičiuoti santaupas turimas, kiek savo vidutinio mėnesio pajamų esate šiuo metu sukaupusi?

Sunku pasakyti, nes kurį laiką dėl karantino nedirbau. Nežinau, kiek atsidedu, bet apie pusę atlyginimo. Taip buvo iki karantino.

Kaip finansiniai/taupymo įpročiai keistųsi, jei pajamos išaugtų? Daugiau taupytumėt ar vartotumėt?

Taupyčiau taip pat, nes nesu išlaidi, neperku ko man nereikia arba prieš pirkdama ilgai svarstau ar tikrai man to reikia. Taupymas dar labiau padidėtų.

Nesate linkusi vartoti prabangesnių prekių, kai pajamos auga?

Iškart geriau perku geresnį daiktą nei dešimt kartų labai pigų.

Kiek iš jūsų išleidžiamų pajamų tenka nebūtinajam vartojimui: drabužiams, pramogoms, prabangos prekėms?

Manyčiau, kad labai mažai – apie penkis procentus.

Šiuo metu turite savo nuosavo nekilnojamojo turto?

Ne.

Jei būtų galimybė svarstytumėte įsigyti būstą, kodėl?

Svarstyčiau. Tai būtų nuosavas namas. Nuoma, man atrodo, Lietuvoje neatitinka žmonių lūkesčių. Kaina gerokai per didelė, todėl neapsimoka nuomotis, geriau pinigus atiduoti bankui ir kažkada turėti jau savo.

Norėtumėte įsigyti, bet nesiryšite imti paskolos?

Mes visi galime norėti ir svajoti, bet yra realybė – supranti, ką gali ir ne. Nori įsipareigoti bankui ar ne. Jei turiu nuolatinės pajamas ir galiu skirti ir žinau, kad visada turėsiu – kodėl ne. Karantininė situacija...

Taigi tai nėra prioritetas?

Ne, nes turiu kur gyventi. Kitu atveju, pavyktų atsidėti mažiau.

Turite savo automobilį? Jei taip, pirkote iškart ar lizingu?

Taip. Pirkau grynaisiais, iškart.

Kokia jūsų nuomonė apie paskolas?

Esu gana prieš. Gyvenant tokiam pasaulyje nežinai, kaip toliu dirbsime, ką darysime, iš kur gausime pajamas, o bankas įpareigoja ilgam laikui – jam įsipareigoti ir kas mėnesį atiduoti tam tikrą sumą. Tiesiog tas yra, kad gal nesigaus kažkada atiduoti.

Jei plnuojate įsigyti savo būstą, tai darysite iškart, savo lėšomis?

Aišku, norėčiau, bet manau, kad taip nepavyktų, nebent senatvėje. Reikėtų daug laiko, kad sukauptum tuos pinigus. Šiuo metu norėčiau namo, bet apie paskolą dar negalvoju.

Esate turėjusi greitųjų kreditų?

Neturėjau ir manau, kad tai yra silpnų žmonių... Su jomis žaidžia silpni, psichologiškai paveikiami žmonės. Greitieji kreditai labai moka žaisti su palūkanomis ir visa kita, kiek man pasakojo. Esu prieš.

Taupote grynaisiais, pasitikslinsiu, nes nesate įpratę naudotis banku. Bet ne dėl to, kad jais nepasitikite?

Tik dėl įpročio, bet noriu tai išaugti, nes geriau banke laikyti. Tiesiog manau, kad su laiku pereisiu. Laiko klausimas.

Papildomai domitės finansais, skaitome teminę literatūrą, esate klausiusi paskaitų apie taupymą?

Kažkada turėjau paskaitą, be šiaip nesidomiu.

Ar planuotumėte ateityje investuoti pinigus, pavyzdžiui, įsigyti akcijų ar, vis tik, būtumėte linkusi įsigyti NT?

Jeigu domėsiuosi ir suprasiu, kaip viskas vyksta, geriau banke pasidėti pinigus, kaip indėlių. Atrodo, kad banke laikomi pinigai kaupia kažkiek palūkanų – taip pinigai bent kažkiek dirba, nes visi sako, kad pinigai turi dirbti. Trečia pakopa ir draudimas – jei daugiau pasidomėčiau, daryčiau. Kol kas, neturiu žinių apie tai, bet manau, kad ateityje tikrai reikės, kai bus reguliarios pajamos.

Turite strategiją, kaip gyvensite senatvėje, kad galumėte išlaikyti panašų vartojimą?

Tai taupymas, kaupimas savo ateičiai. Arba banke kaupsiu pinigus, 2-3 pakopose ir panašiai.

Respondentas I-2

23 m. (gimė 1998 m.)

Koks jūsų išsilavinimas?

Vidurinis.

Ar mokykloje esate turėjęs ekonomikos/finansinio raštingumo kursą/pamokas/programą?

Turėjome pasirenkamuosius vienuoliktoje klasėje – ekonomika kartą per savaitę, kaip pasirenkamasis dalykas.

Kaip tas kursas/pamoka paveikė suvokimą apie finansus?

Sunku pasakyti. Ten buvo gan aukšto teorinio lygio dalykai. Bent jau mano kasidėnybė dėl finansinių sprendimų nelabai paveikė. Gal labiau supratau, kaip veikia įmonės, makroekonominiai dalykai... Jei ir paveikė, tai nestipriai.

Kaip apskritai suvokiate taupymą kaip tokį ir kaip suvokiate racionalų elgesį su pinigais?

Sudėtingas klausimas. Man atrodo, kad toks dalykas, kur tiesiog ateina per laiką, formuojasi per įpročius – ką darai su pinigais. Pavyzdžiui, gavai kažkokių pajamų ir ar dalį investuosi ir atsidėsi taupymui, ar iškart išleisi, nes norėjai seniai kažką nusipirkti. Tai apie įpročius, apie patį sąmoningumą.

Ar jūsų šeimoje buvo kalbama apie taupymą, finansus?

Sayčiau, kad nelabai. Nes būdavo taip, kad vaikystėje paauglystėje pajamos būdavo iš gimtadienių – tėvų ir senelių. Bet ką su tais pinigais daryti, visada sprenddavau. Žinau, kai žiūriu į praeitį, tėvai per daug ir ant žaislų išleidavo – toks ir pavyzdys, vartotojiškumo. Bet tik dabar tai suprantu, kad ir kaip smagu būdavo.

Iš kr tas suvokimas ateina ir per saviišsilavinimą ar laisvalaikio domėtis finansais?

Apskritai pradėjau domėtis labiau kai jau pats pradėjau uždirbti pinigus, nes tada visai kitaip žūriu. Jei išmoka ar iš tėvų, atrodo, kad iš niekur gavai tuos pinigus. Įdomesnis pavyzdys: kai dirbau kurjeriu, važinėdamas dviračiu, gaudavau pinigus už kiekvieną pristatymą. Eini kažkur į parduotuvę pirkti, tada skačiuoji, kiek pristatymų reikėtų padaryti, kad galėčiau nusipirkti. Per patirtį atėjo, kai pradėdi lyginti dalykus. Jau metai, kai pradėjau domėtis investavimu. Iš pradžių apie tai išgirdau iš draugės, paskui pradėjau žiūrėti jutubą, skaitinėti inernete – iš savęs.

Laisvalaikio tam išnaudojate įvairius kanalus?

Knygos taip pat.

Iš aplinkos bendraamžių, reziūnuojant, paskatinimas domėtis atsirado?

Turbūt, kad taip. Vienas draugas investuoja, dar kiti pažįstami žmonės. Smagu susitikus pakalbėti apie akcijas. Iš to atsirado platesnis domėjimasis.

O kas liečia pensijos kaupimą, kurią pakopą esate pasirinkę ir kodėl?

Man pereinamasis laikotarpis, buvau bedarbiu registruotas ir gavau išmoką kurį laiką. Nieko nedariau, mane atsitiktinai priskyrė, bet automatiškai gaunasi, kad antra pakopa. Daug nežinau, pradedu po truputį domėtis. Pradedu individualią veiklą, todėl dėl mokesčių ir pensijos kaupimo dar reiks pasidomėti. Bet pritrūko informacijos apie tai.

Kai gausite darbo pajamas, kurią pakopą rinktumėtės?

Viskas ką žinau, kad antrojoje ir trečioje – kiek procentų atskaičiuoja, o kuo jos daugiau skiriasi – neatsakyčiau. Jei leidžia galimybės, imčiau didesnę procentą taupymui.

Koks jūsų pasitikėjimas finansinėmis institucijomis – pasitikite bankais/kredito unijomis/draudimo bendrovėmis?

Bankais, sakyčiau pasitikiu, pats SEB banke nuo vaikystės turiu atidarytą sąskaitą. Skirstau į kelis lygius: pagrindiniai bankai – pirmo lygio, kur drąsiai galiu lakyti pinigus. Tada yra tokie labai kaip revolutas, kur laikyčiau tik dalį pinigų, naudočiau investavimui, nes neaišku iki galo kaip veikia ir nesu šimtu procentų tikras dėl saugumo. Ką daro kredito unijos, išvis nelabai žinau, Su draudimu taip pat nesu susidūręs.

Neskaitant pensijų kaupimo, iš to, kiek turit pajamų šiuo metu, ar atsidedate papildomai savarankiškai?

Bandydavau, dabar tas išsikreipė. Visą laiką bandydavau, net jei ir mažai gaudavau – dešimt ar net dvidešimt procentų išeidavo. Juos investuoju į akcijas arba perkeliu į kokią kitą sąskaitą, kad nematyčiau tų pinigų ir negalėčiau taip lengvai atsiimti – sukuriu sau tokį barjerą.

Tad taupymo forma – tai atskira banko sąskaita ir akcijos?

Jo. Net per kelias investavimo programėles. Net jei neinvestuoju, aš perkeliu pinigus ten, nes jei norėčiau išsiimti, negalėčiau to padaryti bent dvi-tris dienas.

Neturint darbo, vis tiek stengiatės atsidėti tą dešimt procentų?

Dabar jei tik išeina, stengiuosi net daugiau atsidėti, nes per karantiną poreikiai sumažėję. Bandau išlaikyti įprotį, kad turėčiau bent kelis mėnesius iš santaupų gyventi, jei neturėčiau darbo. Jei išleidžiu, pavzdžiui dviračiui, reikėjo pasimti iš santaupų, dabar stengiuosi daugiau atidėti taupymui.

Jei periodiškai atsidedate, kiek savo mėnesinių pajamų esate sutaupę kaip rezervą?

Dabar dviejų-trijų mėnesių minimalūs atlyginimai.

Jeigu augtų pajamos, kaip manote, kaip keistųsi jūsų vartojimo įpročiai – išaugus pajamoms daugiau atsidėtumėte pinigų ar leistumėte sau įsigyti kokybškesnius daiktus?

Atsidėčiau daugiau nes ir šiaip esu per laiką išsiugdęs, kad gan mažai perku ir gan retai, pavyzdžiui, rūbus – tik kartą per metus. Elektroniką, bet koku atveju perku, kai prireikia. Tai manau, kad daugiau taupyčiau.

Kiek procentų pajamų per mėnesį išleidžiate nebūtinajam vartojimui: drabužiai, baldai, namų apyvokos daiktai?

Maisto užsisakymus į namus laikičiau prabangos preke. Dešimt-dvidešimt procentų.

Turite automobilį? Kodėl?

Ne. Nelabai matau poreikio. Nes viskas arti mieste, nesiniri rūpesčių papildomų užsikrauti. Perkant senesnę automobilį, genda, tenka taisyti.

Tai susiję su finansiniais sumetimais?

Sakyčiau, kad nelabai. Kartais pagalvoju apie automobilį, kad kažkuriuo metu reikėtų, bet nėra, kad man būtų pagrindinis poreikis. Aišku, automobiliui norėtusi stabilinių pajamų, kad eant reikalui, būtų finansų ją sutvarkyti.

Turite savo nuosavą būstą? Planuojate įsigyti?

Neturiu. Negalėčiau šiuo metu turėti paskolos, nes kurį laiką buvau su bedarbio statusu. Jeigu būtų galimybė, taip. Apie tai svarstau – įvairius variantus, kad per giminaičius, bet mokant pačiam, nes pinigų visda turėjau nuomai.

Kodėl renkatės įsigyti būstą su paskola, nei būsto nuomai priorietą teikiate?

Mano požiūris anksčiau buvo, kad XXI amžiuje neverta turėti NT, bet paskui, kai pradėjau domėtis investavimo temomis, NT yra viena geriausių investicijų vis dar. Bes jo kaina vis dar kyla greičiu nei pati infliacija. Perkant bet koku atveju išeinama į plusą. Todėl logiškiau turėti. Tuos pinigus, kai perki, investuoji į paskolą, paskui dar gauni iš pardavimo. O nuomai atiduodi ir viskas.

Jeigu pirktumėte, kokiame rajone, kokie būtų reikalavimai?

Reiktų aukso vidurio ieškoti, dabar daug apie tai svastyta buvo. Norisi išspausti kuo geriau už prieinamą kainą – pora kilometrų nuo centro, kad būtų galma pasiekti centrą dviračiu ar pėstute.

Šiuo metu turite kreditų ar paskolų?

Vienintelė paskola buvo, kai pora mėnesių buvau įstojęs į mokamus mokslus, bet mečiau po kelių mėnesių, nes nepatiko – gal tris ar keturis šitus eurų pasiėmiau. Kažkada norėčiau išsimokėti, bet gal vėliau.

Nesate naudojęs greitųjų kreditų paslaugomis?

Ne, nesu niekada per daug domėjęsis. Kiek žinau, didesnės palūkanos, tai bet koku atveju nepasimoka – ieškočiau kito būdo, pasiskolinti iš šeimos ar pažįstamų, bet kol kas nebuvo tokio poreikio.

Kaip manote ar pensijos, kurią išmokės valstybė, užteks senatvėje pragyventi? Iš ko gyvensite ir palaikysite savo vartojimo lygį?

Su sveikata turi problemų, todėl nelabai galiu dirbti ką planavau. Visada turėjau mintyje verslą kurti, būti enterpreneriu ir iš to gyvenčiau – savo akcijų, investicijų. Apie pensiją tik iš valstybės, negalvoju, nes gan maža ta suma. Dar jaunas esu, visaip gali pasisukti.

Tai pasitelktumėte rizikingiausias priemones, akcijas?

Stengsiuosi diversifikuoti. Esu per jutubą girdėjęs, kad penkiasdešimt procentų deda į nekilnojamąjį turtą, trisdešimt į akcijas, penkiolika-dvidešimt – grynais.

Respondentas I-3

27 m. (gimė 1995 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Esu baigusi komunikacijos bakalaurą.

Jūsų studijų metais, mokykloje esate turėjusi pamokas arba kokį kursą, kuris susijęs su finansais/ekonomika?

Taip, mokykloje turėjau ekonomiką ir universitete irgi turėjau ekonomiką.

Kaip tas atrodė mokykloje – vienerių metų kursas?

Buvo pasirenkamas dalykas, dvejų metų.

Kodėl pasirinkote šį dalyką mokytis mokykloje?

Tuo metu dar nebuvo visai apsisprendusi, kokią kryptį pasirinkti studijų, tai ta sritis irgi buvo tiesiog įdomi, kad daugiau žinoti.

Jūsų namie, šeimoje, kai augote, buvo kalbama apie finansų valdymą, taupymą?

Augant buvo šiek tiek kalbama apie taupymą ir taupiau augdama.

Kaip manote, tie kursai mokykloje, universitete, prisidėjo prie asmeninio finansų valdymo, raštingumo?

Manau, kad gal nelabai. Nes jie buvo labiau bendresni, susiję su valstybiniais procesais, kurie liečia ekonomiką, bet nebuvo labai orientuoti į asmeninį taupymą.

Kaip pati šiuo metu suvokiate taupymą, racionalų elgesį su savo finansais?

Manau, kad būtent svarbu suprasti tai, kiek turi finansų ir kiek kam gali skirti – tam tikromis dalimis reikia išsiskirstyti finansus, kad būtų paprasčiau juos valdyti. Tas toks tipinis modelis – atsidėti dalį svarbiausiems dalykams kaip nuoma ir maistas, ir tada yra pramogos, tam tikra dalis taupymui.

Procentine išraiška nuo savo mėnesio pajamų, kiek atsidedate taupymui?

Stengiuosi atsidėti apie dvidešimt-trisdešimt procentų.

O tas atsidėjimas, yra mėnesinis įprotis ar pertraukiamas?

Taip, mėnesinis.

Esate skaičiavusi, kiek maždaug pinigų išleidžiate nebūtiniesiems poreikiams patenkinti, kaip namų apyvokos reikmenys, prabangos prekės, pramogos?

Tos išlaidos kas mėnesį kintančios, nes ne visada reikia rūbų ir namų apyvokos dalykų. Kas liečia rūbus, skaičiuojasi tarp tų išlaidų, kurios labiau skirtos pramogoms, nebūtinosioms.

Formalus ugdymas, sakote, neprisidėjo prie suvokimo apie finansų valdymą, tai iš kur tas šiandieninis suvokimas, iš kur semiatės žinių?

Tiesiog domėjausi apie taupymą pati, skaičiau kažkokius šaltinius. Tas supratimas ne visada kažkuo paremtas, bet labiau iš tokios informacijos, kurią pavyk rasti.

Kokiuose šaltiniuose tą informaciją randate, skaitote periodiškai?

Negalėčiau įvardinti, kad periodiškai skaitau. Bet tai būtų straipsniai, keletą podcastų klausiusi, kurie nebuvo tiesiogiai susiję su taupymu, bet sukosi aplink tą.

Kas liečia pensijų pakopas. Kurią iš jų esate pasirinkusi ir kodėl?

Nelabai daug žinau apie tas pakopas. Papildomo kaupimo nesu pasirinkusi.

Tuomet esate atsisakiusi/sustabdžiusi?

Tuo metu dirbau su individualia veikla ir atsisakiau.

Kodėl priėmėte tokį sprendimą, nežinojimas ar racionalus sprendimas?

Tuo metu neskyriau laiko labiau pasigilinti ir neturėjau pakankamai žinių, kad priimčiau sprendimą kaupti pensiją.

Sakote, kad taupote. Kokia forma taupote, kaip kaupiate?

Turiu tiesiog antrą sąskaitą, į kurią kas mėnesį tam tikrą pinigų dalį persivedu.

O kitų priemonių neišnaudojate, kaip akcijų pirkimas, indėliai, investicinis draudimas?

Kol kas ne. Galvojau apie tai, bet reikia skirti laiko ir labiau tuo pasidomėti.

Taigi sąskaitoje kaupiate tik dėl to, kad trūksta žinių apie kitus būdus? Jei būtų žinių, pasinaudotumėte jomis?

Trūksta žinių ir neatrandu laiko prisėsti pasidomėti. Manau, kad taip, pasinaudočiau.

Pasitikite finansų institucijomis Lietuvoje: bankais, kredito unijomis draudimais?

Iš esmės, kiek esu susidūrusi taip, pasitikiu. Bet esu susidūrusi tik su bankais.

Kas kelia tą pasitikėjimo jausmą?

Tikriausiai, pasitikėjimo jausmą kelia tai, kad nėra pasitaikę atvejų, kad nepasitikėjimas kiltų. Kas susiję su mano ar kitų žmonių finansais.

Turite/esate turėjusi lizingų, kreditų, paslaugų, greitujų kreditų?

Ne, nesu.

Ką manote apie nuosavo būsto, kitokio NT pirkimą?

NT yra gana nebloga investicija, tačiau dar šiuo metu apie nuosavą būstą nesvarstau.

Jeigu būtų galimybė, svarstytumėte įsigyti nuosavą būstą vietoj to, kad nuomotumėtės?

Galbūt. Neturiu tikslios priežasties, kodėl nesvarstau apie būstą. Atrodo, kad dar kol kas nereikia tokio įsipareigojimo.

Nesinori turėti įsipareigojimų finansinėms institucijoms?

Kol kas, taip. Paskolų gal labiau nesinori.

Pirktumėte tik tada, kai turėtumėte daug/pakankamai sutaupę?

Nežinau, man tiesiog nėra nei to nepasitikėjimo banku. Neturiu noro prisirišti ne būtent finansiškai... negaliu to tiksliai įvardinti.

Šiuo metu ta suma, kurią esate sutaupiusi, kelių mėnesių jūsų pajamas ji sudaro?

Sudaro kokių penkių mėnesių.

Esate įsigjusi automobilį? Kodėl?

Ne, neturiu vairavimo teisių.

Jei turėtumėte, įsigytumėte? Koks tai būtų automobilis?

Greičiau taip. Bet nieko nesuprantu apie automobilius, tai nežinau.

Kaip manote, augant pajamoms ateityje, jūs varotumėte prabangesnes prekes, nuomotumėtės geresnį būstą ar liktumėte prie tų pačių sąlygų ir atsidėtumėte daugiau taupymui?

Manau, kad poreikiai augtų laipsniškai truputėlį.

Koks jūsų pagrindinis taupymo tikslas dabar?

Iš esmės, konkretaus tikslo neturiu. Bet taupymas tikriausiai prideda saugumo, ypač šių metų kontekste.

Tai kad būtų buferis jūsų finansiniam stabilumui?

Iš esmės, taip.

Kaip įsivaizduojate, kas manote užtikrins jūsų pajamas pensijniame amžiuje?

Manau, kad per pora ateinančių metų apsvarstysiu taupymo pensijai galimybę ir galbūt pradėsiu kaupti pensijai. Nepasikliausiu vien tik valstybine.

Kuri perspektyva atrodo patrauklesnė? Varoti daugiau dabar ir mažiau pensijoje ar tolygiai?

Kodėl?

Galbūt, pirmasis variantas. Sudėtinga planuoti toli į priekį labai ilgoje perspektyvoje.

Respondentas I-4

29 m. (1992 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Aukštasis universitetinis, teisės magistras.

Darbas kaip nors susijęs su finansais/ekonomika?

Ne.

Savo studijų metais, mokykloje esate turėjęs su finansais susijusį kursą/dalyką?

Jo, mokykloje dvyliktoje klasėje buvo ekonomikos kursas, toks basics. Ir paskui gavome net diplomus, kad išklausėme, tai turėjau pagrindą mokykloje. Ir paskui buvo universitete, pirmame kurse - labai tokie pradmenys, kur žinojau jau dvyliktoje klasėje.

Tie kursai kaip nors prisdėjo prie finansinio raštingumo, suvokimo kaip elgtis su asmeniniais finansais?

Gal jis tiesiogiai ne, bet kadangi apleidai žinai, kas yra finansai, ekonomika, mikro/makro, kaip ji vysta. Paskui tiesiog supranti, kaip ekonominiai dalykai vyksta, tada padeda. Jei neturėtum ekonominių pagrindų, nesuprastum, kas vyksta. Kažkiek prisidėjo, bet nedaug.

Kaip suvokiate finansinį racionalumą šiuo metu, taupymą? Koks yra protingas elgesys su savo finansais?

Taupymas, mano supratimu, yra tiesiog kai gauni pajamas ir kažkokį procentą atidedi kažkur. Racionalumas yra, kad ne viską išleidi mėnesio gale, kažkiek atidedi juodai dienai, investuoji kažkiek ir nekaupi pinigų. Pats blogiausias dalykas - kaupimas. Dalį leidi sau pramogoms, kad nesijaustum kažkaip įkalintas, o kitą pusę investuoji, o ne laikai kažkur kišenėje. Investavimas gali būti įvairus: į butą, akcijas, fondus ir panašiai.

Gal galima plačiau: kokius įrankius, priemones šiuo metu išnaudojate taupymui?

Kadangi planuojame pirkti didesnę butą, ten pinigai eina, bet gretutiniškai jie eina į trečią pakopą. Tam tikras procentas eina į akcijų fondus.

Pagal ką pasirenkate fondus, pats investuojate ar naudojate bendrovių paslaugomis?

Pats maždaug renkuosi, pasižiūriu sritį, kurią pats geriausiai suprantu ir į ją investuoju. Aišku, atsižvelgiu į tų akcijų ar fondų riziką. Yra sugrupuota rizika: nuo vieno iki septynių lygių. Pats pasirenki pagal toleravimą tų rizikų. Aš daugiau toleruoju, tai renkuosi tarp penkių-septynių. Bet stengiuosi rinktis produktą, kurį pats supranti, nebijai ir matai persektyvą, kad gali kristi/augti ir panašiai.

Domitės laisvalaikiu būtent finansų valdymu, investicijomis, klausote specifines paskaitas, skaitote literatūrą, kitas medijas?

Stengiuosi pasidomėti bent kartą per savaitę. Pagrinde, domiuosi internetu, nes ten pilna informacijos. Ir tiesiog nuo mažens apie investavimą visi kalbėjo, bent jau mano aplinkoje, kad pinigai negali būti užšaldyti. Ir po truputį pradėjau skaityti, domėtis. Kai esi studentas, tų pinigų neturi, neleidži niekur. Dabar, kai atlyginimas normalesnis, tą dalį pinigų ir nukreipiu. Bet pats domėjimasis – internetas ir iš savęs. Nebuvo taip, kad pamačiau paskaitą ir nusprendžiau.

Sakydamas, kad iš aplinkos, turite galvoje savo šeimą ar draugus, bendraamžių aplinką?

Ir šeima, ir draugai.

Šeimoje buvo kalbama apie taupymą, finansų valdymą?

Sakykime, mama buvo ta, kuri pasakė ir suformavo mentalitetą: sakydavo, imk: penki eurai tau pavalgyti. Tu gali pavalgti arba taupyti. Nuo to ir prasidėjo investicija: gali dabar viską pavalgyti, gali pasitaupyti, pagalvoti, kur tuos pinigus padėsi, nes gal tau telefono reikia. Net ne tai, kad sakydavo, jog reikia taupyti. Sako: penki eurai, ką susitauapai, kas iš to išeina, tą ir turi. Auklėjimas labiausiai prisidėjo.

Paminėjote trečią pensijų pakopą. Kodėl pasirinkote būtent ją?

Aš ir antroje kaupiu, papildomai ir trečią turiu. Vien tik dėl to, kad valstybė gražina apie dvidešimt procentų nuo sumos. Investuojant normali gražą, jei nelabai rizikingas fondas, yra nuo penkių iki aštuonių procentų, skaitosi jau gerai. Nesvarbu čia, kaip tau sekasi, valstybė tau vis tiek gražina, tai tiesiog apsimoka iš investicinės pusės. Gauni dvidešimt procentų, kuriuos dar gali bet kur įdėti. Dėl lengvatos, jos nebūtų tai ir neinvestuočiau į trečią pakopą.

Kiek procentų nuo savo mėnesio pajamų taupymui skiriate ir ar tai darote reguliariai?

Jo, reguliariai kas mėnesį. Ir nuo penkiolikos iki dvidešimt procentų.

Ir tuomet diversifikuojate?

Taip.

Taigi, ruošiatės pirkti būstą. Kodėl nusprendėte pirkti savo būstą o ne, pavyzdžiui, nuomotis?

Dėl to, kad turėti savo ir mokėti bankui yra daug pigiau nei nuomotis ir kažkam mokėti.

Pigiau turite galvoje perkant grynaisiais ar su paskola?

Ūkiškai kalbant, jei nori išsinuomoti dviejų kambarių butą, jei naujas, mokėsi keturis šimtus ir daugiau. Jeigu paimsi iš banko paskolą, ekvivalentiškai, ką nori išsinuomoti, mokėsi du šimtus penkiasdešimt. Paprastas skaičiavimas.

Jeigu turėtumėte galimybę, įsigytumėte antrą NT vienetą?

Jeigu galėčiau, nežinau. Manau, yra ir geresnių investicijų. Butas apsimoka, bet negreit atsiperka. Iš tos pusės, galvočiau, kur kitur tuos pinigus padėti.

Ar turite automobilį ir kodėl priėmėte tokį sprendimą?

Nes patogumo dėlei. Šiai dienai, daug patogiau ir galiu sau leisi.

O esate grynaisiais ar su lizingu įsigijęs?

Iš savo lėšų iškart.

Galite atsakyti, kiek maždaug per mėnesį išleidžiate nebūtinajam vartojimui: drabužiai, pramogos, prabangos prekės, namų apyvokos reikmenys?

Buvo poreikis didesnis ne karantino metu, dabar yra mažesnis. Iki karantino visokioms kelionėms ir rūbams, per mėnesį sunku pasakyti, bet nedaug: kokie būtų dvidešimt procentų atlyginimo.

Kaip keistųsi jūsų finansinė elgsena, jei atlyginimas ar kitokios pajamos augtų: daugiau taupytumėte, gerintumėte buitį/daugiau vartotumėte?

Man kaip buvo: sakykim uždirbau iki tūkstančio ir tada pradėjau uždirbti smarkiai virš tūkstančio – gavosi taip, kad natūraliai brangesius daiktus perki, mažiau žiūri į kainą. Stengčiausi ir daugiau atsidėti, ir tikrai netaupyti ant šmutkių. Ir ten, ir ten tuos pinigus skirčiau.

Esate turėjęs vartojimo paskolų, greitųjų kreditų?

Ne, niekada gyvenime.

Kaip manote, iš kokių pajamų gyvensite pensijiniame amžiuje?

Mano tikslas ir yra iš investicijų. Orientuojosi į dvidešimtpenkerių-trisdešimties metų laikotarpį. Tikuosi ne iš valstybės pensijos, o iš tų fondų gyventi, kur dabar vargstu ir kaupiu.

Suprantu, kad teikiate prioritetą ilgalaikiam taupymui, kad visą gyvenimą išlaikytumėte tolygų vartojimą?

Taip. Ir dabar savęs neribuju, nėra taip, kad visus pinigus kažkur dedu ir sėdžiu užsidaręs. Bet dvidešimt procentų skiriu taupymui, apie trisdešimt maistui, dar kažkam, dvidešimt pramogoms ir dar atlieka. Gyvenu dabar, gyvensiu kai būsiu senas. Bet kai senesnis būsiu, sumažės pajamų, atsiras fondų pinigai ir taip išlaikysiu vienodą liniją.

Respondentas I-5

26 m. (gimė 1995 m.)

Koks formalus jūsų išsilavinimas?

Bakalauro technologiniai mokslai, šiuo metu toje pačioje srityje studijuoju magistrą.

Jūsų darbas kaip nors susijęs su finansais?

Nėra susijęs.

Per savo mokymosi laikotarpį mokykloje, universitete esate turėjęs su finansų/ekonomikos tematika susijusių kursų?

Esu mokykloje turėjęs gana stiprią ekonomikos pamoką, net turiu diplomą. Dabar nelabai galėčiau pasakyti koks tai, bet pas mus buvo sustiprintas tas dalykas. Universitete taip pat buvo ekonomikos kursas, bet jis labai trumpas ir, sakyčiau, labai silpnas.

Kokios trukmės buvo mokykloje kursai?

Dvejus metus.

Tie formalus ugdymo būdu įgauti įgūdžiai/žinios kaip nors prisidėjo prei jūsų suvokimo apie asmeninių finansų valdymą?

Faktas, kad kažkiek prisidėjo. Gal dėl savo amžiaus ir kitų dalykų ne tiek glinausi į tai, ką dėstė. Bet kažkas išliko galvoje.

Jūsų šeimoje buvo kalbama apie taupymą, diegiamos finansinės elgsenos vertybės?

Labai paviršutiniškai, nebuvo tokių konkrečių kalbų su tėvais.

Laisvalaikiu domitės kokiais būdais, kanalais apie tą patį finansinį raštingumą ar konkrečiomis finansų temomis, rinkomis?

Mano draugų rate nemažai žmonių kurie turi išsilavinimą ir dirba finansų sektoriuose, nori nenori tenka išgirsti, kai jie kalba ir tenka klausytis – tuos dalykus, naujausius trendus. Be kad asmeniškai domėčiausi, skirčiau savo laiką domėjimuisi tuo, taip nėra. Tik kiek tenka išgirsti.

Kaip pats svokiate taupymą, kas jums tai yra? Kaip finansinį racionalumą suprantate?

Taupymą suprantu kaip žmogaus indėlį į savo asmeninį finansinį saugumą, kad sugebi ne tik iš algos pragyventi ar iš kitų dalykų, bet taip pat susikurti savo turtą, iš kurio ateity galbūt net galėtum gyventi.

Įsivaizduojate, kiek procentų nuo savo mėnesio pajamų atsidedate taupymui ar tai darote reguliariai?

Nėra taip, kad tikslingai atsidėčiau sumą ar procentą nuo savo algos taupymui, bet taip gaunasi, kad bent trisdešimt procentų algos kiekvieną mėnesį atsidedu. Bet tai priklauso nuo įvairių faktorių. Jei tą mėnesį nutinka sveikatos bėdos ar kiti dalykai, tenka išsileisti, ką padarysi. Bet nėra, kad užfiksuočiau kažkokį konkretų procentą. Bet nesu išlaidus žmogus ir skaičiuoju.

Nebūna mėnesių, kai nepavyktų atsidėti?

Ne, kiekvieną mėnesį bent dvidešimt procentų tai tikrai.

Kokiais būdais taupote tuos atidėtus pinigus, turite gal konkretų tikslą?

Taupau banko sąskaitoje. Tikslas – nekilnojamas turtas, kurį ketinu įsigyti. Noriu pilnai apsimokėti viską, kad nereiktų išorinės pagalbos. Aišku, banko pagalbos išvengti nepavyks, bet kad nereiktų prašyti tėvų ir panašiai.

Kurioje pensijų pakopoje esate?

Nepriklausau. Esu atsisakęs.

Likote prie bazinės valstybinės Sodros pensijos, kodėl?

Buvau kiek jaunesnis, kai rinkausi. Mano tėvas yra finansininkas. Jis daug man neaiškino, bet sugebėjo įtikinti ir aš atsisakiau, tuo metu man tai nebuvo labai svarbus dalykas, per daug nesukau galvos.

Bet tai dėl paskaičiavimų ar dėl pasitikėjimo/politinių motyvų?

Ir toke, ir tokie. Ta prasme, nauda ne tokia didelė kaip gali pasirodyti ir su pasitikėjimo dalykais, kad tai nėra labai jau stabilus dalykas.

Ar tai yra apie pasitikėjimą bankais kaip finansinėmis institucijomis ar nepasitikėjimu valdžia. Pats pasitikite finansinėmis institucijomis Lietuvoje?

Yra didieji žaidėjai, kuriais aš asmeniškai pasitikiu, neteko susidurti su problemomis. Bet visi smulkesni žaidėjai, kurie atsiranda ir greit galbūt dings, man daug pasitikėjimo nekelia. Gal lengvai ir pavyko mane atgrasyti nuo to ir nepamačiau tiek daug naudos, kad imčiausi kaupti pinigų ten.

Sakote, kad planuojate įsigyti būstą. Kodėl priėmėte tokį sprendimą, o ne laikyti pinigų ateičiai ir ne nuomotis būstą?

Dėl to, kad, mano manymu, yra protingiau nusipirkti būstą, jei yra galimybė tam. Laikyti pinigus ir kaupti, jie dėl infliacijos tiesiog nuvertės. Ateityje su pinigais, kuriuos sukaupsiu, negalėčiau įsigyti tokio turto, kurį galiu įsigyti šiandien.

Jei reikėtų pasvarstyti apie ateitį, planuotumėt įsigyti daugiau NT?

Tikrai taip. Tai viena iš investicijos formų. Jei dabar mano perkamas būstas yra mažos kvadratūros, bet geroje lokacijoje, geriau ateityje tą būstą išnuomosiu ir įsigysiu didesnę, labiau pitaikytą gyventi su šeima.

Nesvarstote apie kitas taupymo, pinigų įdarbinimo alternatyvas?

Yra pasvarstymų tokių, bet nesu labai finansiškai raštingas ir daug nesidomėjau ta sritimi, tad man kelia šiek tiek baimę. Reikėtų labiau pasigilinti. Galvoju apie tokias galimybes, bet nėra kad šiai dienai imčiausi aktyvių veiksmų ir investuočiau.

Ar šiuo metu turite kažkokių paskolų, lizingų?

Nieko neturiu.

Esate naudojęs tokiomis paslaugomis, esate naudojęs greitųjų kreditų paslaugomis?

Niekada, stengiuosi vengti tokių dalykų.

Turite nuosavą automobilį? Koku būdu įsigijote?

Taip, turiu. Grynaisais, iškart.

Kiek jūsų mėnesio pajamų vertas automobilis?

Kažur trijų atlyginimų, gal mažiau šiai dienai.

Kiek jūsų mėnesinių pajamų sudaro dabartinės santaupos?

Virš dešimt.

Kiek procentų savo pajamų išleidžiate nebūtinajam vartojimui: pramogoms, namų reikmenims, drabužiams?

Labai skiriasi žiemos laikotarpis ir vasaros. Vasarą gali sudaryti apie trisdešimt procentų tuos keturis mėnesius. Žiemą – penkiolika-dvidešimt procentų.

Jeigu pradėtumėte gauti aukštesnes pajamas, išaugtų jūsų vartojimas ar liktumėte prie tos pačios situacijos ir daugiau atsidėtumėte taupymui?

Turbūt, kažkiek išaugtų dėl maisto pirkimo, jau dabar stengiuosi neaupyti geresniems produktams. Dėl daiktų, rūbų, greičiausiai, niekas nesikeistų, nesu linkęs į tokius dalykus. Faktas, kad didėtų išleidimo procentas, nes atsirastų daugiau laisvų pinigų, fantazijos jiems yra: pramogoms, hobiams, atsinaujinti tam tikrus daiktus. Dėl būsto pirkimo, kadangi, man nuomotis nereikia šiuo metu, nelabai ką galiu pakomentuoti. Galbūt išaugusios pajamos, būtų pakeitę mano sprendimą pirkti ne tokio mažo ploto būtą, būčiau pasirinkęs šiek tiek didesnę.

Kam teikiate prioritetą: aukštesniam vartojimui jaunesniame ir vidutiniame amžiuje, sumažinant išlaidas senatvėje? Ar visą gyvenimą išlaikyti tolygų vartojimą?

Vis tiek norėčiau tolygiai, bet įsivaizduoju, kad jaunesniame amžiuje daugiau norų yra. Senatvėje pramogų procentas nueis sveikatos dalykams. Todėl stengiuosi dabar tokius dalykus padaryti ir jiems daugiau pinigų skirti, nes ateityje nežinau ar bus galimybė.

Pagal dabartinius skaičiavimus, valstybinė pensija galimai nebus pakankama jūsų poreikiams. Iš kokių pajamų, manote, gyvensite senatvėje?

Geras klausimas, prigavote. Galbūt, NT, nuomos pinigai. Gal bus ne vienas nuomojamas butas, gal keli – manau, Vilniuje tokie dalykai turės poreikį. Toliau negalvoju tiek stipriai apie tai, kad galėčiau dabar atsakyti. Mano finansinio raštingumo lygis nėra pats aukščiausias.

Nejaučiate poreikio tą lygį pakelti?

Norisi daugiau į tai įžengti, daugiau suprasti, nes tai tikrai padėtų. Bet negaliu atsakyti, ar dėl laiko trūkumo, ar dėl kitų šalutinių dalykų, kurie labiau domina, aš to nedarau.

Respondentas II-1

Amžius: 41 m. (gimė 1981 m.)

Koks jūsų išsilavinimas, jis susijęs su finansais ekonomika?

Susiję, esu baigusi viešąjį administravimą, bet teko dirbti draudime. Darbas buvo susijęs su būsto paskolomis.

Kai studijavote mokykloje, turėjote kursą, susijusį su finansiniu raštingumu?

Buvo kolegijoje ekonomikos paskaitos, taip pat universitete – verslo vadyba. Mokykloje – ne. Mokyklą baigiau 1999 m.

Kas liečia dabartinį darbą, jūsų laisvalaikį, ar domitės papildomai finansų temomis, ekonomikos temomis, skaitote specialią literatūrą, lankėte konsultacijas?

Kad labai tai ne, bet visą laiką stengiuosi sekti naujienas. Man aktualu būsto klausimai, tad stebiu rinką. Tiek, kiek leidžia laisvas laikas, kad neatsilikčiau nuo aktualijų, nes planuoju įsigyti butą.

Bet tai nėra mokslinė literatūra, profesionalios konsultacijos?

Labai retai, bet kartais perku žurnalus ekonomikos temomis. Bet daugiau žiniasklaidoje skaitau, kas prieinama paprastam vartotojui. Specializuotos literatūros mažiau, bet susidūrusi paskaitose, nes turiu draugų, kurie dirba tose sferose.

Kaip jūs pati suprantate finansinį racionalumą, racionalų elgesį su savo pajamomis?

Tai tas pats taupymas – man su tuo siejasi, kad nešvaistyti pinigų. O jei yra papildomų lėšų, investuoti kažkur protingai.

Jūsų šemoje buvo kalbama finansų, taupymo temomis?

Visada. Gal nebuvo labai racionalumo, labiau patyriau per pačią patirtį – mačiau neprotingus tėvų finansinius sprendimus. Neteisingi sprendimai parodė, kaip pačiai reikėtų elgtis.

Kokie jūsų manymu buvo tie neprotingi finansiniai sprendimai?

Su indėliais buvo tais laikais, kažkas tokio, kad galėjo pasielgti protingiau... Tuo metu buvau paauglė, iš vėlesnų kalbų supratau, kad kažkur paskubėjo...Suprantu, kad tuo metu trūko žinų ir ekonominio raštingumo.

O kaip manote, kas labiausiai prisidėjo prie jūsų ekonominio raštingumo – paskaitos aukštajame moksle ar kiti dalykai. Kas turi daugiausia įtakos kasdien priimant sprendimus?

Aišku, kad pagrindą suformavo universitetas, bet ir iš kasdienybės patirčių, nesėkmių.

Kaip taupote šiuo metu? Taupymas nuoseklus?

Nėra kad labai leistų pajamos atsidėti, bet visada stengiuos, jei pavyksta atsidėti nu algos ateičiai, kad būtų tai juodai dienai.

Kiek procentų nuo pajamų atsidedate?

Dabar nedaug – gal dešimt procentų.

Kiek mėnesių per metus pavyksta atsidėti kažkokią pajamų dalį?

Sunku dabar pasakyti. Visada pagalvoju, kad jei netekčiau darbo, kad santaupų būtų bent pusmečiui išgyventi, kol susirasiu naują darbą.

Kelių mėnesių pajamas šiuo metu esate sutaupiusi?

Dabar tai gal tik vieno mėnesio tiktai. Nes buvau netekusi darbo, kol vėl pradėjau, skyrybos...

Iki darbo netekimo, buvote sukaupusi didesnę rezervą?

Taip buvau.

Užsiminėte apie nuosavą būstą, kodėl norite įsigyti nuosavą ir manote, kad tai geriau nei nuomotis?

Susiję su tuo, kad turiu dukrą ir noriu jai užtikrinti ateitį, kai jau esi ne vienas, požiūris pasikeičia.

Kaip planojate įsigyti – su būsto paskola, kokį būstą?

Planuočiau Vilniaus mieste, jei išeitų vieno-dviejų kambarių butą. Tektų imti paskolą, nes neužtektų savo santaupų. Turiu planų parduoti šeimos žemes, bet nežinau ar pavyks.

Kodėl savo vaikui norite užtikrintumą suteikti būstu, ne akcijų, grynųjų pinigų forma?

Man atrodo, kad tai būtų protinga investicija į NT. Nes keistųsi kažkas rinkoje, ji galėtų irgi parduoti butą ir gal net iš to laimėti, nusipirkti didesnę butą ateityje.

Pati išnaudojate kitas finansines priemones? Akcijos, indėliai, auksas?

Ne.

Kraupiate grynaisiais, banko sąskaitoje?

Banko sąskaitoje.

Turite automobilį?

Dabar ne.

Kodėl nusprendėte neturėti?

Dabar laikinai be automobilio gerai. Bet planuoju greitai laiku turėti. Tačiau ne lizingu ir ne vartojama paskola įsigyti.

Esate turėjusi greitųjų kreditų/vartojimo paskolų?

Turiu tik banko kreditinę kortelę.

Esate paskaičiavusi, kiek procentų nuo atlyginimo išleidžiate nebūtinajam vartojimui, kaip pramogos, drabužiai, namų apyvokos reikmenys, kelionės?

Kai karantinas, lengviau atsidėti, nes mažiau išleidžiu. Iki karantino išleisdavau dvidešimt-trisdešimt procentų.

Jeigu jūsų pajamos augtų, visą tą finansų pokytį skirtumėte taupymui ar gerintumėte buitį, pirtumėte geresnes prekes?

Nemanau, kad pulčiau gerinti buitį, bet atsidėčiau daugiau, kad išpildyčiau svajonę dėl nekilnojamojo turto. Žiūrint kiek pajamos pakiltų, jei ženkliai, galvočiau ir apie investicijas, kur dar padėti pinigais.

Iš principo, pasitikite bankais Lietuvoje, kitomis finansinėmis institucijomis?

Nepasakyčiau, kad labai pasitikiu unijomis ir vartojimo kreditais, nes ten labai didelės palūkanos. Bet bankai didieji kol kas man nekelia nepasitikėjimo, juolab, kad pati dirbusi. Pakankamai lanksčiai jie į viską žiūri, net susidūrus su sunkumais – taiko mokėjimų atidėjimus ir t.t. Nėra taip, kad nepalieka alternatyvų.

Kas liečia pensiją, esate pasirinkusi kažkurią iš pakopų ar likote prie valstybinės pensijos?

Kai tik pradėjau dirbti, mane permetė į antrą automatiškai. Kiek žinau, dabar negali taip pakeisi, bet seku situaciją ir žiūrėsiu, kokias sąlygas siūlo.

Ar pensijoje užteks jums valstybės ir papildomai Sodroje sukauptos pensijos, kad pragyventumėte oriai?

Nežinau ir bijau galvoti, bet tikiuosi geriausio.

Turite savo strategiją, iš ko gyvensite?

Nežinau, neįsivaizduoju, negaliu atsakyti – negalvoju apie tai.

O įsivaizduojate, kad jauname amžiuje daugia vartosit ir pensijoje savo poreikius susimažinsite ar norėtumėte, kad ir pensijoje vartojimas išliktų tolygus, kad galėtumėte sau leisi tiek pat?

Norėčiau orios pensijos, bet dabar vartoti daugiau. Gal taip filosofiškai pažiūrėjus, nežinai, kokio amžiaus sulauksi ir kaip bus.

Respondentas II-2

35 m. (gimė 1986 m.)

Per savo studijų laikotarpį, mokslo metus mokykloje turėjote kursą pamoką, susijusį su finansiniu raštingumu ar ekonomika?

Universitete pirmame kurse buvo toks dalykas kaip ekonomika, bet tikrai teorinė ir ne apie finansinį raštingumą. Mikro/makro, bet labai abstrakčiai. Tos žinios ne pridėjo jokios vertės ateity tvarkantis su asmeniniais finansais.

Kelintais metais baigėte mokyklą, mokslo metais turėjo pasirenkamujų ekonomikos dalykų?

2005 baigiau. Bent jau mano mokykloje nebuvo.

Šiuo metu Jūsų darbas kaip nors susijęs su finansais, pinigais, ekonomika?

Dirbu ES finansuojamame projekte, bet pati nesu tiesiogiai susijusi su finansų valdymu.

Kas jums yra racionalus elgesys su asmeniniais finansais?

Nejaučiu, kad labai racionaliai elgčiausi su finansais. Labai emociškai su jais elgiuosi. Racionalus, įsivaiduoju, tobulas pagal vadovėlį: atsidedi taupymui, visur investuoji, kaupi, turi įvairius draudimus.

Jūsų gyvenime kas yra taupymas, ar taupote?

Tam tikrais laikotarpiais, kai neturiu asmeninių projektų, stengiuosi taupyti. Bet mano taupymas nėra vadovėlinis ir nėra pavyzdinis ir tai pati suprantu. Bet neturiu didelės motyvacijos ar susidomėjimo ar neturiu laiko ir randu begales priežasčių, kodėl nepasidomėti kažkuriais dalykais. Nuo algos atsidedu, turiu indėlį, kartais į jį įdedu, kartais į kitą sąskaitą pervedu tam tikrų pinigų, bet neinvestuoju, neturiu draudimų.

As atsidėjimas reguliarus priklausomai nuo mėnesio, ne? Kiek?

Stengiuosi reguliariai. Apie dešimt procentų.

Laiko grynaisiais, banko sąskaitje ar indėlyje? Kaip skirstote savo santaupas?

Į indėlį dažniausiai vedu mažesnę sumą nei į sąskaitą, nes iš indėlio sudėtingiau išimti pinigus, jei prireiktų. Labai priklauso nuo mėnesio planuojamų pirkinių.

Žinote, koks indėlio prieaugis procentine dalimi, ką iš jo uždirbate?

Labai mažas, iš tikrųjų – sąžiningai, man paprasčiau pervesti į indėlį pinigus, nes žinau, kad negalėsiu jų paimti ir išleisti kokiam nors pirkiniui. Tai savisauga. Į procentus net nežiūrėjau, bet ten labai mažai kažkas keičiasi sumoje per metus. Tai labiau savęs blokavimui.

Tai atskiroje sąskaitoje laikomi pinigai dažnai išleidžiami?

Taip, kaip aš bandžiau kartą banke paaiškinti, ką darau su finansais, konsultantė labai ilgai mąstė. Taip, turiu kitame banke kitą sąskaitą, prie kurios aš neturiu net banko kortelės. Ten laikau pinigus, kad jei net norėčiau parduotuvėje nusipirkti, irgi negalėčiau. Tik taip save galiu apsaugoti.

Esate paskaičiavusi, kiek savo mėnesio pajamų eate sutaupiusi kaip rezervą?

Niekada neskaičiavau, nesidomėjau.

Galėumėte bent pusmetį pragyventi iš tų pajamų?

Pusmetį galėčiau. Norėčiau kažkada tiek sutaupyti, kad turėčiau rezervo pragyventi ir metus.

Patikslinkite, nesidomite papildomai finansų valdymu?

Buvau keliuose mokymuose, pati nuėjau į finansinio raštingumo mokymus, skirtus būsto paskolai ir apie asmennį finansų raštingumą - investicijas, draudimus, pensijos pakopas. Sąžiningai peržiūrėjau tuos mokymus, bet ateityje, turėdama laiko, mielai nusisamdyčiau konsultantą: kur turėtų būti tie srautai, kur turėtų būti. Ta tematika manęs nėra kabinanti, kaip jie (pinigai) turi judėti...

Laisvalaikiui specialios literatūros neskaitote?

Neskaitau, nors esu paprašius, draugai yra atsiuntę pora straipsnių, bet daryčiau išvadą, kad man tai nėra įdomi tema.

Žinote, kuria pensijų pakopą esate banke pasirinkusi?

Antrą pakopą. Bet kodėl aš ją pasirinkau? Buvau banke, pasiūlė ir pasirinkau. Tai nebuvo ypatingas sprendimas.

Jūsų šeimoje buvo kalbama apie taupymą/finansus, kaip su jais buvo elgiamasi?

Nedaug. Mano tėvai turėjo įvairius gyvybės draudimus, kaupimo fondus. Bet tikrai daug nesame apie tai kalbėję ir kaip supratau iš jų, jie nėra labai patenkint savo sprendimais. Finansai nebūdavo diskusija prie stalo.

Pati pasitikite finansų institucijomis Lietuvoje ir įvairiais finansiniais įrankiais?

Aš norėčiau tkrai pasitikėti. Manau, kad ten geri specialistai dirba, tik klausimas kiek galima realiai uždirbti iš savo investicijų. Kiek buvau mokymose, nemokamose paskaitose, siekiant suteikti man paslaugą, manęs neužkabindavo, nes finansų konsultantai pasakoja labai saldžias sėkmės istorijas. Bet dar neperskaičiau nė vienos įspūdingos istorijos, kaip paprastas žmogus, kuris neturi daug laiko gilintis, bet pasinaudojęs eksperto pagalba, uždirbo daug pinigų.

Pati nesiryžtumėte pirkti akcijų investuoti?

Kurią dieną ryžčiausi, kai kurie mano draugai tai sėkmingai daro, tai mane domina. Vis pasidomiu, kaip jiems sekasi. Gal vieną dieną pasidomėsiu ir aš labiau.

Turite savo nekilnojamo turto, planuotumėte įsigyti?

Neturiu, bet planuoju.

Kodėl esate priėmusi sprendimą įsigyti būstą, o ne jį nuomotis?

Galiu save nuraminti kaip su išlaidavimu, man geriau pasiimti paskolą ir ją mokėti ir turėti rezultate butą nei tiesiog išleisti tuos pačius pinigus nuomai, bet neturėti nieko savo ateities perspektyvoje. Man tai prilygsta taupymui.

Koki būstą planuotumėte įsigyti?

Svajonių būstas yra Vilniuje, kur Senamiestyje, kelių kambarių butas. Su keliais bankais esu bendravusi šia tema.

Turite automobilį? Kodėl?

Neturiu, bet anksčiau turėjau. Prieš tai buvau įsigijusi automobilį, tai buvo pirmasis automobilis, neseniai išsilakius teises – norėjau praktikuotis. Neturėdama patirties nepagalvojau, kad Vilniuje važinėti savo automobiliu, nėra labai geras sprendimas ekonomiškai. Su pavežėjmo ar viešojo transporto priemone, gali tikrai pigiau nukeliauti kur reikia.

Esate turėjusi lizingų, greitųjų kreditų, vartojimo paskolų?

Turėjau lizingą automobiliui.

Sakote, kad esate linkusi vartoti. Bent dešimt procentų atsidedate, tačiau kiek procentų nuo savo pajamų išleidžiate nebūtinajam vatojimui?

Išleidžiu didžiąją dalį savo atlyginimo kiekvieną mėnesį ir galbūt reikėtų taupyti, bet šiuo periodu kai dar jaučiuosi jauna ir norėčiau mėgautis gyvenimu, stengiusi juo mėgautis. Kas patinka, tą ir perku, o jei trūks pinigų, užsidirbsiu daugiau.

Kai turėjote žemesnes pajamas anksčiau, arba jei jūsų pajamos ateityje kiltų, kaip elgtumėtės su finansais? Daugiau atsidėtumėte taupymui ar proprcingai ir daugiau vartotumėte ar vis tik išleistumėte?

Kai uždirbdavau mažiau, tikrai esu patenkinta atlyginimu, bet aš ir netgi daugiau taupydavau. Tą tikrai esu pastebėjusi. Nepirkdavau labai ypatingų produktų ar namų apyvokos daiktų, o dabar tiesiog stengiusi atsidėti, bet didžiąją dalį tikrai išleidžiu savo pomėgiams, būsto apstatymui. Bet neįaučiu dėl to sąžinės graužaties. Šiu periodu taip ir norisi gyventi.

Išleidžiate didžiąją dalį, daugiau nei penkiasdešimt procentų vartojimui?

Taip, į tai įskaičiuota pramogos, tam tikri pirkiniai, kaip baldai. Anksčiau išleisdavau maloniems dalykams apie trisdešimt procentų.

Tad racionaliai renkatės vartoti daugiau šių dieną nei ateityje?

Manau, kad su laiku pradėsiu tolygiau vartoti. Tkrai suprantu, kad yra labai logiška atsidėti juodai dienai, bet nežinau ar tai psichologinis dalykas ar ne, bet mane veikia iš senų laikų, kai matydavau, kad močiutės viską kaupdavo, man nesinori visko planuoti ir kaupti. Norisi šią akimirką dar gerai pagyventi. Su laiku įsivaizduoju, kad man pavyks kažkur investuoti ir kažką sugalvoti.

Kad pakaupiu... Tikrai suprantu, jog tai nebus mano svajonių senatvė.

Kaip manote, iš kokių pinigų gyvensite senatvėje?

Tikrai neužteks ir reikės galvoti. Galbūt, reikės nusipirkti NT, galbūt jį vėliau išnuomoti, gal dar kažką išnuomoti. Tikrai tikiu, kad mano dabartinis požiūris į pinigus nieko gero senatvės atveju.

Respondentas II-3

37 m. (gimė 1984 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas? Esate susijęs su ekonomika, finansų sektoriumi?

Aukštasis, bakalauro laipsnis, Tarptautinės politikos mokslai. Dirbu viešajame sektoriuje, ministerijos vyriausiuoju specialistu, tačiau su ekonomika neturiu nieko bendro.

Kai mokėtės mokykloje, universitete, turėjote kursų/pamokų seriją, kas būtų susiję su ekonomika ar finansiniu raštingumu?

Mokykloje neturėjau, o universitete buvo mikro/makro ekonomika. Bet tai, sakykime, nefinansinio raštingumo, bet teoriniai moksliniai dalykai, nesusiję su kasdieniu gyvenimu.

Šios žinios, įgytos formalaus išsilavinimo forma, neprisidėjo suvokimo apie asmeninį finansų valdymą?

Norėjau kažką panašaus suformuluoti – teisingai pasakėte.

Kažkiek laisvalaikio domitės finansų temomis, skaitote specializuotą literatūrą, esate lankęs su tuo susijusių kursų?

Kursų nesu lankęs, žiniasklaidoje taip pat specialiai nesidomiu. Kai akis užkliūna už temų, kurios man aktualios, pavyzdžiui, kas dedasi būsto rinkoje. Atidarau paskaityti, nes pats dar tik planuoju pirkti būstą. Tendencijos darbo rinkoje, kas vyksta, skaitau.

Kaip dažnai tai darote?

Per savaitę keletą kartų užkliūnu už tokio mano dėmesio verto straipsnio.

Jūsų šeimoje, artimoje aplinkoje buvo kalbama apie asmeninį finansų valdymą, taupymą?

Tokių temų neliesdavome.

Nebuvo visiškai jokios edukacijos ta tematika?

Na, bendraja prasme apie pinigų vertę, kad pinigai uždirbami ir dėl to vertinami bei nešvaistomi į kairę į dešinę – labai abstraktaus bendro pobūdžio suvokimas atėjo iš tėvų. Bet ne apie asmeninių finansų valdymą.

Šiandien, kaip pats įsivaizduojate racionalų elgesį su savo finansais, pajamomis?

Visų pirma, kad išlaidos neviršytų pajamų, taip ir stengiuosi tvarkyti mėnesio finansus.

O kaip taupymą suprantate, kas jums yra taupymas?

Taupymas, mano asmeniniu suvokimu, pirmiausia yra nešvaistymas. Neperku daiktų, kurie man nereikalingi arba nedarau impulsyvių sprendimų – nepuolu iškart pirkti, pasvarstau.

Kaip manote, jūs šiuo metu taupote, kaip dažnai atsidedate, kiek procentų nuo pajamų?

Kai karantinas, išlaidos sumažėjusios, tai virš pusės atlyginimo atsidedu – turiu lanksčią taupomąją sąskaitą, kurią galiu papildyti kas mėnesį/arba išimti dalį pinigų, bet procentai ir taupymas lieka. Normaliomis sąlygomis atsidėdavau apie dvidešimt-trisdešimt procentų.

Laikote pinigus indėlyje, iš kurio uždirbate procentus nuo savo sutaupyty pinigų. Ar išnaudojate dar kitus taupymo būdus/įrankius?

Dar turiu investicinį gyvybės draudimą, kas mėnesį moku įmokas. Dalis įmokų investuojama į fondus.

Kurioje pensijų pakopoje esate?

Pensijų kaupime nedalyvauju. Esu sustabdęs.

Kodėl pasirinkote būtent tokius taupymo būdus, formas?

Turbūt, dėl to, kad yra mažai rizikingos. Man akcijos panašios į loteriją – sunku prognozuoti. Todėl pasirinkau mažesnę gražą, bet saugesnę.

Jūsų planuojamas įsigyti NT, tai būtų būstas gyvenimui? Kodėl?

Didžiąją dalį laiko gyvenau su tėvais ir nesinuomuoju.

Kodė nusprendėte pirkti, ne nuomotis?

Neatmesčiau to varianto, jei mano profesinis gyvenimas būtų mobilesnis arba rasčiau darbą kitame mieste, jei ne Vilniuje. Tada nuomočiausi. O Vilniuje verta pirkti, nes visą savo gyvenimą sieju su šiuo miestu.

Jūs NT planuojate pirkti iš sutaupyty lėšų ar imti būsto kreditą?

Turbūt, didelę dalį sumos galėčiau sutaupytais pinigais apmokėti ir kažkokį nedidelį kreditą imčiau.

Kiek savo atlyginimų šiuo metu esate sutaupę?

Jei skaičiuojant gyvybės draudimą, penkiasdešimt atlyginimų santaupų turiu.

Kaip elgtumėtės, jei jūsų mėnesio pajamos augtų? Atidėtumėe taupymui ar daugiau vartotumėte ir gerintumėte savo buitį ir gyvenimo kokybę?

Turbūt, papildomus skirčiau gyvenimo kokybei. Būtų susiję ir su artimesniais planais s- u tuo pačiu būstu, jo įrengimu. Tai būtų skirti gyvenimo kokybės kėlimui.

Kiek per mėnesį procentų pajamų išleidžiate tam nebūtinajam vartjimui: pramogoms, kelionėms, prabangos prekėms?

Tai penkiasdešimt procentų, galbūt. Pusę atlyginimo.

Turite automobilį, kodėl?

Tai susiję su mano ekologiniais nusistatymais. Su branda atėjo tas dalykas, kad kuo mažesni pėdsaką žemėje noriu palikti, todėl grynai dėl to, kad jie teršia aplinką. Ir stengiuosi kuo daugiau judėti. Ekonomiškai žiūrint, automobilio naudos yra žymiai mažiau nei jam būtų skirta pinigų.

Esate turėjęs paskolų, lizingų, greityjų kreditų?

Ne, niekada neturėjau. Vienas iš dalykų, atkeliavusių iš šeimos – močiutė visada kartojo, stengtis gyvenime neturėti jokių kreditų ir skolų.

Jeigu reikėtų teikti prioritetą: didesniai vartojimui jaunesniame amžiuje ir poreikius sumažinant senatvėje ar norite išlaikyti tolygų vartojimą visą gyvenimą?

Būčiau už tolygų vartojimą.

Iš kokių pinigų gyvensite senatvėje?

Supaprastintai dėlioju savo gyvenimo planą, kad per gyvenimą reikia užsidirbti dviem būstams: viename gyventi, kitą nuomoti. Iš nedidelės pensijos plus, galima gyventi. Jei ne butas, gali būti ir kitokios investicijos, kurios teiktų dividendų.

Respondentas II-4

32 m. (gimė 1989 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Vidurinis ir nebaigta kolegija.

Savo formalaus išsilavinimo metu, turėjote finansio raštingumo, ekonomikos pamokas?

Mokykloje ir kolegijoje buvo.

Tie kursai, kuriuos turėjote, buvo ekonomikos?

Buvo ekonomikos pamokos, supažindinimas su ekonomika.

Tie kursai, prisidėjo prie jūsų suvokimo kaip valdyti asmeninius finansus?

Manau, ne.

Buvo šeimoje kokia edukacija apie vartojimą, elgesį su pinigais?

Taip, buvo. Iš tėčio pusės – jis labai nemėgsta paskolų, tarsi tai kilpa ant kaklo būtų. Po jo auklėjimo, nė karto neėmiau paskolų.

Dėl nepasitikėjimo institucijomis ar dėl ko?

Geriau tą sumą pasiimti sau ir taupyti nei bankui mokėti. Lygiai tą patį manau.

Jūs domitės laisvalaikio finansais, rinkomis, esate kursus lankęs?

Ne.

Kaip apskritai suprantate racionalų elgesį su savo finansais?

Racionalu yra ką uždirbi ir kai ieka sskaitoje, taupyti blogai dienai ar kažkam nusipirkti, kad nereiktėtų imti paskolų.

Nuo savo mėnesio pajamų, kiek maždaug procentų atidedate taupymui?

Įvairiai, būna penkiasdešimt, būna dvidešimt.

Tai darote reguliariai?

Visada būdavo, kad bent jau sąskaioje kad turėčiau tris tūkrančius, jei kažkas nutiktų. Tai nejudinama suma, o kas lieka – leidi. Kiek išeina (atsidedu), konkretaus procento nėra.

Kokiais būdais taupote, tik laikote sąskaitoje?

Ne. Buvau kažkiek domėjęsis akcijomis, bet man tai atrodo kaip loterija. Aišku, pinigai sąskaitoje irgi loterija, bet geriau nei nieko.

Kodėl taip sakote?

Todėl, kad yra infliacija, pinigai nuvertėja.

Tai sakote, kad saugiasia pinigus laikyti sąskaitoje, nei investuoti?

Mažą sumą taip, bet jei būtų kliasdešimt tūkstančių, geriau investuočiau į NT.

Kelių mėnesių savo vidutines pajamas šiuo metu esate sutaupę?

Je minimalių, tai kokis tris. Kai Norvegijoje būdavau, visai kitaip taupiau, atsidėdavau didelę sumą. Ir čia Kautroje kai dirbdavau, gaudavau kokis 700, atsidėdavau 400.

Turite šiuo metu savo nuosavą būstą?

Ne.

Suprantu, jei turėumėte galimybę, kaip taupymo būdą pasirinktumėte nuosavo būsto įsigijimą?

Taip, būsto arba žemės. Vis tiek, jų neatsiras daugiau. O pinigą gali atspausdinti, dėl to ir infliacija gaunasi.

Jei būtų galimybė įsigyti būstą, pirktumėte grynais ar, vis tik, naudotumėtės banko paslaugomis?

Banko paslaugomis tikrai ne, paskolos - ne.

Kaip apibūdintumėte savo pasitikėjimo lygį finansinėmis institucijomis, bankais, draudimais? Kodėl?

Visai nepasitikiu. Tam tikras procentas, kaip ir su draudimais. Jeigu kažkas nutiktų, tik tada tau mokės ir nebūtinai. Įstatymai nelabai yra vartotojo pusėje.

Kokią pensijų pakopą šiuo metu esate pasirinkę?

Man atrodo, kad paprasčiausią. Nelabai žinau, kai buvau Norvegijoje, nelabai atsimenu – nesidomėjau.

Neplanuojate domėtis, kaip bus su jūsų pensija?

Nenoriu. Kažkada pasidomėsiu.

Esate maždaug paskaičiavę, kiek per mėnesį išleidžiate nebūtinajam vartojimui?

Nelabai skaičiavau. Venintelis, kam daugiausiai išleidžiu – rūkymas. Beviltiškas dalykas, bet tam išleidžiu apie pora šimtų.

Išeitų pamatuoti, sudėjus dar kitus dalykus, kiek nebūtinasis vartojimas atsieina jūsų pajamų?

Apie trisdešimt procentų.

Jegu jūsų pajamos vėl augtų, priaugę pajamų skirtumė taupymui ar gerintumėtė savo buitį ar ieškotumėt balanso?

Aišku, atsidėčiau daugiau, tik taupymui skirčiau.

Taigi lizingu, kreditu, greitųjų paskolų nesate turėjęs?

Ne.

Turite automobilį, kaip jį įsigijote – grynaisiais, su paskola?

Taip, po Norvegijos - grynaisiais.

Kodėl nusprendėte turėti automobilį, o ne pavyzdžiui, naudotis viešuoju transportu?

Laiko sutaupau. Mašina savo rūpiniesi. Pats buvau autobuso vairuotojais, su jais viskas gal nutikti – jis gali sustoti, gali tris valandas kur nors vėluoti.

Tai jums labiau patogumas nei būtinybė?

Taip, patogumui.

Kaip suprantu, kažkiek taupote būstui, kažkiek skiriate vartojimui. Kaip įsivaizduojate, senatvėje išlaikysite tolygų vartojimą ar esate linkęs vartoti dabar daugiau, o senatvėje – mažiau?

Iki pensijos tikrai nežūriu. Banke visada klausdavo ar noriu taupyti, bet per didelis kišimasis yra – skatina taupyti pensijų fonde. Bet niekas nežino, kaip bus. Tiek bankų bankrutavę. Su tuo pačiu fondu nežinai kaip bus, dabar apdrausta, o kaip paskui bus?

Bet noriu sužinoti, kokia jūsų taupymo strategija?

Tai bus taupymo senatvei. Būna atsiranda visokių išlaidų, bet per naują vėl taupai. Būna mašina sugenda, tėvams reikia padėti, kam paskolinti... Su tais pinigais kažkas vyksta, bet vėl taupai – toks gyvenimas.

Manote, valstybinės pensijos užteks jūsų poreikius patenkinti senatvėje?

Dar daug laiko iki tos pensijos. Jei viskas gerai, gali per dešimt metų tai pensijai susitaupyti pinigų. Jeigu NT nusipirkai, išnuomojai, tau ta pati pensija antra. Nė vienas nėra užtikrintas kas bus su pensija.

Kodėl visgi manote, kad nuosavą būstą įsigyti naudingiau nei nuomotis visą laiką? Skaičiuojate, kad ilgalaikėje perspektyvoje tai naudingiau?

Taip. Jei nuomuosies, bus tas pats, kas imti paskolą.

O kur planuojate pirkti, centre, mažesne mieste?

Nuomavimui taip, faktas, centre. Studentai ten ir taip toliau.

Respondentas II-5

46 m. (gimė 1976 m.)

Savo mokslų mokykloje laikotarpiu, turėjote kažkokių kursų ar pamokų, susijusių su finansiniu raštingumu, ekonominiais pagrindais?

Taip. Mano mokslai, tame tarpe, buvo apie finansus, investavimą, įmonių valdymą ir jų finansus. Buvo daug įvairių kursų. Mokykloje, turbūt, kad ne. Tais laikais dar nebuvo tokių dalykų.

Tos žinios ir įgūdžiai įgyti studijų laikotarpiu prisidėjo prie asmeninių finansų valdymo suvokimo, kaip?

Tikrai taip. Tokiu būdu, kad sugebėjau aiškiau suformuluoti prioritetus kaip turėčiau valdyti finansus ir naudotis įvairiomis finansinėmis priemonėmis, finansiniais produktais ir skolintis, investuoti tokiu būdu, kad gaučiau didžiausią naudą iš to.

Kai augote, jūsų šeimoje buvo kalbama apie asmeninį finansų valdymą, taupymą?

Gal nebuvo kalbama taip, kaip aš įsivaizduoju, kad turėtų būti kalbama. Nes tai nebuvo pokalbiai apie tai, kaip reikia daryti, kokie principai. Labiau išgyvenimo mokykla. Stebėjimo būdo, kaip tėvai elgėsi.

Kaip pats suprantate racionalų elgesį su savo pajamomis?

Racionalų, reiškia, kažkokį elementą planavimo. Kažkokį elementą taupymo ar investavimo.

Išnaudojate skirtingus finansinius įrankius. Gal galite juos išvardinti ir pagrįsti kodėl rinkotės tokius taupymui?

Akcijų obligacijų pirkimai tam, kad valdyti rizikas ir gauti didesnę gražą iš pinigų nei tuo metu buvo prieinama tiesiog laikant pinigus banke.

Taigi tai būdas, kaip taupote dalį savo pajamų?

Dalį, taip.

Kiek procentų savo pajamų atidedate taupymui ir ar tai yra reguliaru?

Neturiu tokios taisyklės, kiek procentų, neskaičiuoju. Bet veikiau tai yra šiuo metu tiesiog kažkokia suma, kurios laikaisi, kad ji būtų atsargoje. Dėl tam tikrų aplinkybių, sumažėjusių pajamų iš darbo, nelabai išeina kitaip.

Anksčiau kokia ta elgsena buvo?

Tiesiog daugiau pinigų sumos prasme buvo galima skirti taupymui ir investavimui.

Kiek procentų nuo savo mėnesio pajamų išleidžiate nebūtinajam vartojimui: kelionėms, pramogoms, prabangos prekėms?

Pavyzdžiui, per mėnesį vidutiniškai barai ir restoranai - 220 eurų. Tai kaip minimum tam – dešimt procentų.

Asmeniniais tikslais skaitote metodinę literatūrą, strapsnius, medijas ir žiniasklaidą, kas susiję su finansiniu raštingumu, asmeninių finansų valdymu? Kaip dažnai tai darote?

Galbūt, ne tiek tiek apie valdymą. Pasitaiko, kad pasiskaitau investicines idėjas aptariančius straipsnius. Kartą per pora mėnesių, gal rečiau.

Minėjote, kad išnaudojate taupymui gana aukštos rizikos įrankius kaip akcijos/obligacijos. Taupote dar kitais būdais, pvz., auksas, NT, gryniesi?

Nekilnojamasis turtas.

Turite savo būstą ir papildomų NT vienetų? Kiek ir kaip juos išnaudojate?

Taip. Turiu butą, kuris yra nuomojamas ir namą, kuriame gyvenu.

Kokiu būdu įsigijote šiuos NT vienetus, su paskola ar iš santaupų?

Namą su paskola, o butą dalinai iš santaupų, dalinai paskolintų pinigų privačiai.

Šiuo metu turite automobilį ir kodėl pasirinkote turėti automobilį, o ne važinėti, pavyzdžiui, viešuoju transportu?

Pasirinkau turėti vieną automobilį, nes anksčiau turėjau du šeimoje. Bet supratau, kad puikiai galima tvarkytis su vienu automobiliu, o be jo neišeina, nes šeimoje yra vaikų, kuriems reikalingas transportas.

Kiek jūsų mėnesių pajamų yra automobilio vertė ir kokiu būdu įsigijote: lizingu ar savais pinigais?

Automobilis po lizingo įmonės. kažkas tokio, kaip šešių mėnesių pajamos.

Kodėl nusprendėte įsigyti nuosavą būstą, o ne nuomotis, pavyzdžiui?

Tuo metu, nebuvo tokios pasiūlos ir kokybės, kuri atitiktų lūkesčius ir reikalavimus. Sąlyginai finansiškai, labiau apsimokėjo pačiam investuoti, o ne nuomotis.

Sakote turite finansinę pagalbę, ekonomistai rekomenduoja 3-6 mėnesių buferį. Kiek mėnesių pajamų esate sukaupę?

Panašiai tarp trijų ir šešių mėnesių pajamų.

Pasitikite finansinėmis institucijomis Lietuvoje: bankais, kredito unijomis ir pan.?

Pasitikiu ta prasme, nes manau, kad jos laikosi įstatymų ir negresia joms nei bankrotas nei bankranas ar panašūs dalykas. Bet manau, kad Lietuvoje veikiančios bankai yra pakankamai agresyvūs savo kainodaroje, todėl stengiuosi kuo mažiau naudotis jų paslaugomis.

Jūsų santaupos: esate jas įdarbinę ar laikote grynaisiais, banko sąskaitoje, indėlyje?

Tai labiau hibridinis modelis, tie pinigai yra įvairiose sąskaitose, įvairiose vietose, dalis – grynaisiais. Ne viskas vienoje vietoje.

Kurią pensiją pakopą banke esate pasirinkę ir kodėl?

Buvau pasirinkęs antrą, kur aktyviai investuojama. Bet prieš metus nusprendžiau sustabdyti, todėl kad vertė sąlyginiai neauga, o mokesčiai visada buvo pritaikyti. Supratau, kad tai yra nesąžininga, neadekvatu ir geriau aš tuos pinigus įdarbinsiu ir kursiu pridėtinę vertę pats, nemokant niekam dviejų procentų už tai, ko jie visiškai nepadaro, t.y. nesukuria man vertės.

Kaip įsivaizduojate, ilgainiui per visą savo gyvenimą, išlaikysite tolygų vartojimo lygį ir vartosite tiek pat, kiek dabar ar, vis tik, pensijniame amžiuje planuojate susimąžinti savo vartojimo poreikius?

Geras klausimas, negalvočiau. Bet gali būti taip, kad natūraliai sumažės įvairių išlaidų, kurių yra dabar daugiau. Bet komforto prasme, jis turėtų išlikti toks pat.

Jeigu galvojate, kad turėtų išlikti toks pat, o prognozuojama Sodros pensija, nebūtinai leis oriai gyventi senatvėje. Kokia jūsų išgyvenimo strategija?

Tai jokių būdu nemanau, kad Sodra bus pakakamas šaltinis. Manau, kad reikia turėti papildomų pajamų.

Kas tai bus?

Tai bus arba sutaupyti pinigai, arba pajamos iš nuomos, arba tiesiog to užgyvento turto pardavimas ir iš to gyvenimas.

Respondentas III-1

50 m. (gimė 1971 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Aukštasis, magistrinis.

Jūsų studijos kaip nors buvo susijusios su ekonomika/finansais?

Labai nedaug. Kai mokiausi fotografijoje, buvo tam tikras ekonominis dalykas – kaip fotografiją paversti atsiperkamu dalyku. Daugiau nepamenu, kad būtų buvę.

O mokykloje esate turėjęs ekonomikos, finansinio raštingumo pamokas?

Aš baigiau dar sovietmečiu mokyklą. Apie finansinį raštingumą nebuvo nieko, jeigu būtų buvęs toks dalyks, jis būtų buvęs visai ne toks, kokį įsivaizduojame.

O tos žinios, apie ekonominius pagrindus, kurias įgijote aukštajame moksle, kaip nors prisidėjo prie finansinės elgsenos?

Manychiau, minimaliai. Kiek pamenu iš paskaitų, ką mokiausi fotografijoje aukštesniojoje mokykloje, tai yra minimaliai formalus tam tikras verslo planiukas buvo rašomas. Tiek atsimenu iš tų paskaitų.

Kaip suvokiate finansinį racionalumą arba racionalų elgesį su savo finansais?

Vienas dalykas, kaip užsidirbti pinigų ir gauti pajamų, paskui kaip tas pajamas panaudoti. Kaip užsitikrinant pajamas, suprantu, kad pajamas užsitikrini dirbdamas ir gaudamas atlyginimą. Ir galiu skolintis pinigus ir juos naudoti, tai tam tikros pajamos, kurios tampa įsipareigojimu. Taigi, kadangi

aš, vistik, žiūriu, kad yra infliacija, palūkanos, manau, kartais skolintis yra naudinga. Tas faktorius, kad skolindamasis gali išnaudoti ir teigiamai pinigų sumą sau susikurdamas kažkokius dalykus. Vienas iš svarbiausių dalykų, kuris man nuolat sukasi gavoje, ką sunku įgyvendinti, tai susikaupti pinigų pagalvę, kurią turėtum juodai dienai ar kurią galėtum naudoti palankiomis sąlygomis. Kadangi aš didžiąją gyvenimo dalį gyvenu skolon, tos pagalvės nesukūriau vien dėl to, nes visada turiu įsipareigojimų. Bet įsivaizduoju, kad reiktų susikurti tą pagalvę, dalį pinigų reiktų investuoti, bet aš to nedarau, kadangi mano gyvenimas ir poreikiai taip susiklostę, kad vis turiu gyventi skolon iš ateities.

Tai šiuo metu taupymo metodų jokių nenaudojate, nekaupiate?

Kiek pasitaukau pinigų, visus juos panaudoju šiandieniniams poreikiams, didesniems pirkiniams įsigyti: būstas, būsto apstatymas, priemonės mano pomėgiams, tokiems kaip fotografija. Reiškia, jeigu pasitaupai, tai praktiškai tiksliniai pasitaupymai ir juos išleidžiu.

Skaičiuojama, kad reiktų atsidėti bent dešimt procentų nuo savo atlyginimo. To niekada gyvenime nepraktikavote?

Niekada neturėjau tokio užsibrėžto tikslo. Suprantu, kad tai būtų gerai, bet niekada neturėjau tokių sąlygų. Visada mano poreikiai buvo didesni ir niekada negalėjau turėti didesnės pagalvės, pasitaupyti kitokiems dalykams. Manau, kad tai yra gerai, bet niekada to nesu įgyvendinęs. Pasitaupydavau, tam tikriems didesniems dalykams. Kai įsigijau būstą, turėjau kažkokią dalį pinigų pasitaupeš.

Būstą įsigijote su paskola ar iš savų pinigų?

Kai įsigijau būstą, buvo 1995 m. ir jį gavau darbovietėje, išsipirkęs likutinę vertę. Iš šių laikų žiūrint, tai buvo labai mažai suma. Tuo metu man buvo pakankamai nemaža, bet nedidelė. Paskolų neėmiau, turėjau pasitaupyti ir sumokėti.

Kiek procentų nuo savo pajamų išleidžiate nebūtinajam vartojimui: apyvokos daiktams, prabangos prekėms, kelionėms?

Priklauso, kas yra būtinas. Bet dešimt-penkiolika procentų tai tikrai išleidžiu.

Ar esate turėjęs kreditų, paskolų, esate naudojęs greitųjų kreditų paslaugomis?

Paskolomis naudojuosi beveik tiek laiko, kiek realiai turėjau galimybę pasiimti paskolą. Anksčiau buvo buitinės technikos prekės, paskui buvo sūnaus varžybos, jas didele dalimi finansavau iš paskolų. Paskutiniu metu automobilis ir buto remontas. Tie dalykai, finansuojami imant paskolas.

Automobilį taip pat pirkote su lizingu? Kiek jūsų atlyginimų kainavo automobilis ir kodėl nusprendėte jį turėti?

Manau, automobilis yra būtinas, kai gyvenimas neapsiriboja vien miestu, kuriame gyveni ir nori bent jau Lietuvoje keliauti ar netolimame užsienyje. Geras viešasis transportas, galbūt, yra mieste, bet užmiestyje yra prastas, be to, gali važiuoti kada, kaip ir kur nori. Kai užsiimi dar remontais ir

turi tėvus kaime, automobilis yra reikalingas. Tada automobilio kaina sudarė keturis atlyginimus, greičiausiai. Tai nėra labai didelė suma, bet kadangi aš vis dar turėjau kitų įsiareigojimų ir sekė būsto remontas, atsidėti tam neturėjau galimybės, taigi pirkau automobilį su paskola.

Jeigu būtų galimybė papildoma taupyti, kaupti pinigus, kokius būdus tam rinktumėtės: investicinis draudimas, akcijos ar kitos alternatyvos?

Sunku pasakyti, ką daryčiau, jei turėčiau galimybę. Manau, kad galvočiau apie investavimą, nes šiaip laikyti pinigus yra visiškai neracionalu. Tai ieškočiau būdų, kaip geriau investuoti į NT. Nors dabar tai kartais kelia abejonių, nes gali atsirasti įvairūs mokesčiai. Priklausytų nuo to, kokie ten būtų mokesčiai. Kitas dalykas, bandyčiau investuoti, ieškoti į kažkokias akcijas. Kadangi šiuo metu to nedarau, sunku įsivaizduoti, ar sužinojęs galimybes, jomis naudočiausi.

Kalbate apie labiau rizikingus įrankius. Tai laisvalaikio papildomai domitės finansų rinkomis, skaitote teminę literatūrą, žiniasklaidą ar lankote temines paskaitas?

Paskaitų nelankau, nes neturiu pinigų. Manau, lankysiu tada, kai turėsiu pinigų. Neturiu laiko, kadangi turiu pakankamai veiklų ir šiaip. O akį užmetu, kai pamatau kokią žinutę žiniasklaidoje. Jei sudomina straipsnis, paskatau daugiau, bet tik tiek – tai paviršutiniškas pasidomėjimas. Bet jis nėra gilus.

Jeigu reikėtų apibūdinti ar pamatuoti savo pasitikėjimą finansų institucijomis Lietuvoje – bankais, draudimais, kredito unijomis? Kaip ir kodėl?

Iš principo pasitikiu, bet vėlgi, šiuo metu turime skandinaviškų bankų dominavimą. Kadangi tie bankai yra, mano supratimu, pakankamai nemaži ir tarptautiniai, ir turi savo veiklos šaknis Vakarų valstybėse, kurios irgi atrodo patikimai, tai dėl to pasitikiu. Aišku, jeigu žiūrėtume istoriškai į bankų veiklą Lietuvoje, ne visi pavyzdžiai sudaro prielaidas pasitikėti labai smarkiai. Bet kadangi turime tik vieną ar du bankus lietuviškus, kurie irgi pakankamai patikimai veikia, iš principo pasitikiu. Bet reikia vertinti rizikas, nėra šimtaprocentinis pasitikėjimas.

Netaupytumėte kojineje, vis tiek rinktumėtės banką?

Aš manau, pačiu blogiausiu atveju, jei turėčiau kažkiek daugiau pinigų, šiom karo sąlygom, turbūt, protinga turėti tūkstantį ar du pasidėjus į spintą, jei labai prisireiktų. Bet kitai daliai pinigų pasinaudočiau banko siūlomais investicijų planais, blogiausiu atveju, kad būtų ne visiškai laikomi sąskaitoje už nulinius procentus. Bet bent jau minimaliai, kad bankas galėtų investuoti, man nesukant galvos – turėčiau mažiausią nuostolį iš pinigų laikymo. Bet būčiau linkęs domėtis ir labiau pelningu investavimu, savarankiškesniu, galbūt.

Kalbant apie pensijų fondus, kuri kaupimo variantą iš trijų siūlomų esate pasirinkęs?

Aš nesu pasirinkęs nei vieno. Kadangi tam tikru metu, kai reikėjo rinktis, dėl savo darbo specifikos negalėjau rinktis. Vėliau tas dalykas buvo išspręstas, dėl kažkurių priežasčių nebuvo priskirtas.

Banke kalbėjau, kad taip būtų galima padaryti, bet kažkas taip ir neįvyko, kad likau neįtrauktas. Dabar pagal savo amžių net nesu jokioje pakopoje.

Tai būtų pirma pakopa?

Taip, įprasta valstybinė pensija.

O kaip įsivaizduojate, iš ko gyvensite pensijoje, užteks tos valstybinės pragyvenimui ar turite strategiją? Kaip įsivaizduojate savo vartojimą senatvėje, išlaikysite tolygų kaip dabar, ar dabar vartosite daugiau, o senatvėje sumažinsite vartojimą?

Įsivaizduoju, kad kažkuo užsiimsiu, kai atsisakysiu šio darbo, kurį turiu arba darbas atsisakys manęs. Manau, kad kažkuo užsiimsiu ir tai greičiausiai bus gal susiję su mano hobiu, galbūt, su mano tėvų sodyba arba dar vieną sodybėlę esu įsigijęs. Gal auginsiu bites, gal žiesiu puodus, gal pintines pinsiu. Jei būsiu pajėgus kažką daryti, darysiu. Turiu fotografijos specialybę, kurią galiu kažkiek atsinaujinti ir bandyti kažką daryti. Galiu kompiuterinį dizainą daryti.

Tad norėtusi išlaikyti tokį pat vartojimo lygį?

Kadangi gausiu pensiją ir turėsiu tam tikrą užtikrintą pinigų sumą pragyvenimui, o visa kita, jei turėsiu jėgų ir noro dirbti, dirbsiu. Dėl to, kad aš būtent orientuočiausi, kad nepablogėtų mano vartojimo lygis. Arba vartojimo pasitenkinimo lygis. Nežinau ar to man labai reikia. Iš principo, dabar gyendamas, nesijaučiu, kad man kažkam labai reikėtų leisti pinigus. Juntu, kad su metais mažėja vartojimo pasitenkinimas. Reiškia, mano poreikis tampa mažesnis, nes nebe taip reikia kažkokių nebūtinausių dalykų. Anskčiau man labiau reikėdavo tam tikrų dalykų, daiktų ir aš jų labiau siekdavau nei dabar. Nes matau prasmę jau kituose dalykuose, o ne branguose daiktuose ar jų kiekyje. Noriu įsigyti ir turėti, bet užtenka mažiau.

Kai augote, jūsų šeimoje buvo apie tai kalbama, diskutuojama, kaip šeimoje buvo elgiamasi su tais pinigais, kaip tai formavo suvokimą?

Pats svarbiausias dalykas, kurį pamenu nuo vakystės, kai pradėjau juos turėti kadienėms išlaidoms, mokyklos pietums ir panašiai, supratau, kad pinigų švaistyti nereikia, reikia taupyti visus dalykus, ką turi. Ne tik pinigus, bet visus vertingus dalykus. Iš principo, taupymas yra gerai ir pinigų leidimas turėtų būti protingas, pasvertas, būtiniams dalykams.

Bet tai labiau asmeninė patirtis, saviedukacija?

Tai saviedukacija, ir tėvų turbūt nuolatinis sakymas. Paskaitų tokių neturėjom, bet kai pradėjom gauti pinigus ir savarankiškai naudoti: o jie buvo labai tikslūs – penkiolika kapeikų už penkiolikos kapeikų vertės pietus. Paskui jau atsirado pinigai, keletas laisvų kapeikų, kurias galėjai turėti. Jei pinigą turi, jį reikia pataupyti kažkam, kažkokiam tikslui, kurį paskui norėtum įsigyti.

58 m. (gimė 1963 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Aukštasis universitetinis, bakalauras.

Jūsų studijos ar darbas buvo susiję su finansais ekonomika?

Studijos ne, nes baigiau žurnalistiką, tik po to darbas buvo susijęs, nes septynerius metus dirbu banke.

Savo studijų metais, prieš tai mokykloje, esate turėjusi kokį ekonomikos kursą/paskaitą?

Mūsų laikais nebuvo tokių paskaitų finansinio raštingumo ir panašiai, o man matematika sekėsi labai nekaip. Tai tikrai nesidomėjau tais finansais.

Vėliau sakėte dirbote banke. Ar darbas banke, finansų sferoje, kažkaip prisidėjo prie jūsų asmeninio suvokimo apie finansų valdymą?

Taip, nes banke dirbau atstove spaudai, finansinio šsilavinimo nereikėjo. Bet būnant atstove spaudai, reikėjo suvokti visą banko pinigų mašiną ir tai turėjo įtaką man, nes parašiau vaikams dvi edukacines pasakas: vieną apie kreditą ir palūkanas, o kitą – apie vaikų indėlius. Po to dar Lietuvos bankui parašiau apie pinigų istoriją. Bankinė tema kažkaip transformavosi į kūrybinę išraišką. Buvo noras papasakoti, prisidėti prie finansinės edukacijos jau vaikams, jaunajai kartai.

Kaip pati asmeniniame gyvenime suvokiate racionalų elgesį su savo pajamomis? Koks racionalus asmeninių finansų valdymas?

Tikriausiai, nesu tas, kuris... Protingos, išmintingos šeimos savo finansus valdo, rašo kiek išleidžia, kam išleidžia. Pavyzdžiui, mano dukters šeima rašo į lenteles, į ekselius pildo išlaidas. Mano tokia gyvenimo filosofija padrikesnė. Aš geriau kitus vaikus pamokau kaip reikia tai daryti. Gal iš šeimos tai ateina? Pamokymų ar savo šeimoje to protingo, išmintingo finansų valdymo aš netaikau.

Kiek šeimoje apie tai buvo kalbama, buvo diegiami pagrindai ir suvokimas apie asmeninį finansų valdymą?

Mano šeimoje, kai aš buvau vaikas, viskas buvo aišku: ką tėvai uždirba ir parneša namo, padedama į vokalį ir naudojama. Kai pati jau savo šeimą turėjau, inspiracija buvo iš vaikų. Jau technologijos kitos: kai prieini prie sienos ir iš jos išsiimi pinigų, nesuprasdavo, kodėl tame bankomate visada jų pridėta ir kodėl išvis reikia dirbti, jei gali prieiti iš dėžutės pasiimti. Tada jau pradėdi vaikus edukuoti, mokyti. Gal dėl to ir gimė tos pasakos, kad tikrai vaikus pamokyti, kaip tie finansai veikia, kad reikia taupyti, auginti, kur padėti, kad pasiskolinus turi gražinti ir daugiau nei pasiskolintai. Savo vaikams jau taikiau tai, ko negavau savo šeimoje.

Pati taupote, jei taip ar reguliariai? Yra konkretus procentas, kurį atsidedate?

Galiu pasakyti, kad tiek, kiek esu susijusi su finansiniais įsipareigjimais, gyvybės draudimas mano toks kaupiamasis. Tiek, kiek sodrų pakopos tos, tas labiau priverstinis atsidėjimas. Mano gyvenimo

filosofija, kad gyventi čia ir dabar. Tikrai ne tas, kaip mano tėvai darė, kad sukaupti vaikams, kad dėl vaikų. Aš, matyt, esu iš tų blogesnių mamyčių, manau, kad vaikams patiems yra visos sąlygos: išsilavinimas duotas ir man nebūtina jiems taupyti. Pati sau, aišku, jeigu planuoji keliones ar kažką, gali sau truputį pasitaupyti, bet man nelabai tauposi.

Tad esate pasirinkusi ribotos gražos, bet saugius taupymo įrankius?

Taip. Juolab, kad nestabilumas pasaulinis: tai koronos, tai karai. Tas taupymas, nežinau.... Kieno didelės pajamos, verčia investuoti, žiūrėti ir galvoti, kur jas dėti. Kai pajamos nėra tokios didelės, taupymas proto ribose.

O domitės rizikingesniais taupymo būdais, skaitote literatūrą ta tematika?

Kartais pasidomiu, nes yra aplinkinių ir draugų, kurie investuoja į kriptovaliutas, dalyvauja šiose rinkose. Bet kai suprantu, kaip jie naktimis nemiega ir nervinasi dėl to, suprantu, kad man finansus geriau nukreipti į save, palepinti moteriškąją pusę.

Kurią pensijų pakopą esate pasirinkusi ir kodėl?

Antrą. Tiesiog net nežinau. Buvo pati pradžia, kai dirbau banke. Atvirai sakant, visi darbuotojai buvo nukreipti į tuos banko... Matyt, kai tau ten trisdešimt keli, ta pensija atrodo taip toli ir ja nesirūpini. Visa banga... Atrodė, mistinis dalykas, kuris kažkada ateis ir tai visai nesvarbu. Ši karta, manau, daug išmintingesnė ir racionalesnė.

Kaip jūs vertinate savo pasitikėjimą finansų institucijomis Lietuvoje? Pasitikite ar su tam tikromis išlygomis?

Kai esi išdirbęs banke septynerius metus, tą virtuvę žinai labai iš vidaus. Kaip buvusi atstovė spaudai, privalau pasakyti, kad taip, pasitikiu bankais. Yra tas pasitikėjimas. Tie, kurie turi didelius pinigus, juos geriau laikyti keliuose bankuose, ne vienoje finansinėje institucijoje, skaidyti riziką.

Turite svo būstą, kitokių NT? Kodėl?

Turiu savo kotedžą. Jeigu galvojant, iš pradžių turėjau butą. Po to įsigijau kotedžą sostinės sodų rajone, kuris tapo privačiu kvartalu. Galvojau, kad žiūrint į ateitį, tai investicija. Kainos nemažės, o didės būsto vertė. Labai racionalus toks žvilgsnis ir manau čia kaip ir taupymas. Buitine prasme, kai kalbu su draugais, kiek jie moka už šildymą butuose ir kiek aš moku privačiame name, čia yra taupymas – kokius tris kartus pigiau. Yra taupymo momentas.

Būstą su paskola ar iš savo lėšų įsigijote?

Be paskolos.

Ką apskritai galvojate apie paskolas/lizingus/greituosius kreditus?

Greitieji kreditai... nežinau. Kaip rašiau pasakoje ir vaikus mokau: jei imi paskolą, turi labai aiškiai žinoti, kada ją gražinsi. Įvertinti savo galimybes gražinti. Manau, kad didžioji dalis greitųjų keditų įsisuka...Lopo vieną finansinę skylę kitu lopus ir negali iš jo išsisukti. Čia ne išeitis. Man gaila tų žmonių. Būsto paskolos yra didelė parama. Sutaupyti mūsų sąlygomis, gali visą gyvenimą

nesutaupyti. Nes infliacija vėl išaugs – taip niekada neįsigysi. Savo pirmąjį būstą ėmiau kreditu, kai banke dirbau. NT visada gali parduoti, jei tai protingas, išmąstytas, pasvertas kreditas. Tam tikra našta yra, bet padeda. Ne visų tėvai tiek pritaupę, kad galėtų padėti.

Turite savo automobilį, kiek atlyginimų vertės jis yra?

Turiu, be jo būtų sunku iš tų sodų pėstute – tai susisiekimo priemonė. Ypač turint savo įmonę, važiuojant pas klientus. Mano automobilis yra įmonės, lizinginis – turiu savo įmonę. Man didelės naštos nesuteikia.

Kiek savo mėnesio pajamų išleidžiate nebūtinajam vartojimui: kelionės, apyvokos reikmenys, prabangos prekės?

Sunku paskaičiuoti. Tikrai neskaičiuoju ir negaliu pasakyti, tiesiog nežinau. Spontaniškas vartojimas. Ypač, kai mano pajamų dalis sudaryta iš pastovių pajamų ir kūrybinės dalies. Jeigu kūrybinis projektas ir išleidi knygelę, gauni, tikrai neatidedu juodiems laikams tos dalies, leidžiu sau pakeliauti, pramogoms, kad pasidžiaugčiau kūrybine sėkme.

Tai augant pajamoms momentiška ar išaugus pastoviosioms, visas skirtumėte vartojimui, bet ne taupymui?

Tikrai ne taupymui. Aišku, turiu svajonę ir noriu, tas taupymas, įsigyti antrą būstą kitoje šalyje. Esu numačiusi įsigijimo būdą, bet žinau, akd tikrai įsigysiu netaupant ir nuo atlyginimo atidedant. Nesu tas žmogus, kuris taupyti.

Ekonomistai sako, kad žmogus turi būti sukaupęs rezervo nuo trijų iki šešių savo mėnesio pajamų. Neturite tokio rezervo?

Žinau, kad toks rezervas turi būti, bet aš manau, kad mano filosofija yra tai, kad jei kaupi juodai dienai, juoda diena ir ateis. Nereikia savęs tam užsiprogramuoti. Tiesiog, turiu tiek daug gerų draugų ir esu tam giminės rate, jaučiuosi saugiai. Jeigu ateitų kažkas tokio, ko nelaukiu ir neprognozuuju, manau, tikrai tą problemą išspręščiau. Pavyzdžiu, kai pirkau šį savo namą, man irgi trūko tam tikrų pinigų, brolio šeima paskolino, paskui gražinau. Yra negerai, logiška labai ir paskaičiuota ir racionalu (taupyti), ir matyt taip turėtų būti. Bet aš tam segmentui nepriklausau.

Turite savo nusiteikimą, matymą, kaip vartosite pensijiniame amžiuje, įsivaizduojate, kad išlaikysite tolygų vartjimo lygį?

Aš taip norėčiau vartoti. Nesu vartotoja materialaus vartojimo – kad daugiau daiktų, gražiau. Aš turiu mašiną, jei ji važiuoja, tai man ir gerai. Neturiu noro keisti į dar naujesnę. Arba telefoną pakeisti į vis naujesnį. Aš manau, kad pensijoje ir šiaip žmogui reikia nedaug. Svarbu, vidinis nusiteikimas, dvasinis pasaulis. Mane labiau veža įspūdžiai, kelionės, jei sveikata leis. Senatvės periode aš manau, kad norėčiau toliau tęsti pažinimą.

Jeigu gaunamos pensijos pajamos bus pakankamai mažos ir neleis palaikyti tokio pat vartojimo lygio. Kokia jūsų strategija tuo atveju?

Man patiko labai strategija dviejų draugių: nutarė vieną butą išnuomoti, o kitame gyventi kartu ir keliauti. Gali tų modelių rasti. Arba išnuomoji namą, išvažiuoji į kokią Turkiją, Kiprą, ten išsinuomoji ir gyveni plus gauni pensiją. Lanksčiai žiūrėti. O ne gauti pensiją, nueisiu pažiūrėsiu, kur akcjinės prekės, nusipirksiu, dejuosiu ir keiksiu valdžią. Tai tikrai ne man. Pensijinį amžių tikiuosi nugyventi nenuobodžiai.

Respondentas III-3

55 m. (gimė 1967 m.)

Kai jūs studijavote aukštąjį mokslą, mokėtės mokykloje, turėjote pamokų/kursų, kurie būtų susiję su finansiniu raštingumu?

Ne.

O darbas ar profesija kaip nors su tuo susijusi?

Profesija – ne, darbas – taip.

Koks tai darbas?

Profesija – programuotojas, taikomoji matematika. O darbas – banke buvo. Iš principo, buvo verslo klientų finansavimas, analizės ir t.t.

Tas darbinis kontekstas ir žinios prisidėjo prie jūsų paties asmeninių finansų valdymo? Elgesio su asmeniniais finansais?

Daug turėjo įtakos.

Padėjo efektyviau elgtis su asmeniniais finansais?

Taip.

Pats šiuo metu taupote, jei taip, kokiais būdais?

Investiciniame gyvybės draudime.

Tai vienintelis būdas. Įrankis?

Taip.

Ekonomistai sako, kad reikėtų bent dešimt procentų atsidėti nuo savo pajamų kas mėnesį. Laikotės šios taisyklės?

Nesilaikau, bet turiu susitauptę daugiau nei ekonomistai rekomenduoja.

Tada kokiais būdais sukaupėte tas lėšas?

Teoriškai kaip ir tas dešimt procentų minėjote, galbūt, taip ir gaunasi per visą istoriją. Bet tikrai nesilaikiau, kad kiekvieną mėnesį kažką padaryti.

Tai būdavo momentinis nereguliarus taupymas?

Arba lieka, arba ne. Bet šitoje vietoje tikrai tiesiog pagrinde gal irgi suskaupė lėšos per visus investicinius produktus.

O banke esate pasirinkę kažkurį iš pensijų kaupimo pakopų?

Antrą turiu, trečios neturiu, nes turiu investicinį draudimą. Antrąją pasirinkau, nes galvojau, kad geriau yra negu Sodra.

Ta pagalvė finansinė, rezervas – kiek jūsų mėnesių pajamų sudaro? Turite bent trijų-šešių mėnesių atlyginimų sukaupę?

Daugiau. Penkiasdešimt.

Jeigu reikėtų apibūdinti savo įsivaizdavimą, kas yra racionalus elgesys su savo finansais?

Išleisti ne daugiau negu uždirbi.

Bet ar skaičiuojate, kiek kam išleidžiate kiekvieną mėnesį?

Tikrai ne, bendrai per sąskaitos išrašą matai, kiek kas išsileidžia.

Nuo savo mėnesio pajamų, kiek jūs išleidžiate nebūtinajam vartojimui: prabangos prekės, kelionės, pramogos ir pan.?

Na, dešimt procentų.

Turite savo nekilnojamo turto? Tai būstas ar kitokio pobūdžio NT?

Turiu daugiau.

Kodėl nusprendėte turėti nuosavą būstą, o ne nuomotis visą gyvenimą? Kokia jūsų logika?

Tiesiog lietuviška filosofija turėti savo. O tiesiog natūraliai susidėliojo aplinkybės, kad įsigijau. Gyvename name, kur, sakykime, giminės name. Tai paveldėjimo būdu įgyta. O daugiau ką pirkau, NT atsirado tik kai pradėjau dirbti šioje srityje. O kai dirbau banke, buvo finansiniai produktai.

Kokiu tikslu įsigijote kitus NT vienetus, kaip investiciją?

Kaip investiciją. Nuomoju.

Savo būstą ir kitą NT įsigijote su paskolomis ar jau iš savo turimų grynųjų?

Savo – iš paskolos. Tik pagrindinio būsto įsisijimui. Visa kita – iš santaupų.

Kiti NT vienetai, aibūdinkie, pagal kokius kriterijus pirkote?

Pagal nuomos atsipirkimą.

Esate naudojęs lizingais, vartojimo ar greitųjų kreditų paslaugomis?

Gretųjų ir vartojimo ne, esu turėjęs lizingą automobiliui.

Turite šiuo metu automobilį. Kiek jūsų mėnesių pajamų sudaro automobilio vertė?

Penki-šeši gal mėnesiai.

Jūs domitės ir kaip dažnai laisvalaikiu domitės įvairiais šaltiniais, literatūra apie ekonomiką, finansus?

Šiuo metu visiškai neskaitau literatūros. Kartais Bloombergą pažiūriu.

Kaip suprantu, išnaudojate tik žemiausios rizikos įrankius?

Ne, turėjau ir akcijų, obligacijų.

Papasakokite daugiau. Kodėl dabar nesinaudojate jais?

Neketinu, todėl kad norint tą daryti reikia daug laiko. Sekti ir visa kita, o dabar tiesiog nematau prasmės tame.

Kokius finansinius įrankius esate naudojęs?

Akcijų prekyba, investavimas į akcijas dividendinis ir visa kita. Buvo kažkada labai populiarus - su akcijomis susietos obligacijos. Gana plačiai. Norint normaliai šituo užsiimti turi dirbti šitoje vietoje. O kadangi aš dirbti šioje srityje nenoriu ir tai reikalauja labai daug laiko, nematau prasmės tą daryti.

Esate pats dirbęs banke. Vis tik, pasitikite finansinėmis institucijomis Lietuvoje, įkaitant draudimus, kredito unijas?

Taip. Gal visiškai nedomina įmonės ir nemanau, kad tai yra geras verslas, kas susiję su trumpalaikiu skolinimuisi – ale Bobutės paskola ir t.t. Bankais – be abejo. Kredito unijos įeina į šią kategoriją – dabar jau išsiryndino jų veikla.

Tad teikiate prioritetą laikyti pinigus banke, o ne grynaisiais?

Kažkiek grynų turėtų būti visą laiką, bet pagrindė viskas turi būti banke.

Tai tas finansinis rezervas, kurį esate sukaupę yra tik banko sąskaitoje ar ir investiciniame draudime?

Ir ten, ir ten. Na, galiu pasakyti iškart, kadangi dirbu NT srityje, tai tiesiog turiu ganėtinai ženklų pinigų sąskaitoje vien dėl to, kad galėčiau kažką nupirkti-parduoti. Tai greito apyvartumo asmeniniai pinigai.

Kokia jūsų vartojimo filosofija: planuojate visą gyvenimą išlakyti tolygų vartojimo lygį ar susimąžinti poreikius pensijiniame amžiuje?

Tiesiog gyvenu čia ir dabar, o paskui žiūrėsiu. Jeigu susiklostys situacija, kad nebus iš ko vartoti, tai vartosi kruopas, bet nemanau, kad taip gausis.

Kaip manote ar valstybės mokama pensija su antros pakopos investicijų grąža, bus pakankama jums senatvėje oriai pragyventi?

Pagal tai, ką rodo Sodros skaičiuoklė, tikrai turėtų užtekti.

Taigi, ramia galva lauksite pensijinio amžiaus ir manote, kad jums nereikės papildomai prisidurti?

Manau, kad nereikės.

Respondentas III-4

59 m. (gimė 1963 m.)

Koks jūsų formalus išsilavinimas?

Universitetinis aukštasis.

Jūsų profesija kaip nors susijusi su finansais/ekonomika?

Ne, mano profesija – žurnalistika.

Mokykloje, universitete esate turėjęs pamokų kursų, kuris būtų ekonominiai pagrindai ar finansinis raštingumas?

Lankiau visokius kursus. Žurnalistika mano paskutinis išsilavinimas. Prieš tai mokiausi daug kur – marketingo ir kitokių dalykų. Tad buvo sąlytis.

Tos įgautos žinios, teoriniai pagrindai, kaip nors prisidėjo asmeninio finansinio raštingumo?

Prisidėjo.

Kaip suvokiate racionalų finansinį elgesį?

Iš gyvenimiškos patirties kiekvienas žmogus sprendžia. Kas neturi išsilavinimo – sprendžia kaip turguje. Kitas, kas turi didesnę išsilavinimą, didesnę patirtį, sprendžia kitaip.

Kaip pats elgiatės su savo finansais, kokia jūsų vartojimo ir taupymo logika?

Na, gyvenimiška patirtis. Gali vaikščioti į paskaitas ir nieko negauti - tik parašą. Bet gali susirinkti iš labai daug.

Kaip elgiatės su savo pajamomis, kiek taupote/išleidžiate? Manote, kad reikia taupyti?

Taip.

Kiekvieną mėnesį reguliariai taupote, koks tai procentas mėnesio pajamų?

Kiekvieną mėnesį neatsidedu, turiu finansinę pagalbę. Ką uždirbu daugiau, to netaupau.

Galėtumėte papasakoti, kokia ta finansinė pagalbė? Tai tam tikrų atlyginimų skaičius?

Turiu tam tikro laikotarpio finansinę pagalbę ir ką paskui daugiau uždirbu, tų pinigų išvis neskaičiuoju. Tai - kelerių metų atlyginimai.

Procentine išraiška, kiek kas mėnesį išleidžiate nebūtinajam vartojimui: kelionėms, pramogoms, prabangos prekėms...?

Aš išvis neskaičiuoju. Nesimėtau, kam nereikia. Bet kam reikia, išvis neskaičiuoju. Man tas pats.

Kokia forma taupote, tai - gryniesi pinigai/indėlis, kaupiamieji draudimai?

Grynais.

Kodėl jūsų sprendimas taupyti grynais?

Todėl, kad esu dirbęs banke, socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, kur buvo sprendžiamas pensijinių fondų kūrimas ir likimas, mačiau kaip bankas dirba. Nei vienas, nei kitais, gyvenimiška praktika parodė, kad negalima pasitikėti. Tad geriausia nelaikyti kur nereikia, jei nenori prarasti.

Sakote, kad iš principo nepasitikite finansinėmis institucijomis Lietuvoje?

Nepasitikiu.

Priklausote kažkurai pensijų pakopai iš valstybės siūlomų ar esate likęs prie bazinės valstybinės pensijos?

Kai tik prasidėjo tas visas vėjus - išku, draugai įsiūlė pasirašyti, kai dar nežinojau, ką pasirašiau. O paskui pirmai progai esant, maždaug po dešimt metų, pabėgau. Dabar reikia pratęsinėti pabėgimą – nenoriu su jais turėti reikalų.

Sakote turite nemažai finansinio raštingumo pagrindų iš studijų metų ir darbo banke metų. Tačiau ar domitės šiandien papildomai specifine tematine literatūra, lankote paskaitas ar domitės kitais būdais?

Paskaitų nelankau, bet studijuoju bankų paslaugas, kai netingiu: kas ką siūlo, už kiek siūlo ir t.t. Pačių bankų, pasiklausau ekonomistų kas ką šneka. Pažįstu ekonomistų asmeniškai, kurie yra korifėjai Lietuvos, patys pirmieji patarėjai: pradedant Nausėda, baigiant Mauricu ir kitais.

Svarstytumėte ateityje, o jei ne, kodėl, išnaudoti efektyvesnius taupymo būdus, finansinius įrankius?

Nesvarstyčiau, nes pažįstu žmonių, kurie investuoja. Turi sėdėti dieną naktį ir sekti tuos dalykus, būti specialistas, jei nenori prarasti visko, ką uždirbai.

Tai jūsų logika, geriau pinigus laikyti grynaisiais net jei yra didelė infliacija nei priimti didesnę riziką?

Mano finansinė logika, kad turėti finansinę pagalbę: nelaimėi, nedarbui ir viskam. Ir investoti į save, o ne į akcijas. Tą ir darau.

Turite savo nekilnojamojo turto, būstą?

Viską turiu, ko reikia.

Kiek NT turite, kodėl nusprendėte įsigyti, o ne nuomotis?

Visų pirma, kur gyventi. Plius kažkam moki, o aš pasiemiau kreditą ir mokėjau sau. Aišku, brangiai, bet sau. O nuomodamasis, tam žmogui krauni, jis išsipirkinėja, o čia sau išsipirkinėji.

Kaip vertinate paskolas? Esate turėjęs gyvenime daug paskolų, lizingų?

Paskolą aš dabar baiginėju. Bet esu prieš paskolas. Nes gauni šimtą, sumoki du šimtus per dvidešimt metų.

Bet imdamas paskolą, kažoki racionalumą įžvelgėte savo pasirinkime?

Tiesiog trūko. Vieną bustą pardaviau, kitą pirkau. Biški trūko, tai pasiemiau. Bet šiaip tai yra mūsų bankų lupikavimas.

Esate turėjęs vartojimo kreditų, lizingų, greitujų paskolų?

Lizingu ne, greitujų ne.

Turite automobilį šiuo metu? Jei taip, kodėl nusprendėte turėti? Kiek jūsų pajamų mėnesio sudaro automobilio vertė?

Taip, kažurią dalį vieno mėnesio pajamų.

Skaičiuojama, kad ne visiems gyventojams bazinės Sodros pensijos užteks oriai senatvei.

Kaip manote, kaip jūs pragyvensite pensijiniame amžiuje?

Aišku, neužteks. Bet yra tokia valstybės politika, kad sumoki daugiau nei gauni. Net jei per pensijinį fondą, net neatgauni to, ką sutaupai. Pagal dabartinį dydį, iki tūkstančio jei sutaupai, atgausi. Jei virš tūkstančio, atgausi iki mirties po 20 eurų, tai reikia būti durnam, kad eitum į pensijinį fondą. Aišku, nesitikiu, kad užteks tos pensijos, užtat ta pagalvė yra. Kito kelio nėra.

Jei būtų infliacija, pinigų nuvertėjimas, vis tik, manote, kad taupymo grynaisiais strategija pasiteisintų?

Nėra idealių būdų. Kad kažką nupirkti, vėl kitos problemos: kai nori pirkti, kainos pakyla, kada nenori – nusileidžia. Kiekvienas žiūri kaip sau geriau.

Pensijiniame amžiuje planuojate išlaikyti tolygų vartojimo lygį, ar manote, kad vėliau jį susimąžinsite?

Galvoju dabar, kol sąlyginai jaunesnis, vartosiu daugiau. Po dvidešimties metų, kai būsiu senas ar kai trisdešimt metų praeis, tada sumažinsiu – sėdėsiu su vištom, karvėm.

Sakėte turite ne vieną NT vienetą. Į kokius kriterijus atsižvelgėte išigyjant jį? Galvojote kaip apie investiciją, atsižvelgėte į likvidumą?

Investiciją. Dar biški yra, bet nenuomoju. Tai investicija, jei prireiks tam atvejui (parduoti).

Respondentas III-5

58 m. (gimė 1964 m.)

Jūs, kai mokėtės mokykloje, aukštajame moksle, turėjote kursų/pamokų, kurie susiję su ekonomikos pagrindais, finansiniu raštingumu?

Universitete, politinės ekonomijos pagrindai. Dėstė profesorius Povilas Gylys. Labai geras kaip dėstytojas, nors jo politinėms pažiūroms ne visai pritariu.

Kursas kaip nors prisidėjo prie suvokimo kaip valdyti asmeninius finansus?

Ne, niekaip. Tai buvo teorinis kursas.

Bėgant metams kaip nors susidūrėte su finansais/rinkomis/ekonomika?

Darbas nebuvo susijęs, bet su pinigais mes visi susiduriame, su situacija rinkoje irgi, bet grynai butiniame lygyje.

Laisvalaikiu skiriate dėmesį toms temoms, skaitote literatūrą, paskaitas lankote ir pan.?

Ne. Esu visiškai ekonominis analfabetas.

Jūsų šeimoje, kai augote buvo kalbama apie finansų valdymą taupymą?

Agau sovietiniais laikais, o tais laikais apie tai buvo nepadoru šnekėti, nes tai neturėjo jokios prasmės.

Universitete, vis tik, koks tai kursas tuomet?

Tai buvo marksistinės pasaulėžiūros ugdymo dalis. Politinė ekonomija, žiūrint iš Markso teorijos pagrindų. Nors jeigu atmesti Marksą kaip ideologinį dalyką, jis pakankamai aiškiai apibrėžia rinkos ekonomikos dėsnius – primityviosios rinkos ekonomikos.

Kaip suvokiate racionalų elgesį su savo asmeniniais finansais?

Pas mane visada turi būti asmeninis rezervas, čia yra racionalus dalykas. Išlaidauju aš tiek, kiek yra būtina. Kartais būna ir pliūpsniai, kai labai norisi.

Tai kas jūsų požiūriu būtina ir nebūtina?

Tai kasdieninio gyvenimo aprūpinimas, komunaliniai dalykai, buto mokesčiai ir tt. Antra dalis, pragyvenimo mokesčiai, sakysim, maistas, kuris sudaro apie 30 proc. išlaidų bendroje struktūroje. Ir toliau, kasdienis aprūpinimas: drabužiai, kažkas... Atskira dalimi stovi pramogos: knygos, spektakliai, koncertai. Ir trečias dalykas – komunikacija: internetas, ryšiai ir t.t., ką išskirčiau atskiru bloku, nes nenusiję su prieš tai įvardintomis kategorijomis.

Kiek mėnesio pajamų išleidžiate nebūtinajam vartojimui: pramogos, kelionės, prabangos prekės?

Užtikrintai galiu pasakyti tik, kad maistas sudaro 30-35 proc. pajamų. Vėdu namų ekonomikos apskaitą ir pas mane pakankamai aiškiai surašyta. Maistas išskirtas kaip atskira. Nes pagal ne kurių Vakarų ekonomistų teorijas, maisto dalis išlaidų struktūroje apibrėžia visuomenės būklę. Iki 30 procentų išlaidų maistui apibrėžia, kad visuomenė nėra turtinga. Save priskirčiau vidutinei klasei.

Jūsų finansinė logika yra, kad reikia turėti rezervą. Ar jūs kiekviena mėnesį nuo savo pajamų atsidedate tam tikrą procentą?

Taip, tai, kas lieka nuo išlaidų.

Tai nėra konkreti suma kas mėnesį?

Ne. Kadangi pagrinde banko sąskaitoje yra kaupiamos lėšos, kas neišleidžiama - lieka tenai.

Kiek savo mėnesinių pajamų esate sukaupę savo rezerve?

Tai daugiau nei banko kompensuojami nuostoliai kracho atveju.

Laikote banko sąskaitoje ar išnaudojate kitus finansinius įrankius: akcijos, auksas, NT ir t.t.?

Auksas ir brangieji metalai – ne, NT – ne, užtenka to, ką turiu. Pagrindė, tai yra banko sąskaitos, kažkiek gryniesi. Šiuolaikinėje politinėje situacijoje akcijos yra didelis politinis klausimas – nežinau, kas kaip.

Ar anksčiau esate išnaudojęs tokius įrankius kaip akcijos?

Ne, anksčiau tai buvo susiję su apribojimais darbe.

Bet suprantu, esat galimybei ir ateityje neišnaudotumėt rizikingesnių įrankių?

Nežinau, reikia pagalvoti, įvertinti už ir prieš. Galbūt, kokiose nors feikinėse platformose pabandyti kaip visas tas dalykas sukasi... Pulti į akcijas ir fondų biržą stačia galva – tikrai ne.

Kurią pensijų pakopą esate pasirinkę? Kodėl tokį sprendimą priėmėt?

Jokios. Mano amžius jau toks, neturiu tikslo. Tuo labiau, kiek girdėjau, ponai yra įmerkę dalį savo lėšų į rusiško kapitalo dalykus, o tai man nepatinka iš esmės.

Ar jūs pasitikite finansų institucijoms Lietuvoje: bankais, kredito unijomis, draudimais?

Dėl kredito unijų nežinau. Su draudimu, mano pasitikėjimas yra penkiasdšimt ant penkiasdešimt. Manau, kad draudikai yra viena iš verslo rūšių. Akivaizdu, kad jie darys viską, kad nemokėti pagal draudimą. Galbūt, tai susiję su mano amžiumi. Gimęs ir augęs iki dvidešimt šešerių metų sovietinėje sistemoje, kapitalistinės standartinės kelia man lengvą nepasitikėjimą. Bankai yra mūsų gyvenimo dalis. Manau, kad šiais laikais be bankų jau niekur. Dalinai bankuose, ypatingai, didesniuose, pinigus laikyti yra saugu. Pasitikėjimas, jeigu tai vadinti pasitikėjimu, prievartinis pasitikėjimas yra. Kredito unijos, nežinau, kas tai tokio. Pagal viską lyg irgi bankinės įstaigos, bet jų bankroto tikimybė, kaip mažų, didesnė, tad pasitikėjimas jomis – nelabai.

Turite NT vienetų? Būstą ar dar kitų?

Turiu tik būstą.

Kokiu būdu būstą esate įsijęs, su paskola?

Už čekius privatizavimo. Sovietinis čekinis privatizavimas.

Tuo metu buvo paprasčiau įsigyti nei šiais laikais?

Tai buvo vienintelis būdas tais laikais. Bet jeigu reikėtų, galėčiau kažką nusipirkti.

Neplanuotume investicijai kitokio NT įsigyti?

Tam, kad išnaudoti jį, ne. Esu gavęs paveldėjimo būdu vieną būstą, bet pardaviau, nes rūpintis dar ir tuo dalyku, man buvo per sunku.

Turite automobilį? Kodėl?

Ne, jeigu reikia mane nuveža duktė arba žentas. Tiesiog taip gavosi, nebuvo priimtas sprendimas. Labai man jau jo taip nereikėjo, neturėjau kur stipriai važinėti. Jeigu reikėdavo nuvažiuoti prie jūros, yra viešasis transportas, kuris yra pigiau.

Ekonominis racionalumas?

Nelemia, nors racijos tame yra. Automobilio išlaikymas kainuotų nuo šimto iki trijų šimtų eurų per mėnesį. Jei nenaujas, reikia remontoti, jei naujas – išperkamoji nuoma. Kai reikia kažkur nuvažiuoti, sėdu į autobusą ar traukinį.

Planuojate išlaikyti panašų vartojimo lygį visą gyvenimą ar susimąžinti vartojimo poreikius vėliau?

Pensijiniame amžiuje vartojimo poreikiai automatiškai sumažėja. Nereikia merginoms leisti pinigų. Aišku, atsiranda anūkai, jiems reikia leisti pinigus. Bet nereikia jau tiek balių, griausmingo socialinio bendravimo – jis tampa tolygesnis. Be abejonės, tai natūralu. Bendroji tendencija. Jei iš jos kažkas išsimuša, tai tik patvirtina kaip yra.

Prgonozuojama, kad valstybinės pensijos nebūtinai užteks išlaikyti tolygų prgyvenimo lygį ir gyventi oriai. Jūs turite strategiją kaip gyventi pensijniame amžiuje? Jums užteks jūsų pensijos?

Atvirai pasakius, man užteks to, ką susitaupiau. Pagal savo išlaidų kiekį, aš tikrai neišleidžiu to, ką gaunu dabar.

Taigi visą gyvenimą ir taupėte taip, kad turėtumėte buferį senatvei?

Kai susituokėme su žmona, gyvenome labai sunkiai ir vargingai. Skaičiavome kiekieną kapeiką tuo metu. Nebuvo nieko. Tam, kad išgyventume, mums reikėjo stipriai spaustis. Tas su laiku, kas buvo įgyta jaunystėje, išliko. Nespaudžiame kiekvieno euro cento, bet tendencija tokia, kad jeigu tau nereikia to, nepirk, ji išliko. Aišku, vartojimo ekonomikai, tai yra tokie žmonės blogai, bet patiems žmonėms tai nėra blogai. Mano dabartinės pensijos pilnai užtenka.